EX MUNIFICENTIA
FERDINANDI III. M.E.D.
DIE 9. IUNII 1791.

A. XXVII. [illegible]

[illegible]

[illegible]

1784.

Digitized by Google

15. 8. 429
15 U · 8

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI
RATIO
SEV
METHODVS
COMPENDIO PERVENIENDI AD VERAM THEOLOGIAM

EIVSDEMQVE

ADHORTATIO AD SANCTISSIMVM AC SALVBERRIMVM

CHRISTIANAE PHILOSOPHIAE STVDIVM.

RECENSVIT EAM

ET DISSERTATIONEM

DE

SCRIPTORIBVS METHODORVM THEOLOGIAM TRACTANDI

PRAEMISIT

FRIDERICVS ANDREAS HALLBAVER.

ANNO MDCCXXIIII.

FLORENTINAE BIBLIOTH. NAZ.

VIRIS
PLVRIMVM REVERENDIS AMPLISSIMIS
ET DOCTISSIMIS

MATTHIAE SIMOLIN

ECCLESIARVM E SVECIA FINNIAQVE
COLLECTARVM
PASTORI VIGILANTISSIMO
ET
IVDICII SACRI ADSESSORI SPECTATISSIMO
DE RE PVBLICA
CVM SACRA TVM LITTERARIA
OPTIME MERITO MELIVSQVE
IN DIEM MERENTI

Digitized by Google

NEC NON

GEORGIO HANDTWIGIO

IN PARTIBVS

DIOECESIS REVALIENSIS

A SANCTA CATHARINA NOMEN HABENTIBVS

PASTORI SOLLERTISSIMO

MVLTIS MAXIMISQVE IN OVES QVAS PASCIT MERITIS CONSPICVO

VTRIVSQVE

VERITATIS VINDICI GRAVISSIMO

PIETATIS PROMOTORI

INDEFESSO

ERVDITIONIS AESTVMATORI

VERISSIMO

ATQVE

HIS IPSIS ORNAMENTIS

OFFICIVM SACRVM

IN PRIMIS ORNANTIBVS

INSIGNI

VTRIQVE
FAVTORI SVO MVLTVM COLENDO
IN ANIMI OBSERVANTISSIMI
CERTISSIMVM DOCVMENTVM
CVM
EXOPTATISSIMAE FELICITATIS
PER
VITAM AD SVMMAM CANITIEM
AGENDAM
PERPETVO DVRANTIS
SINCERIS VOTIS
HAS ERASMI DISSERTATIONES
DEDICAT
FRIDERICVS ANDREAS HALLBAVER.

FRIDERICI ANDREAE HALLBAVERI

DISSERTATIO

DE IIS,

QVI RATIONEM SANCTIORES DISCIPLINAS FELICITER ADDISCENDI PRAESCRIPSERVNT.

§. I.

IVVAT, quae aetas recentior elegantiora in publicum protulit vſum, lectitaſſe: quod vero ſi fiat, neglectis antiquorum bonis monumentis, meo quidem iudicio etiam obeſt. noua, quae admiramur, ſaepe ſunt ex veteribus deſumta, adeoque iucundius ex fontibus hauriuntur ſuis: ſaepius maiori forte pretio habentur, non quod meliora, ſed quod ſint noua. delicatioribus etenim noſtri ſeculi ingeniis, qui iucunditate magis, quam vtilitate litteras metiuntur, ſolidius et ſerius ſcripta ſordent, vel quia antiquitas ipſa nouis ſuſpecta hominibus, vel quia ad eius ſcriptores intelligendos non ſunt inſtructi ſatis. coniungi par eſt cum nouis antiqua, atque ex omnium aetatum ſcriptoribus melioribus in vtilitatem conuertere ſuam, quae hoc ſe nomine commendant.

§. II. IN PRIMIS eos puto eſſe ſtudioſe luſtrandos, quorum induſtria priſtinam litteris dignitatem, profligata barbarie, reſti-

tutam nouimus. hi enim vel ingenii excellentia, vel copia rerum, vel verborum elegantia facile cum omnibus, qui noſtra aetate celebrantur, certant, alios longo a ſe interuallo relinquentes; alios pares, paucos, ſi qui ſunt, ſuperiores habentes; qui tamen non raro plurima his debent praeceptoribus, ac, quod facilius fit, inuentis tantum addidere.

§. III. PRIMVM, aut huic ſaltem proximum inter grauiſſimos litterarum ab interitu vindices locum ſuo ſibi merito vindicat DESIDERIVS ERASMVS ROTERODAMVS, cuius ingenii laudem, gloriamque meritorum aeternitati commendatorum nulla poſteritas tradet obliuioni. euoluuntur eius ſcripta ab omnibus quarumuis partium chriſtianis, vt latinius ſolidiusque exarata. namque quod interdum lapſus, ſiue quod fuerit homo; non detrahet iis, quae laudem veritatis merentur. errare non poſſe, numquam cuiquam contigit, huiusque neceſſitudinem exuimus non niſi cum homine.

§. IIII. HAVD igitur multis a me precibus impetratum fuit, vt erasmiana quaedam recenſerem, in publicum denuo vſum producenda. initium feci a libello, de quo egregia omnium eſt exiſtimatio, militis chriſtiani titulo ornato: cui nunc adiicere libuit, rationem compendio perueniendi ad theologiam. in vtroque commendat plurima latinior atque excitatior oratio, rerum grauitas,

tas, animique feruor cum ſinceritate coniunctus: rariora occurrunt, quae prudens ſibi lector putet euitanda.

§. V. QVORVM quidem in numero, vt quaedam exempli loco proferam, recenſeri debent, quod in milite chriſtiano adſerit, chriſtum nouum doctrinae genus inuexiſſe; (*a*) quod litterali ſcripturae ſenſu abiecto allegoricum vbiuis ſectandum ſuadet, propterea que eos potiſſimum interpretes legendos commendat, qui a littera quam longiſſime recedunt (*b*); quod, diuinas litteras, quamquam parum intellectas, tamen prodeſſe, a quibus ſincera fide puroque adfectu vel dicantur, vel audiantur, ſibi perſuadet (*c*); quod non improbat ſanctorum inuocationem, ſi ad CHRISTVM referatur (*d*); quod ex influxu caeleſtium corporum prouenire adfirmat, quod alii aliis ad virtutem ſunt propenſiores (*e*). in hac vero de addiſcendis diuinioribus litteris diſſertatione audacter nimis adſerit, codicem ſacrum eſſe deprauatum, ex eoque interiiſſe varia (*f*): alium IOHANNIS, quam CHRISTI baptiſmum fuiſſe arbitratur (*g*): dubitat, num pontifex moderari poſſit leges ſuas ita, vt per omnia reſpondeant legibus CHRISTI (*h*): nimium

 tri-

(*a*) cap. Imo §. 25. (*b*) cap. IIdo §. 11. 16.
(*c*) cap. IIdo §. 21. (*d*) cap. XIImo §. 11.
(*e*) cap. Vto §. 5. (*f*) cap. Imo §. 6. cap. IIdo §. 3.
(*g*) cap. III. §. 6. (*h*) cap. III. §. 10.

tribuit eccleſiae (*i*); et, ſi qua alia reperiuntur, cautioribus facili negotio obſeruanda. eligant vbiuis, quae a veritate non recedunt, adeoque ERASMI ſcripta tractent, quemadmodum hominis. plus ſibi nec ERASMVS tribui voluit.

§. VI. NEQVE tamen id negandum, in hoc compendio omnia, quae recentiores de hoc argumento commentantur, quaerenda non eſſe: ſufficiet vero, didiciſſe ex eo, qua ratione ſanctior doctrina, quae vulgo ex ſyſtematibus addiſcitur, ex ipſis fontibus ſuis ſit deriuanda. id quod caput rei eſt, quam edocendam propoſuerat ſibi noſter. conſultum itaque erit, alios quoque conſuluiſſe, ideoque et hos indicaſſe, non ingratum fore lectori arbitror.

§. VII. E PONTIFICIIS quidem LAVRENTIVS VILLA-VINCENTIVS de ſtudio theologiae recte formando edidit libros IIII, qui vero pleraque, quae modo non pugnant cum principiis domeſticis, reformato theologo ANDREAE HYPERIO debet. ad theologiam ſcholaſticam addiſcendam faciunt OSWALDI FISCHERI libri III de vera ſtudendae ſacrae theologiae ratione. latius ſe, et quidem cum adparatu variae eruditionis, diffundit ANTONIVS POSSEVINVS in bibliotheca ſelecta, ſiue de ratione ſtudiorum ad diſciplinas, et ad ſalutem omnium gentium procurandam, libris

(*i*) cap. III. §. 13.

libris XVIII comprehenſa. prae aliis vero notari meretur LVDOVICVS ELIAS DV PIN in methodo ſtudii theologici recte inſtituendi, quam cum praefatione doctiſſima IOHANNES FRICKIVS recudi curauit CIↃ IↃCC XXII.

§. VIII. ALIOS, vt ALEXANDRVM FICHETVM, et CAROLVM WITASSIVM lubens praetereo, ex patribus commendaturus AVGVSTINI libros IIII de doctrina chriſtiana, quos ex operibus in lucem publicam protraxit GEORGIVS CALIXTVS. dignus eſt profecto, qui ea laude, qua eum proſequutus eſt hicce in praefatione praemiſſa, omnibus theologiae cultoribus commendaretur: quod veriſſimam atque experientia comprobatam viam demonſtrat, rite perueniendi ad notitiae ſacrae adparatum.

§. VIIII. E REFORMATAE eccleſiae doctoribus primum nominandus eſt ANDREAS GERHARDVS HYPERIVS in libro de ratione ſtudii theologici egregio, proptereaque variis editionibus proſtante: cui adiungimus IOHANNEM HENRICVM HEIDEGGERVM de ratione ſtudii theologici, non minori pretio habendum. FRANCISCVS vero IVNIVS de futuro theologo breuius hoc argumentum proſequitur, quamquam erudite ſatis: quemadmodum STEPHANVS GAVSENVS in libello triplici de natura theologiae, ratione ſtudii theologici et concionandi arte. reliqui fere ſunt ſequentes, HENRICVS BVLLINGERVS de inſtitutione eorum, qui tractant ſtudia litte-

rarum, cum diſpoſitione locorum communium tam philoſophicorum, quam theologicorum; MATTHIAS SVTCLIFFIVS de recta ſtudii theologici ratione: GEORGIVS SOHNIVS in iſagoge ad theologiam, in operibus eius reperiunda; HENRICVS a DIEST de ratione ſtudii theologici; LVCAS TRELCATIVS in ſynopſi methodi theologicae; ANDREAS PERIZONIVS in inſtitutione, in gratiam ſacrarum rerum cultorum conſcripta; GISBERTVS VOETIVS in exercitiis ſtudioſi theologiae; IOHANNES HENRICVS ALLSTEDIVS in methodo ss. theologiae.

§. X. PLVRES ex noſtratibus nominari poſſunt hac in re egregii, multoque cum fructu legendi. HIERONYMVS nimirum WELLERVS in conſilio ſtudium theologicum rite inſtituendi; DAVID CHYTRAEVS de ſtudio theologico recte inchoando; et in oratione de ſtudio theologiae, curante CONSTANTINO SCHVTZIO cum obſeruationibus recuſa cIↃ IↃCCI; MARTINVS CHEMNITIVS de methodo doctrinam caeleſtem cum fructu tractandi; LVCAS OSIANDER de ſtudio theologico recte inſtituendo; IOHANNES GERHARDVS in methodo ſtudii theologici; ABRAHAMVS CALOVIVS in paedia theologica; IOHANNES HVLSEMANNVS in methodo ad ſtudium ſacrum, qui ſimul exhibet FORSTERI, HVTTERI et MEISNERI conſilia; IOH. GEORG. DORSCHAEVS de conformitate ſtudii theologici, quoad σωματοποιησιν et μεθοδειαν praef. theol.

Za-

Zacharianae praefixa; GEORGIVS CALIXTVS in introductione ſeu adparatu ad ſtudium theologicum; IOHANNES OLEARIVS in methodo ſtudii theologici; GERHARDVS THEODORVS MEIERVS in introductione in ſtudium theologicum; CHRISTIANVS KORTHOLTVS in prodromo theologiae cultoris academico; IOHANNES MICHAEL DILLHERRVS in icaro academico, ſeu aliquot orationibus de linguis, artibus ac theologia rectius addiſcenda; FRIEDEMANNVS BECHMANNVS de cognitu neceſſariis futuro eccleſiae miniſtro; IOHANNES ANDREAS SCHMIDIVS de ſtudioſi theologiae fatis, vita et ſtudiis per exempla patrum illuſtratis; IOACHIMVS IVSTVS BREITHAVPTIVS in diſſertatione de ſtudio theologico; PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS in diſſertatione de impedimentis ſtudii theologici, tabulis hodoſophicis DANNHAVERI praefixa; AVGVSTVS HERMANNVS FRANCKIVS in methodo ſtudii theologici, nec non in idea ſtudioſi theologiae: quibus adde NICOLAVM SELNECCERVM in notatione eorum, quae theologiae ſtudioſus debeat pertractare; THEODORVM BERCKELMANNVM in iſagoge in ſtudium theologicum; MELCHIOREM SYLVESTREM ECKARDVM in libello, quem inſcripſit, ſtudioſus theologiae; DANIELEM HARTNACCIVM in bibliothecario; ADAMVM RECHENBERGIVM de ſtudiis academicis ſect. VI. cap. III. DAVIDEM CASPAREM de futuri theologi ſtudiis philologicis et philoſophicis; TOB.

HOEPFNERVM im Unterricht, wie ein ſtud. theol. in 2 Jahren ſo viel lernen könne, daß er Gott und der Welt redlich dienen könne. omnes autem IO. FRANCISCI BVDDEI, viri de omnibus cum humanae, tum diuinae ſapientiae partibus immortaliter meriti, iſagogen in vniuerſam theologiam ſingulasque eius partes iam promiſſam, cupide exſpectamus.

§. XI. HABES ſat multos, lector, quibus doctoribus et ductoribus iter theologicum inire et proſequi poſſis: emetiri enim datum eſt nemini, cum quod ipſa ſacrarum rerum ſcientia ſit abyſſus, tum, quod vires ingenii humani magna laborent infirmitate. reperies diuerſorum auctorum conſilia diuerſa, interdum contraria: quid ergo tuum ſit, cogita, nemini dare adſenſum, niſi, cuius ſententiam et rationibus, et experientia comprobatam, inſtituto examine, deprehenderis. ſunt enim, qui ſuo omnes ingenio iudicant: ſunt, qui conſuetudinem, qua fuerunt vſi, aliis commendant praeclare, ne omnino imperite feciſſe, atque a iuſto deflexiſſe tramite videantur.

§. XII. MEO quidem iudicio pauca ſunt praecepta: ſed longior adplicatio, immo, ſi dicendum, quod res eſt, perpetua eorum exercitatio ſit, oportet. vel enim iſta ad praeparationem, vel ad ipſam tractationem ſpectant omnia. praeparatio fit per purioris philoſophiae, et inprimis ſacrarum linguarum cultum: tractatio primam tribuit ope-

operam intelligendis ſacris litteris, ex quibus omnis notitia theologica deriuanda eſt. hinc praelectiones in codicis ſacri libros tyronibus theologicis ſunt ſedulo audiendae: cumque his coniungantur ordine ſuo recitationes, quibus capita fidei ac morum traduntur, erroresque his oppoſiti confutantur; ita harum cognitione imbutos oratoria ſacra facillime idoneos reddet, ſacros ad emendationem populi habendi ſermones, vtpote quae iſta tantum adplicare docet ad erudiendos et commouendos auditorum animos. ecce, quam breuis ſit inſtitutio: omne ergo negotium eo redit, vt, quod ratio ſuadet, atque inſtituti indoles poſtulat, indeſinenter agat diuinioris doctrinae cultor.

§. XIII. DVO autem ſunt ſcopuli cuiuis maxime euitandi, confuſa rerum tractatio alter, alter neglecta tractatarum meditatio. reperiuntur, proh dolor, non pauci, qui praepoſtero more difficiliora praemittunt facilioribus, et ſummam domus exſtruere volunt prius, quam cogitant de fundamento. vix delati ad academias, tractant controuerſias, officia paſtoribus praeſcripta audiunt, qua ratione ſacra publice peroranda, edoceri volunt, interpretatione ſacrarum litterarum neglecta, aut poſtpoſita, ac primis principiis ſanctioris doctrinae ne quidem deguſtatis. tanto nimirum conatu nihil erat agendum. neutiquam enim addiſcitur, quod non ordinate et ſolide percipitur.

tur-

turbatim hi quae capere videntur, ne capiunt quidem: nam in litteris nulli impoſita fundamento citius dilabuntur, quam aedificium arena exſtructum vento euertitur. quod ſi vero caſu fit, vt quaedam arripiant, miſcent rotunda quadratis, vt etiam errores vendant pro veritatibus, veritates pro erroribus. qui ſi nihil egiſſent, vix perdidiſſent tempus ita, quam perdiderunt, quum multa non debito ordine.

§. XIIII. ALIVD genus theologiae operam nauantium chartaceum eſt, ſcribendo ſapere volens. toti incumbunt non in litteras, ſed in calamos: doctorum verba, ne vno omiſſo, ſuperſtitioſe ceu oracula adnotant; aut ab alio, quem norunt forte promtius excipere poſſe effata, quam ſub lingua naſcuntur, dictata excipiunt. ſcribunt multa, quae diu non ignorarunt: alia nondum nota, vel in libro, quem poſſident, adcuratius expreſſa legere poterant; vel adſcribere paucis. animus totus in charta excludit omnem meditationem, primarium ad ſolidam perueniendi eruditionem adminiculum. hinc caput inane, plena ſcrinia reportant domum: quae vero ſi caſu quodam interciderint, omnino veluti ſpoliati nudique reuertuntur, ſaepe indoctiores, quam erant profecti. quod ſi vero tam felices eſſe contigit, vt adnotatorum adparatum, quo omnis ipſorum poſita eſt fiducia, ſaluum reducant: multitudo ſchedarum facit, ne eas relegere queant,

et

et taedium, quod tentantes mox capit, ne velint: praeſertim quum male pleraque ſint conſignata, vt difficulter legantur; quum multo cum defectu, vt ſenſu impedito parum intelligantur; quum falſo, vt fidem tuto dare non liceat. vnde venit, vt tandem deſperatis rebus has in angulis ſuis relinquant, a tineis puluereque conſumendas. interim fiunt hi candidati: quibus, quod ſi natura fautrix tenaci eos protulit memoria, ex furto ſacro viuendi facultas datur. ſiquidem coram populo dicturi, ad priſtinum ſcribendi morem confugiunt, ex vno omnia, aut ſi ſagaciores ſunt, ex variis depromentes, mirandaque audacia aliena ceu propria declamant. ſed ad examen ſi prouocantur, vt edito profectuum ſpecimine ſuam probent eruditionem; heu, eorum quis pauor territat mentem! corculum ſudat ex metu: pallet facies: genua nutant: lingua haeret palato: de capite ac ſi res ageretur. cauſſam ſi quaeris, eſt alia nulla, quam quod patres venerandi non inquirunt, quid manus, ſed quid ingenium valeat? promtiſſimi forent, ſi ſcribendum eſſet: ſed tacent, cum reſpondendum eſt: atque adeo, neque propria, quae non habent, neque aliena, quae tantum in ſchedis ſunt, proferre poſſunt. hi ſeduli ſcribae, ſi otioſi fuiſſent, hoc eſt, mente, non digitis eruditionem ſacram proſequuti fuiſſent, parati exiſterent, reddendi ea, quae meditatio commendaſſet memoriae.

§. XV.

§. XV. ITAQVE qui conſultum ſibi vult, audiat legatque cum meditatione, et meditetur ſine auditione et lectione, atque in his omnibus incedat eo ordine, quem indoles ſacrarum rerum ipſa praeſcribit. caueat autem, ſuis tantum confidat viribus: diuina lux, quae colluſtret animum ad tantas intellectus humani tenebras diſcutiendas, requiritur: quam, ſi ſacrarum litterarum ſtudioſus, precibus deuote inſtitutis, a ſummo numine impetrauerit, feliciter ſe tractare ſacra putet, dum ſacra hoc fit mente. deus, quod opto, ipſe quemuis doctum reddat ſanctiſſimae doctrinae cupidum. ſcripſi ienae ipſis nonis ſextilis CIↃ IↃCC XXIIII.

INDEX DISSERTATIONIS

§. I. veterum ſcriptorum lectio commendatur.
§. II. praeſertim auctores legendi ſunt, quorum opera litterarum cultus eſt reſtitutus.
§. III. inque his laudatur DESIDERIVS ERASMVS.
§. IIII. cuius miles chriſtianus, & ratio compendio perueniendi ad theologiam, denuo in vſum publicum producuntur.
§. V. in his, quae ſint potiſſimum euitanda, indicatur.
§. VI. ſcopus ſiſtitur, quem ſibi in hoc libello propoſuit ERASMVS.
§. VII. commemorantur ſcriptores methodorum tractandi theologiam pontificii.
§. VIII. e patribus AVGVSTINVS maxime legendus.
§. VIIII. ſcriptores reformati de eodem argumento adducuntur.
§. X. plures ex euangelicis recenſentur.
§. XI. quomodo legendi ſint autores iſti, explicatur.
§. XII. ratio theologiam tractandi quaenam ſit optima?
§. XIII. confuſa rerum tractatio impedimentum ſtudii theologici eſt primum.
§. XIIII. alterum vero, neglecta tractatarum meditatio.
§. XV. finis diſſertationi imponitur.

ALBER-

ALBERTVS

ARCHIEPISCOPVS MOGVNTINENSIS, ET MAGDEBVRG. PRIMAS GERMANIAE, PRINCEPS ELECTOR, AC MARCHIO BRANDENBVRGENSIS CET.

NOBIS DILECTO DESIDERIO ERASMO roterodamo ſalutem in CHRISTO. nuper in voluminum abs te editorum lectionem incidentes, ERASME doctiſſime, cum diuinum hoc tuum ingenium, omnigenam eruditionem, & ſupra captum pene huius ſeculi ac patriae eloquentiam admirati eſſemus; cepit nos ingens quoddam te videndi deſiderium: quippe nihil magis ex dignitate noſtra arbitrati ſumus, quam cum nos dei opt. max. benignitate, in principem epiſcoporum locum euecti ſimus, eum virum, qui non per germaniam modo, ſed vniuerſam prope europam, in litteris principatum obtineat, complecti ac fouere. proinde tantum defuiſſe fortunae noſtrae, ſi te non viſo ab hac vita migrare contingeret arbitraremur, quantũ nobis felicitatis adſcribimus, quod eo tempore nati ſumus, quo tu tantus vir, his litteris, hac induſtria, communem germaniam a foeda barbariei appellatione vindicas: immo quo tu diuinam theologiam, ab illa antiqua ac germana in nouam quandam & impuram aliquot

aliquot iam ſeculis deformatam, ſuo ſplendori reddis, ac priſcum in nitorem reſtituis. quid enim deſiderari magis aetate noſtra potuit, quam vt emendatiora eſſent noui inſtrumenti exemplaria? at te interprete omnes abſterſae maculae, omnis additus nitor. quid dolendum magis fuit, quam illum ſic ab ſe immutatum, ſic mutilum ac conſciſſum HIERONYMVM in manibus haberi? at per te in lucem eſt reductus, et quaſi a morte in vitam reuocatus. macte virtute, decus germaniae, amabiliſſime ERASME: ſic itur ad aſtra. ſed tu ne grauare ſic de te ſentientem, ſic erga te affectum, ſi quando hac iter facies, inuiſere. et o felicem illum (ſi quis nobis illuceſcet) diem, quo in tuam faciem hos oculos defigemus, quo ad ſuauiſſimum tuum eloquium has aures arrigemus, quo abs tuo penitus ore pendebimus. nihil enim inter nos, & illos TITI LIVII admiratores intereſſe cenſebimus. quod faxit CHRISTVS ſeruator, ut quem abſentem ex libris admiramur, eius coram alloquio frui liceat. ſic enim futurum ſperamus, vt quod iam quaerimus, aliquot diuorum vitae, elegantiori, et quali tu polles ſtilo illuſtrentur. vale, doctiſſime ERASME, ac te nobis ſerua, et oſtende. iterum vale, ex oppido noſtro STEINHEYM. idibus ſeptemb. manu noſtra propria. ANNO poſt natalem CHRISTI, CIϽ IϽ XVIII.

REVERENDISSIMO SACRO-SANCTAE ROMANAE ECCLESIAE TT. S. CHRYSOGONI CARDINALI MOGVNTINENSI AC MAGDEBVRGENSI ARCHIEPISCOPO PRINCIPI ELECTORI PRIMATI ET ADMINISTRATORI HALBERSTATENSI MARCHIONI BRANDENBVRGENSI ERASMVS ROTERODAMVS

S. D.

Liberalis quidam & ingenuus ingenii tui candor in cauſſa fuit, opinor, reuerendiſſime praeſul, & idem princeps illuſtriſſime, vt ex meis libellis, longe quam pro meritis maiorem opinionem de me conceperis. et tamen iſtum animum tuum, ſi minus mihi, certe litteris ac virtuti gratulor, gratulor iis, qui vere ſunt id, quod me credis eſſe. ſiquidem vt hactenus errat tua celſitudo, quod tantum laudis tribuit ERASMO, non errat tamen in hoc, quod egregiam virtutē cum eruditione pari copulatam, in quocunque comperiatur homine, ſummorum principum ſtudio fouendam ornandamque cenſet. quamquam autem non dubitabam, quin ex congreſſu nonnullam opinionis meae iacturam facturus eſſem apud te, tamen apprime geſtiebam in tam eximii principis amplexus accurrere, ac ne prorſus ἄδωρος venirem, PAVLLI ad romanos epiſtolae paraphraſin tuo nomini deſtinaram. hunc

hunc animum meum litteris ſignificaram iuueni, non minus eruditione, quam imaginibus claro, VDALRICHO HVTTENO, ſed hoc vnice nobili, quod tua dignitas illum inter praecipuos, ac interiores officiarios complectitur. ſed ea mox mutata eſt ſententia, quod magis conuenire videretur, vt quod romanis ſcriptum eſſet, iisdem inſcriberetur. interea nec per fortunam tuo conſpectu frui datum eſt, nec per ſtudiorum immodicos labores licuit apparare, quod tua celſitudine dignum haberetur. etenim cum proxime BASILEAM repeterem, in diuerſam ditionis tuae partem procul te contuleras: rurſum, vbi me reciperem in patriam, iam apud caeſarem agebas AVGVSTAE. quod quidem iter cum mihi vel eunti, vel redeunti multis nominibus infauſtum fuerit, nullo tamen infelicius, quam quod tui non contigit copia. porro dum poſthabitis curis omnibus, pro viribus adnitor, vt nouum teſtamentum LEONE X. cui dicatum erat, dignum efficiam, ac proinde iterum atque iterum nouo, mihi pene veternum collegi, dum hoc a ſenio vindico, mihi ſenium contraxi, dumque illud, uti ſcribis priſtino nitori reſtituo, mihi ſqualorem ac ſitum conciliaui. nam labor is, vt voluptatis & gloriae quam minimum habet, ita taedii moleſtiaeque plurimum. ac pene duplicabat moleſtiam, quod complures experirer ingratiſſimos, quorum vtilitati potiſſimum tantum laboris

deſudabatur. tandem et a laboribus, quibus diſtringebar, et a morbis, qui me propemodum exſtinxerant, vtcunque mihi reſtitutus, officii mei meminiſſe coepi, atque hiſce litteris, quando adhuc ſecus non licet, amplitudinem tuam ſaluto, ſimulque gratulor tot ornamentis tuis cardinaliciae dignitatis faſtigium acceſſiſſe, vnde tibi hoc etiam plus decoris adiunctum eſt, quod a pontifice integerrimo, nec emtum, nec ambitum obtigit, et adeo non ambitum, vt niſi MAXIMILIANI caeſaris auctoritate motus, obſtinate fueris recuſaturus. adiunximus epiſtolae libellum de ratione ſtudii theologici, non vt tuo nomini dedicato, fidem meam liberem, verum vt hoc velut arrabone dato magis ac magis aſtringam. optabat R. T. D. vt diuorum vitas illuſtrarem meo ſtilo, at ego conatus ſum, vt ipſi diuorum principi mea qualicunque induſtria lucis nonnihil adderem. nam gaudet ille, totius gloriae fons, etiam piis ſuorum ſtudiis vtcunque nobilitari. ceterum ſermone vix conſequi queam, quantopere deamem indolem iſtam tuam, cui iuueni, inter tot ditionis adminiſtrandae neceſſarias magis, quam ſacras ſollicitudines, illud vel in primis cordi eſt, vt diuorum vitae, quae partim habentur fabulis anilibus ſimillimae, partim eo proditae ſtilo, vt nemo doctus aut grauis abſque nauſea poſſit legere, primum maiore delectu, maioreque fide, dein ſermone ſi non facundo, certe mundo

mundo, caſtoque tradantur. perſpicit nimirum tua prudentia, id quod veriſſimum eſt, non mediocriter ad chriſtianae religionis ornamentum facere, ne quid omnino canatur aut legatur in templis, quod non grauiſſimo doctiſſimoque cuique placere queat, hoc eſt, quod non ex diuinis libris hauſtum ſit, aut certe a viris eximiis profectum. nunc ſiculis, quod aiunt, gerris vaniora, nunc cuiuslibet deliri ſenis, aut etiam aniculae ſomnia huc irrepſerunt, et in dies magis ac magis irrepunt. verum hac in re praeſtare, quod deſiderat celſitudo tua, magis opto, quam poſſum. ego praeter conatum ſedulum nihil polliceor. non deſunt autem vel apud germanos, qui mea ſententia cumulate valeant tuis ſanctiſſimis votis ſatisfacere: vel HVTTENVM habes domi, linguae latinae delicium. interea magis libet, tibi mentem iſtam epiſcopo dignam, quam fortunam quam libet amplam gratulari. o felicem CHRISTI populum, ſi paſſim contingat tales eſſe praeſules, quibus CHRISTI gloria nihil ſit antiquius, qui gemmarum lucem, qui auri fulgorem, qui argenti nitorem, byſſi candorem, qui cocci ignem, breuiter qui totum AARONIS ornatum moribus ac vita referant, quibus etiam ſi pallium ac pedum detrahas, tamen epiſcopos agnoſcas. in te fortuna, quam antiquitas caecam faciebat, oculata videtur. generis tui longe clariſſima ſtemmata morum ornamentis illuſtras, archiepiſcopi dignita-

tem vitae integritate conduplicas, cardinalicio galero, neſcio quid maieſtatis additum videtur, poſteaquam tu non recuſaſti. quid ſupereſt, niſi vt CHRISTVM opt. max. comprecemur, vt iſtam mentem tibi, te nobis quam diutiſſime ſeruet incolumem.

LOVANII XII. calend. ianuar. anno.
CIↃ IↃ XVIII.

RATIO

RATIO SEV METHODVS COMPENDIO PERVENIENDI AD VERAM THEOLOGIAM PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM.

CAPVT. I. CONTINET PROLOGVM.

§. I.

CVM primum nouum teſtamentum, a nobis recognitum, eſſem editurus, flagitantibus id amicis quibusdam, methodum quamdam ac rationē theologici ſtudii curaueram adiiciendam, breuem quidem illam, ſed quae tum mihi viſa eſt ſatis copioſa in operis praefatione, veritus ne non praefatio, ſed aliud opus operi additum videretur. quod ſi haec ratio me nihil mouiſſet, tamen operis celeritas, iam ad metam decurrentis, breuitatem flagitabat. nunc idem agemus aliquando copioſius, et ita rem temperabimus, vt ſi libeat, praefationis vice poſſit addi, ſin minus, ſeparatim legi, nimirum conuiuatores frugaliter ſplendidos, & magnifice ſordidos imitati, qui pridianorum obſoniorum fruſtula recentibus admixta, communi tegunt conditura. atque vtinam praeſtare queam, quod flagitor.

§. II. MAGNVM quidem eſt, ad theologiae ſtudium animos hominum inflammare: ſed abſolutioris artificis eſt, huiuſce caeleſtis ſtudii viam ac methodum tradere, non dicam, vt dignum eſt (quid enim poteſt humana induſtria, quod rebus diuinis vlla ex parte reſpondeat?) ſed ſic, vt labor hic noſter mediocrem adferat vtilitatem ſacroſanctae theo-

logiae candidatis. non minima negotii pars eſt adeundi negotii viam noſſe. et ſatis feſtinat, qui nusquam aberrat via. ſaepe et ſumtum duplicat, et laborem, qui crebris erroribus, ac longis ambagibus tandem eo peruenit, quo deſtinarat, ſi tamen peruenire contingat. porro qui compendiarium quoque viam indicat, is gemino beneficio iuuat ſtudioſum. primum vt maturius, quo tendit, pertingat, deinde, vt minore labore, ſumtuque, quod ſequitur, adſequatur.

§. III. SED ſubuereor, ne cui mea tenuitas nota ſit, protinus hic reclamet, tune viam indicabis, quam ipſe numquam ingreſſus es? aut certe infeliciter ingreſſus es? non minus ridicule facturus, quam ſi caecus caeco dux eſſe poſtulet, iuxta prouerbium euangelicum. equidem maiorem in modum optarim, vt iſtuc vere queam inficiari, ſed tamen quid vetat imitari nautas quosdam, qui, cum ipſi, naui ad ſcopulum eliſa, nudi vix enatarint, nihilo ſecius aliis ſoluentibus ſolent recte conſulere, commonſtratis periculis, aut certe mercuriales illas ſtatuas πολυκεφάλους, quae quondam in compitis poni ſolitae ſuo nonnumquam indicio viatorem eo prouehunt, quo numquam ipſae ſint peruenturae? et vt nonnihil ex poetis attingam, fungi vice cotis, acutum reddere qui ferrum valet, exors ipſa ſecandi? poſtremo coecus vti ſi monſtret iter, tamen adſpice. tametſi diuus AVRELIVS AVGVSTINVS, accurate ſimul et copioſe, quatuor libris, quibus titulum fecit de doctrina chriſtiana, ſuper hoc propemodum argumento diſſerit; et ante hunc opinor DIONYSIVS quidam in opere, quod inſcripſit de diuinis nominibus; rurſus in libello, cui titulum fecit de myſtica theologia; et conſentaneum eſt eadem egiſſe in libris inſtitutionum theologicarum, ac rurſus in opere de ſignificatiua theologia: quo magis nos

nos idem agemus, non modo contractius, verum etiam craſſius, et pinguiore, quod aiunt, minerua, quippe qui nequaquam excellentibus viris iſta paramus, ſed rudibus ac plebeiis, venaeque inferioris ingeniis, noſtra qualicunque induſtria nitimur ſubuenire. itaque quod primo loco praecipiendum erat, id ſane perquam facile eſt, et vt iſti loquuntur, numero dici poteſt.

§. IIII. CETERVM quod ad vſum attinet, omnium eſt longe primum ac maximum. et vt in praecipiendo minimum eſt negotii; ita eſt in praeſtando plurimum, nimirum, vt ad hanc philoſophiam, non platonicam, aut ſtoicam, aut peripateticam, ſed plane caeleſtem, animum adferamus ea dignum, non tantum purum ab omnibus, quoad fieri poteſt, vitiorum inquinamentis, verumetiam ab omni cupiditatum tumultu tranquillum ac requietum, quo expreſſius in nobis velut in amne placido, aut ſpeculo leui et exterſo, reluceat aeternae illius veritatis imago. nam ſi HIPPOCRATES a ſuis diſcipulis exigit mores ſanctos et integros; ſi IVLIVS FIRMICVS in arte ſuperſtitioſa non admittit ingeniū, lucri gloriaeue morbo corruptum; ſi priſci daemonum cultores nō recipiebant quemquam ad ſua profana myſteria, niſi prius multis obſeruationibus repurgatū: quanto magis aequum eſt, nos ad huius diuinae ſapientiae ſcholam, ſeu templum verius, purgatiſſimis animis accedere? in exodo populus dei vocem procul auditurus iubetur biduo purgari. quantam autem puritatem arbitramur exigi a MOSE et AARON qui conſcenſo montis cacumine, in admirabilem illam caliginem penetrant, vbi conſpicitur, quod nulla lux neque caeleſtis, neque terreſtris poteſt oſtendere, vbi cominus cum deo miſcentur colloquia? eodem ſpectat opinor, quod cum iuxta montem OREB properaret, accurrens vt propius conſpicaretur inuſitatum mi-

raculum ardentis rubi, nec tamen exuſti: non prius admiſſus eſt ad diuinum colloquium, quam abiiceret calciamenta pedum. quid pedes, niſi affectus? quid pedes liberi calciamentorum onere, niſi animus nullis terrenis ac fluxarum rerum cupiditatibus oneratus? at verius & efficacius nobis loquitur deus in arcanis libris, quam MOSI de rubo locutus ſit: ſi modo puri acceſſerimus ad colloquium. PAVLLVS enarrationem arcanae ſcripturae non philoſophiam, ſed prophetiam vocat. prophetia vero ſpiritus illius aeterni donum eſt.

§. V. HVIC igitur pectus tuum praepares oportet, vt tu quoque verbo prophetico θεοδίδακτος vocari merearis. adſit oculus fidei ſimplex & columbinus, qui non cernit niſi caeleſtia. accedat ſummus ardor diſcendi. non dignatur hoc incomparabile margaritum vel amari vulgariter, vel cum aliis diligi. ſitientem requirit animum, et nihil aliud ſitientem. iam hoc ſacrum limen adituris, procul abſit omnis faſtus, procul abſit omne ſupercilium. ab huiusmodi protinus reſilit ille ſpiritus, qui manſuetis minimeq. ferocibus gaudet animis. auguſtum eſt huius reginae palatium, ſi penetraris in penetralia, ſed vehementer humili oſtio patet aditus: ceruicem ſubmittas oportet, ſi velis admitti. procul abſit illa veri nocentiſſima peſtis, gloriae fames, quae ferocia ſolet ingenia comitari. abſit rixarum parens pertinacia, multo magis caeca temeritas. quod PYTHAGORAE numeros quosdam magicos docenti praeſtiterunt auditores, tu multo magis praeſtes ſpiritui doctori. tuo iudicio diffiſus, illi te fingendum formandumque permittas. cum loca ſubis religione veneranda, exoſcularis omnia, adoras omnia, et quaſi nuſquam non adſit numen aliquod, ita nihil non reuereris. id tibi multo religioſius faciendum memineris, cum haec diuini ſpiritus adyta ſubiturus

rus es. quod datur videre, pronus exoſculare: quod non datur, tamen opertum quidquid eſt, adora ſimplici fide, proculque venerare, abſit impia curioſitas. quaedam myſteria, vel ob hoc ipſum videre mereberis, quod temetipſum ab illorum conſpectu reuerenter ſubmoueris: fortaſſis hoc nos docuit MOSES, faciem ſuam obuelans, ne dominum intueretur e rubo ſibi loquentem.

§. VI CETERAS diſciplinas cautim ac ſobrie vult AVGVSTINVS attingi, libros humanos vult cum iudicio delectuque legi. hic ſi quid occurrit, quod parum congruat in naturam diuinam, aut quod cum CHRISTI doctrina pugnare videatur; caue calumnieris quod ſcriptum eſt: ſed te potius crede non adſequi, quod legis, aut ſubeſſe tropum in verbis, aut codicem eſſe deprauatum. veluti cum legis deum iraſci, aut poenitentia tangi, cum id habeat certum chriſtiana fides, deum ab affectibus huiusmodi prorſus immunem eſſe: aut cum legis a CHRISTO praecipi apoſtolis, vt diuenditis tunicis emant ſibi gladios, cum idem antea vetuiſſet, ne malo reſiſterent. inter humanas diſciplinas, aliae alium habent ſcopum. apud rhetorem hoc ſpectas, vt copioſe, ſplendideque dicas; apud dialecticum, vt argute colligas, et aduerſarium illaquees. hic primus et vnicus tibi ſit ſcopus, hoc votum, hoc vnum age, vt muteris, vt rapiaris, vt affleris, vt transformeris in ea, quae diſcis: animi cibus eſt, ita demum vtilis, non ſi in memoria ceu ſtomacho ſubſidat, ſed ſi in ipſos affectus, et in ipſa mentis viſcera traiiciatur. ita demum tibi videare profeciſſe, non ſi diſputes acrius: ſed ſi te ſenſeris paullatim alterum fieri, minus elatum, minus iracundum, minus pecuniarum, aut voluptatum, aut vitae cupidum, ſi quotidie vitiis decedat aliquid, aliquid accreſcat pietati. in diſputando ſeruanda ſobrie-

brietas, ſummaque animi moderatio, vt collatio, non conflictatio videatur. lectionem ſubinde interrumpat precatio, aut gratiarum actio, quarum altera ſacri ſpiritus imploret opem, altera beneficium agnoſcat, ſicubi te ſenſeris profeciſſe. quorundam enim mores faciunt, vt hoc ſanctiſſimum ſtudium apud quosdam male audiat, cum apicem ac faſtigium huius profeſſionis adſecuti, ferociores ſint idiotis, ambitioſiores, magis irritabiles, lingua virulentiores, ac prorſus ad omnem vitae conſuetudinem incommodiores non modo quam ſint imperiti, ſed quam ipſi ſoleant eſſe, vt tales ab ipſa theologia redditi quibusdam videantur. ſanctus IACOBVS admonet, vt qui veram ſapientiam ſit adſecutus, eam praeſtet ac declaret, non ſupercilio, aut diſputandi pertinacia, ſed probitate morum ac manſuetudine. porro ſcientiam, quae ſubamarulentam habet aemulationem, quae pertinacem contentionem, negat e ſupernis proficiſci: ſed terrenam, ſed animalem ac daemoniacam vocat. nam ſapientia vere theologica primum, inquit, pudica eſt; deinde, modeſta, pacifica, tractabilis, plena miſericordia, et fructibus bonis, neſcia diiudicationis, neſcia ſimulationis.

CAP. II.

DE TRIBVS LINGVIS AD THEOLOGIAM ADDISCENDAM NECESSARIIS.

§. I.

IAM quod ad eas attinet litteras, quarum adminiculo commodius ad haec pertingimus; citra controuerſiam prima cura debetur perdiſcendis tribus linguis, latinae, graecae et hebraicae: quod conſtet, omnem ſcripturam myſticam hiſce proditam eſſe. quarum cum AVGVSTINVS latinam duntaxat calleret, graecam leuiter attigiſſet, hebraicam

cam nec ſciret, nec ſperaret; tamen libro de doctrina chriſtiana ſecundo non dubitat, harum cognitionem ad ſacros codices vel intelligendos, vel reſtituendos neceſſariam pronuntiare. quod, quemadmodum incognitis elementorum figuris nemo legit quod ſcriptum eſt; ita ſine cognitione linguarum nullus intelligit, quod legit. neque vero mihi protinus hic reſilias, amice lector, negotii difficultate, ceu claua repulſus. ſi non deſit animus, ſi non deſit praeceptor idoneus, minore pene negotio tres hae linguae diſcentur, quam hodie diſcitur vnius ſemilinguae miſeranda balbuties, nimirum ob praeceptorum tum inſcitiam, tum inopiam.

§. II. ATQVE hoc ſane nomine par eſt, vt clariſſimi viri HIERONYMI BVSLIDII, quondam praepoſiti ARIENSIS, memoria ſacroſancta ſit, cum omnibus honeſtarum diſciplinarum ſtudioſis, tum praecipue theologiae candidatis, qui fraudatis etiam haeredibus, ingentem pecuniarum vim in hunc vſum legato reliquit, vt honeſto ſalario pararentur, qui LOVANII tres linguas profiterentur. cuius laudis non minima portio debetur huius germano, AEGIDIO BVSLIDIO, qui ſic fauet fratris teſtamento, immo ſic litteris ipſe litteratiſſimus, vt malit eam pecuniam iuuandis ſtudiis omnium, quam ſuis ſcriniis augendis dicatam. exemplum hoc pulcerrimum gnauiter aemulatur vir omnium ſeculorum memoria dignus, STEPHANVS PONCHERIVS, quondam epiſcopus PARISIENSIS, nunc archiepiſcopus SENONENSIS, vndique praemiis ampliſſimis euocans, qui linguas doceant. neque flagitat AVRELIVS AVGVSTINVS, vt in hebraeis graecisque litteris vsque ad eloquentiae miraculum proueharis, quod admodum paucis contingit, et in romano ſermone ſatis eſt, ſi ad mundiciem et elegantiam, hoc eſt, mediocritatem aliquam progrediare, quod ſufficiat ad iudi-

iudicandum. nam, vt omnes ceteras humanas diſciplinas negligamus, nulla ratione fieri poteſt, vt intelligas, quod ſcriptum eſt, ſi ſermonis, quo ſcriptum eſt, fueris ignarus, niſi forte malumus otioſi, quidquid hoc eſt muneris, cum apoſtolis e caelis exſpectare.

§. III. NEQVE enim audiendos arbitror iſtos quosdam, qui cum in ſophiſticis tricis, et illitteratis litteris vsque ad decrepitam aetatem computreſcant, dicere ſolent, mihi ſatis eſt HIERONYMI translatio. ſic enim potiſſimum reſpondent ii, qui ne latine quidem ſcire curant, vt his etiam fruſtra verterit HIERONYMVS. ceterum vt ne dicam interim, plurimis modis referre, e ſuis haurias fontibus aliquid, an e qualibuscunque lacunis. quid? quod quaedam ob ſermonum idiomata ne poſſunt quidem ita transfundi in alienam linguam, vt eamdem lucem, vt natiuam gratiam, vt parem obtineant emphaſin. quid? quod quaedam minutiora ſunt, quam vt omnino reddi poſſint: id quod paſſim queritur, clamitatque diuus HIERONYMVS: quid? quod permulta ab HIERONYMO reſtituta, temporum iniuria interciderunt, velut euangelia ad graecam veritatem emendata, velut obelorum et aſteriſcorum notulae, veluti prophetae commatis, colis et periodis diſtincti: quid? quod ſcriptorum vel errore, vel temeritate ſacri codices tum olim vitiati ſunt, tum hodie paſſim vitiantur: quid? quod HIERONYMVS vnus omnia nec reſtituit, nec potuit reſtituere: quid ſi idem quaedam perperam vel emendauit, vel transtulit: aufer mihi hic illa tragica, o caelum, o terra, licet vera loqui. quamlibet vir pius, quamlibet eruditus, homo erat, et falli potuit, et fallere. multa, vt opinor, illum fugerunt, multa fefellerunt. poſtremo, quid quod nec ea commentaria, quibus HIERONYMVS ea reſtituit, ſatis intelliguntur,

guntur, ſi linguas, quarum teſtimoniis nititur, prorſus ignores? quod ſi ſemel ſufficiebat hieronymiana translatio, quorſum tandem attinebat, caueri pontificum decretis, vt veteris inſtrumenti veritas ab hebraeis voluminibus, noui fides e graecorum fontibus peteretur! quod ipſum non vno in loco praecipit AVGVSTINVS. denique ſi haec, qua vulgo vtimur, ſatis erat, qui poſtea factum eſt, vt tot manifeſtariis ac pudendis erratis lapſi ſint primi nominis theologi? id quod apertius eſt, quam vt vel negari, vel diſſimulari poſſit. in quibus eſt et AVGVSTINVS inter antiquos praecipuus, et ipſe neotericorum omnium, mea ſententia, diligentiſſimus THOMAS AQVINAS, quorum vtrumque mihi parum propitium eſſe velim, ſi aut mentior, aut contumeliae cauſſa haec dico: ne quid interim loquar de ceteris, cum hoc haud quaquam conferendis, meo quidem iudicio.

§. IIII. QVOD ſi cuius aetas iam ad hoc praeteriit, is, quod eſt viri prudentis, ſuam ſortem boni conſulat, et quantum poteſt, aliena fulciatur induſtria, modo ne bonae ſpei iuuenibus, quibus haec potiſſimum ſcribuntur, obſtrepat. quamquam ego profecto ne ſenibus quidem fuerim auctor deſperandi, quandoquidem quatuor nominatim recenſere poſſim, mihi familiariter notos, viros iam libris etiam editis celebres, quorum vnus duo de quinquaginta natus annos, nemo non maior quadraginta, prima graeci ſermonis elementa ſit aggreſſus. porro quo profecerint, ipſi ſuis teſtantur monimentis. quod ſi CATONIS exemplum leuiter nos mouet, ipſe diuus AVGVSTINVS, iam epiſcopus, iam ſeneſcens, ad graecas litteras puero deguſtatas quidem ſed faſtiditas, reuerſus eſt. RODOLPHVS AGRICOLA, vnicum germaniae noſtrae lumen et ornamentum, annum egreſſus quadrageſimum, hebraeas

braeas litteras diſcere nec erubuit, vir in re litteraria tantus, nec deſperauit homo natu tam grandis, nam graecas adoleſcens imbiberat. ipſe iam quinquageſimum tertium ingreſſus annum, ad hebraicas litteras olim vtcunque deguſtatas, cum licet, recurro. nihil eſt enim quod non efficiat humanus animus, modo ſibi imperarit, modo impenſe velit. et ad hoc, vt dixi, negotium qualiscunque mediocritas ſatis eſt, dum ea ſane abſit a temeritate, quae fere ſolet hoc audacius pronuntiare, quo minus exacte diiudicat. felicior quidem hac in parte iuuentus, at interim non deſperandi ſunt ſenes. illa plus ſpei de ſe praebet, at huic nonnumquam ardor animi praeſtat, quod aliis non praeſtat aetatis vigor. porro ſententiam HILARII et AVGVSTINI qui putant in veteris inſtrumenti libris nihil requirendum vltra ſeptuaginta translationem, ſatis in epiſtolis ac praefationibus ipſe refellit HIERONYMVS, et ſi non refelliſſet ille, ſatis refellebat inſignis ille lapſus HILARII in dictione, OSANNA, diuo quoque AMBROSIO ad eumdem impingente lapidem. ſed more hominum fit, vt tantum quisque probet, quantum ſe adſequi poſſe confidat. ad interpretationem ſeptuaginta vetus teſtamentum contulit AVGVSTINVS, multo magis idem facturus ad hebraicam veritatem, ſi litteras eas tenuiſſet.

CAP. III.

DE NECESSARIIS RELIQVIS AD THEOLOGIAM ADDISCENDAM DISCIPLINIS.

§. I.

PORRO ſi rara quaedam felicitas, et alba, quod dici ſolet, indoles inſignem theologum polliceri videbitur; haud mihi diſplicet, quod in libris de doctrina chriſtiana placuit AVGVSTINO, vt cautim ac

ac moderate deguſtatis elegantioribus diſciplinis per aetatem inſtituatur, ac praeparetur, nempe dialectica, rhetorica, arithmetica, muſica, cum primis autem rerum naturalium cognitione velut ſyderum, animantium, arborum, gemmarum, ad haec locorum, praeſertim eorum, quos diuinae litterae commemorant. ſit enim vt agnitis ex cosmographia regionibus, cogitatione ſequamur narrationem obambulantem, et omnino non ſine voluptate velut vna circumferamur, vt rem ſpectare videamur, non legere. ſimulque non paullo tenacius haerent, quae ſic legeris. neque vero raro locorum vocabula ſuis libris ceu lumina quaepiam interiiciunt prophetae, quorum allegoriam ſi quis tractare conetur, nec tuto nec feliciter id fecerit, ſi locorum ſitum ignoret. iam ſi gentium, apud quas res geſta narratur, ſiue ad quas ſcribunt apoſtoli, non ſitum modo, verum etiam originem, mores, inſtituta, cultum, ingenium ex hiſtoricorum litteris didicerimus; dictu mirum, quantum lucis, et vt ita dicam, vitae ſit acceſſurum lectioni, quae prorſus oſcitabunda mortuaque ſit oportet, quoties non haec tantum, ſed et omnium pene rerum ignorantur vocabula, adeo vt nonnumquam impudenter addiuinantes, vel ſordidiſſimos conſulentes dictionarios, ex arbore faciant quadrupedem, e gemma piſcem, e citharoedo fluuium, ex oppido fruticem, e ſidere auem, ex braſſica braccam. abunde doctum videtur iſtis, ſi tamen adiecerint, eſt nomen gemmae, aut, eſt ſpecies arboris, aut, eſt genus animantis, aut ſi quid aliud mauis. atqui non raro ex ipſa rei proprietate pendet intellectus myſterii. quod euidentius declarat AVGVSTINVS libro de doctrina chriſtiana ſecundo, capite decimo ſexto, exemplis aliquot in eam rem arguendam adductis.

§. II. PORRO quidam ſola dialectica freti, ſatis inſtructos ſeſe putant, vt quauis de re diſſerant, tantumque tribuunt huic diſciplinae, vt actum exiſtiment de fide chriſtiana, niſi dialectices praeſidiis fulciatur; cum interim grammaticam, ac rhetoricam, ceu prorſus ſuperuacaneas, aſpernentur. et probat quidem AVGVSTINVS, ſi quis connexionum rationes teneat, modo abſit peculiaris huic arti morbus, pertinax contentio ac libido rixandi. ſed obſecro te, quid diuides aut finies, aut quid colliges, ſi rerum, de quibus diſſeritur, vim ac naturam ignores? quid profuerit tibi concinnaſſe ſyllogiſmum in celarent, aut baroco, de crocodilo diſputans, ſi neſcias quod arboris aut animantis genus ſit crocodilus? neque vero haec tam diſcuntur ex octo libris naturalium ariſtotelis, qui ſoli nunc traduntur in ſcholis, quam ex eruditiſſimis eiusdem commentariis de animantibus, ex libris meteorologicon, ex problematis, ex THEOPHRASTI libris de plantis, ventis, ac gemmis, ex PLINIO, ex MACROBIO et ATHAENEO, ex DIOSCORIDE, ex SENECAE naturalibus, aliisque hoc genus ſcriptoribus, etiamſi non mediocriter ad hanc eruditionis partem conducunt poetae, apud quos frequens huiusmodi rerum deſcriptio, velut apud LVCANVM, quanta deſcriptio venenorum? OPPIANVS vero etiam ex profeſſo de piſcium ac ferarum naturis prodidit, NICANDER de noxiis beſtiis.

§. III. SVNT quaedam artes, quas AVGVSTINVS inter ſuperſtitioſas & improbatas recenſet, e quarum ritibus quaedam narrationes ducuntur in ſacris litteris. profuerit igitur et harum ſuperſtitioſas obſeruationes non ignorare, quam ad rem potiſſimum conferet lectio poetarum, ſubinde magicas ineptias depingentium. conferent et SENECAE libri de ſuperſtitioſo deorum cultu, ſi modo exſtarent, quos

AVGVS-

AVGVSTINVS ſe legiſſe teſtatur. et ſunt quidam, aut fuere potius, qui ſua induſtria chriſtianorum otio conſuluerunt in hac parte, explicatis vocabulis, ac naturis earum rerum dumtaxat, quarum in diuinis libris habetur mentio: quorum de numero fuit EVSEBIVS caeſarienſis epiſcopus. et exſtant hodie quoque in hoc genere nonnulla monimenta, partim HIERONYMI titulo, ſed, vt apparet, confuſa mutilaque. tametſi nec iſta legimus plerique, ſed ſi qua vox ignotae ſeu peregrinae linguae inciderit, tripodis vice nobis eſt EBRARDVS, GRAECISTA, aut confuſiſſimus ille libellus de nominibus hebraicis. quibusdam ad omnia ſatis eſt vnus CATHOLICON, aut hoc eruditior ISIDORVS.

§. IIII. NEC illud, opinor, inutile fuerit, ſi theologiae deſtinatus adoleſcens, diligenter exerceatur in ſchematis ac tropis grammaticorum rhetorumque, quae non magno negotio ediſcuntur: etiam praeludat in fabulis ad allegoriam explicandis, praeſertim iis, quae ad mores bonos pertinent, veluti ſi TANTALI fabulam accommodes ad diuitem, incubantem & inhiantem opibus ſuis, nec tamen fruentem; ſi PHAETONIS ad periculoſam temeritatem ſuſcipientis magiſtratum, qui magiſtratui gerendo non ſit idoneus. idem fiat in apologis, in ſimilibus, de quibus a nobis nonnihil eſt proditum. tum in his praecipue partibus rhetorices, quae tractant de ſtatibus, de propoſitionibus, de probationibus, de amplificationibus, de quibus accuratiſſime tractat FABIVS, deque geminis affectibus, alteris, quos ἤθη vocat, mitioribus, alteris acrioribus, quos πάθη dicunt, de quibus nemo diligentius ſcripſit ARISTOTELE, quod harum rerum peritia maiorem in modum faciat ad iudicium, quae res in omni ſtudiorum genere valet plurimum.

§. V. ET quoniam profeſſio theologica magis conſtat affectibus, quam argutiis, quas in ethnicis quoque philoſophis ipſi rident ethnici, PAVLLVS in chriſtiano deteſtatur, idque non vno in loco; conueniet non ſegniter per aetatem in hoc genere exerceri, quo poſtea dexterius in theologicis allegoriis, locisque communibus tractandis verſari poſſit. in illis feliciſſimus eſt ORIGENES, in his creberrimus eſt CHRYSOSTOMVS. hoc, ni fallor, videbat AVGVSTINVS, cum libro de ordine, priore, LICENTIVM ſuum ad ſuas muſas, a quibus iam parabat deſciſcere, reuerti iubet, quod eiusmodi ſtudia ad ceteras item litteras, feriasque diſciplinas reddant ingenium vegetius ac ſucculentius, interim poëtices cognitionem inter diſciplinas liberales numerans. ſed praeſtiterit, opinor, ob contentioſos ipſius verba ſubſcribere. redeundum, inquit, tibi eſt ad illos verſus. nam eruditio diſciplinarum liberalium modeſta ſane atque ſuccincta, et alacriores et perſeuerantiores, et comtiores exhibet amatores amplectendae veritati, vt et ardentius appetant, et conſtantius inſequantur, et inhaereant poſtremo dulcius. hactenus AVGVSTINVS. alioqui ſi quis tantum infantibus illis et anxiis ieiunisque praeceptiunculis imbuatur, puta dialectices, aut verius, vt nunc fere traditur, ſophiſtices, quam ipſam tamen quotidie nouis et commenticiis difficultatibus aliam atque aliam reddunt; fit, vt ad contentionem quidem inuictus euadat, ceterum in tractandis diuinis litteris, in ſacris concionibus, deum immortalem, quam videmus iſtos iacere, frigere, immo quam non viuere? quorum praecipue partes erant, animos inflammare.

§. VI. CVIVS rei ſi quis exemplum requirat, legat ORIGENIS homiliam de ABRAHAM, iuſſo filium immolare, in quo typus et exemplar ob oculos

poni-

ponitur, fidei robur omnibus humanis affectibus eſſe potentius. at operae pretium ſit ſingulis penſitatis, ſpectare, quibus et quot machinis tentatio, patris animum impetat, ac repetat. tolle, inquit, filium tuum. cuius parentis animum non labefactaret filii nomen? ſed vt validior eſſet hic aries, addit cariſſimum. nec hoc contentus, adiecit, quem diligis. ſatis haec videri poterant, ad quodlibet humanum pectus expugnandum. additum dulciſſimum paternis affectibus filii vocabulum, ISAAC, in quo refricatur et promiſſi diuini memoria, a quo audierat, in ISAAC vocabitur tibi ſemen, et, in ISAAC erunt tibi repromiſſiones. erat ea natio φιλόϛοργος erga liberos, ſic, vt non alia aeque. optabat poſteritatem vir optimus, nec erat huius vlla ſpes reliqua, occiſo eo, per quem vnum ventura erat poſteritas. et tamen hunc non ſimpliciter iubet occidi, ſed imperat immolari, vt inter apparandum identidem cruciet ſenis animum affectus pietatis. multa grauiaque tentationis pondera. ſuper haec omnia, iubetur montem excelſum conſcendere, ad quem tertio demum die peruentum eſt, vt diu variis cogitationibus parentis animus quateretur, hinc ſollicitante affectu humano, hinc vrgente iuſſu diuino. iam cum inter eundum puer lignis, quibus exurendus putabatur, onuſtus, parentem, ignem geſtantem et gladium, appellans dicit, pater mi; atque is reſpondet, quid vis fili? quanto ariete caritatis arbitramur pulſatum ſenis animum? cui vero non commoueat miſerationis affectum, pueri patri obſequentis ſimplicitas, quum ait, en ignis et ligna, ſed vbi victima? tot modis ſollicitata fides ABRAHAE. iam mihi vide, quo robore, quaque conſtantia iuſſa peragit? non reſponſat deo, non expoſtulat de fide promiſſi, non deplorat orbitatem ſuam apud amicos et cognatos,

 quibus

quibus rebus vtcunque leniri ſolet dolor. loco procul conſpecto, iubet reſidere famulos, ne quis iuſſa peragenti obſiſteret, filium onerat lignis, ipſe ſtruem in altari collocat, ipſe filium alligat, et lignis mactandum atque adolendum imponit, reducto brachio vibrat enſem, filium vnicum omnem poſteritatis adamatae ſpem iugulaturus, ni ſubito vox angelica ſenis dextram inhibuiſſet. haec copioſius et elegantius ab ORIGENE differuntur, haud ſcio maiorene voluptate lectoris, an fructu, cum tantum interim in hiſtorico ſenſu verſetur, nec aliud agat in diuinis libris, quam DONATVS egit in comoediis terentianis, dum poetae conſilium aperit.

§. VII. AN eadem viſurus erat, qui politiores litteras numquam attigiſſet? qui vix deguſtatis grammaticae praeceptis, idque ex auctoribus male grammaticis, mox ad ſpinoſas argutias, et ieiunas quaeſtionum anxietates raptus, in his conſenuit? poſſem exemplis innumeris declarare, quam frigide, ne dicam ridicule, ineptiant quidam, quoties eſt encomio celebrandus diuus aliquis, aut hymno alioue ſcripti genere vtendum, quod ſplendorem et affectum deſiderat. huiusmodi theologis debemus hymnos quosdam et cantica, quas vulgus ſequentias appellat, quae nemo doctus vel abſque riſu, vel absque nauſea legat. verum in praeſentia non hoc nobis agitur, vt cuiusquam inſcitiam traducamus, ſed vt ad optimam ſtudii rationem inuitemus adoleſcentes. tantum illud dicam in genere, ſi quis huius rei promtum aliquod argumentum requirat, veteres illos theologos, ORIGENEM, BASILIVM, CHRYSOSTOMVM, HIERONYMVM cum hiſce recentioribus componat conferatque. videbit illic aureum quoddam ire flumen: hic tenues quosdam riuulos, eosque nec puros admodum, nec ſuo fonti reſpondentes. illic tonant oracula veritatis aeternae: hic

audis

audis hominum commentula, quae quo propius inſpicias; hoc magis ſimilia inſomniis euaneſcunt. illic recto curſu tendes ad portum veritatis euangelicae; hic inter quaeſtionum humanarum anfractus luctans, aut illidens in ſcyllam poteſtatis pontificiae, aut in ſyrtes ſcholaſticorum dogmatum, aut in ſymplegadas iuris diuini atque humani, niſi malis hanc charybdim facere. illic ſolidis ſcripturarum fundamentis innixum aedificium ſurgit in altum: hic futilibus hominum argutiis, aut etiam adulationibus non minus inanes, quam immanes, ſuperſtructa machina, tollitur in immenſum. illic velut in feliciſſimis hortis affatim tum oblectaberis, tum expleberis: dum hic inter ſpineta ſterilia dilaceraris ac torqueris. illic maieſtatis plena omnia: hic adeo nihil ſplendidum, vt pleraque ſordida, parumque digna dignitate theologica, vt interim a comparatione morum abſtineam.

§. VIII. QVOD ſi diutius immorandum ſit profanis litteris; equidem id fieri malim in iis, quae propius affines ſunt arcanis libris. neque vero me clam eſt, quanto ſupercilio quidam contemnant poëticen, ceu rem plusquam puerilem, quanto rhetoricen, quanto bonas, vt vocant, et ſunt, litteras omnes. attamen hae quamlibet iſtis faſtiditae litterae inſignes illos dedere theologos, quos nunc procliuius eſt negligere, quam vel intelligere, vel imitari. cuius rei ſi quis ſibi fidem fieri poſtulet; diſpiciat quam multis hoc quidquid eſt poëticae ſeu grammaticae, vt aiunt, facultatis aemulari conatis, non ſucceſſerit. a nominibus tempero, ne quem offendam, etiamſi ſemet quotidie libris editis prodiunt. hi ſi politiores litteras damnant, cur tam anxie affectant politiem orationis? ſin probant, cur ab his deterrent felicius amplexuros? poëticis figuris ac tropis ſcatent vndique prophetarum litterae.

parabolis omnia pene conueſtiuit CHRISTVS : id quod poëtis eſt peculiare. neque puerilis operae putauit AVGVSTINVS in propheticis ac paullinis litteris, ſchemata rhetorum et orationis ceſuras ac circuitus indicare, idque in his libris, quos inſcripſit, non de grammatica aut dialectica, ſed de doctrina chriſtiana, quae quid aliud eſt, quam theologia? nec puduit epiſcopum ibidem a grammaticis pronuntiationis et ſyntaxeos differentiam petere. non referam hic, quod immortalitate digni viri GREGORIVS NAZIANZENVS, DAMASVS, PRVDENTIVS, PAVLLINVS, IVVENCVS chriſti myſteria poeticis carminibus tractarint. ipſe PAVLLVS apoſtolus non ſemel abutitur poëtarum teſtimoniis.

§. VIIII. VBI tandem in his litteris, quid ARISTOTELEM, quamlibet argutum aut eruditum, quid impium AVERROEN referat? vbi primarum et ſecundarum intentionum, vbi formarum ſyllogiſticarum, vbi formalitatum aut quidditatum, aut etiam ecceitatum vlla mentio? quibus apud iſtos differta ſunt omnia. an ideo parum argute diſſerunt, quod non in concluſiones et corollaria diſſecent omnia; quod non prius dicant, quid dicturi ſint, quam dicant, ac rurſum admoneant ſibi dictum eſſe, quod aliquoties dictum non eſt, quod non ſermonem omnem verbatim pene conciſum contruncent? haec pars diuiditur in tres, prima rurſus in quatuor, atque harum ſingulae rurſus in ternas. prima, ibi. ſecunda, ibi. haec demum nobis erudita videntur, quae frigidiſſima, et his a pueris aſſueti, nihil intelligimus, niſi quod ad eum modum ſit fruſtulatim diſcerptum. in ceteris profeſſionibus pulcerrimum, vt eſt, habetur, ſi ſuos quisque principes et auctores referat. VERGILIVS expreſſit HOMERVM et HESIODVM, HORATIVS PINDARVM et ANACREONTEM, AVICENNA GALENVM, GALENVS HIPPOCRATEM, CICERO

CICERO DEMOSTHENEM, PLATONEM XENOPHON. ARISTOTELES, qui nihil non tractauit, pro diuerſis argumentis, diuerſos: ARISTOTELEM THEOPHRASTVS, THEMISTIVS et AVERROES. cur ſoli nos auſi ſumus a noſtrae philoſophiae principibus tota differendi ratione deſciſcere? quid enim tam diſpar ac diſcrepans a ſtilo prophetarum, CHRISTI et apoſtolorum, quam hoc, quo, qui THOMAM ac SCOTVM ſequuntur, nunc de rebus diuinis diſputant? AVGVSTINVS ſibi gratulatur, quod cum variis erroribus adhuc circumferretur, in PLATONEM potiſſimum incidiſſet, quod huius dogmata propius accedant ad chriſti doctrinam. et a finitimis cognatisque procliuior eſt tranſitus.

§. X. NEQVE vero haec eo dixerim, quod damnem ea ſtudia; quae nunc fere videmus in publicis ſcholis ſolemnia, modo ſobrie caſteque tractentur, neque ſola tamen. cuiusmodi vero, citra philoſophiam ariſtotelicam non audere theologum profiteri, ſine grammatica, ſine rhetorica, ſine omnis antiquae ac politioris eruditionis cognitione, vel anteſignanum ordinis theologici profiteri, deque his rebus magno ſupercilio pronuntiare, de quibus PAVLLVS e tertio caelo reuerſus, non auſus eſt hiſcere? proinde complectantur et illa, ſi videtur, pauci, quos aequus amauit iupiter, vt verbis vtar vergilianis, et quibus vacat aliquam aetatis partem perdere. nos plebeium et properantem inſtituimus theologiae tyronem, tametſi, vt ingenue quod ſentio dicam, mihi parum tutum videtur, ad theologiam deſtinato, in profanis ſtudiis, praeſertim alienioribus conſeneſcere. fit enim, vt qui palatum ac linguam multo abſynthio habent infectam, iis quidquid deinde biberint aut ederint, abſynthium ſapiat; et qui diutius in ſole verſati ſunt, iis deinde quidquid viderint, eo ſeſe offerat colore, quem

ipſi ſecum in oculis, glaucomate vitiatis, circumferunt: ita qui bonam vitae partem in BARTHOLIS ac BALDIS, in AVERROIBVS et DVRANDIS, in ſophiſticis cauillationibus, in fuſiſſimis ſummulis ac collectaneis poſuerunt, iis diuinae litterae non ſapiunt id quod ſunt, ſed quod illi ſecum adferunt. etenim vt elegans eſt fortaſſis in tractatione diuinarum litterarum, nonnihil velut ab exoticis illis opibus obiter aſpergere; ita vehementer abſurdum videtur, cum rem tractes ab omni ſapientia mundana longe diuerſiſſimam, nihil crepare niſi PYTHAGORAM, PLATONEM, ARISTOTELEM, AVERROEN, et his profaniores auctores, ad horum opiniones, velut ad oracula obſtupeſcere. an non iſtud eſt CHRISTI caeleſtem philoſophiam non condire, ſed prorſus aliam reddere? taxatur CHRYSIPPVS, quod totas tragoedias in eius commentariis, quos de logicis conſcripſit, reperire licuerit. quo iuſtius nos taxauerit aliquis, ſi videat plusquam totum ARISTOTELEM in theologorum commentariis inueniri.

§. XI. QVOD ſi quis clamabit, abſque exacta horum cognitione non eſſe theologum, equidem conſolabor meipſum tot inſignium virorum exemplis CHRYSOSTOMI, CYPRIANI, HIERONYMI, AMBROSII, AVGVSTINI, CLEMENTIS, cum quibus rhetorculus eſſe malim, quam cum quibusdam, qui ſibi plusquam homines videntur, theologus. denique conſolabor meipſum exemplo PETRI ac PAVLLI, qui iſta non ſolum non calluerunt, verum etiam damnant aliquoties, certe conſtat, nuſquam vſos eſſe. quaedam didiciſſe oportet, non diſcere, vt inquit SENECA. at quale ſpectaculum eſt, octogenarium theologum nihil aliud quam in ſcholis dialecticam ac philoſophicam vel docere, vel decertare palaeſtram? hic ſine fine garrire, ad praedicandum chriſti euangelium elinguem? et ad extremum vſque vitae

vitae nihil aliud quam diſputare? qui ſe rei bellicae parant, iis potiſſimum exercentur, quae ad victoriam certiſſime conducunt. ALIAPTE futurum athletam, iam tum a puero delectum, fingunt ac formant in futura certamina, et ad ſcopum ſuum omnia deſtinant. *at praecipuus theologorum ſcopus eſt, ſapienter enarrare diuinas litteras, de fide, non de friuolis quaeſtionibus rationem reddere, de pietate grauiter atque efficaciter diſſerere, lacrimas excutere, ad caeleſtia inflammare animos.* ad haec iam inde a ſtudiorum initio praeludat futurus theologus, potius, quam in alienis litteris conſeneſcat.

CAP. IIII.
DE IPSA RATIONE EX SCRIPTVRAE FONTIBVS PERVENIENDI AD VERAM THEOLOGIAM.

§. I.

ILLVD mea ſententia magis ad rem pertinuerit, vt tyrunculo noſtro dogmata tradantur, in ſummam ac compendium redacta, idque potiſſimum ex euangelicis fontibus, mox apoſtolorum litteris, vt vbique certos habeat ſcopos, ad quos ea quae legit, conferat, velut illa, vt exempli cauſſa paucula notem. CHRISTVM caeleſtem doctorem, nouum quemdam populum in terris inſtituiſſe, qui totus e caelo penderet, et omnibus huius mundi praeſidiis diffiſus, alio quodam modo diues eſſet, alio ſapiens, alio nobilis, alio potens, alio felix; quique contemtu rerum omnium, quas vulgus admiratur, felicitatem conſequeretur; qui neſciret liuorem aut inuidentiam, nimirum oculo ſimplici; qui neſciret ſpurcam libidinem, vtpote ſponte ſua caſtratus angelorum vitam in carne meditans; qui neſciret diuortium, quippe nihil non malorum vel ferens.

ferens, vel emendans; qui neſciret iuſiurandum, vt qui nec diffideret cuiquam, nec falleret quemquam; neſciret pecuniae ſtudium, vt cuius theſaurus in caelis eſſet repoſitus; non titillaretur inani gloria, vt qui ad vnius CHRISTI gloriam referret omnia; neſciret ambitionem, vtpote qui quo maior eſſet, hoc magis ſe propter CHRISTVM ſubmitteret omnibus; qui neſciret, ne laceſſitus quidem, vel iraſci, vel maledicere, nedum vlciſci, quippe qui et de male merentibus benemereri ſtuderet; qui ea morum eſſet innocentia, vt vel ab ethnicis comprobaretur; qui ad infantulorum puritatem ac ſimplicitatem, veluti renatus eſſet; qui volucrum ac liliorum ritu in diem viueret; apud quem ſumma eſſet concordia, nec alia prorſus quam membrorum corporis inter ipſa, in quo mutua caritas omnia faceret communia, vt ſiue quid eſſet boni, ſuccurrerent, cui deeſſet, ſiue mali quidpiam, aut tolleretur aut certe leniretur officio; qui doctore ſpiritu caeleſti ſic ſaperet, qui ad exemplum CHRISTI ſic viueret, vt ſal, vt lux eſſet orbis, vt ciuitas eſſet in edito ſita, omnibusque vndique conſpicua; qui quidquid poſſet, id omnibus iuuandis poſſet, cui vita haec vilis eſſet, mors optanda immortalitatis deſiderio; qui nec tyrannidem timeret, nec mortem nec ipſum denique ſatanam, vnius chriſti praeſidio fretus; qui modis omnibus ſic ageret, vt ad extremum illum diem ſemper eſſet velut accinctus ac paratus. hunc eſſe ſcopum a CHRISTO propoſitum, quo omnia chriſtianorum ſint referenda, licet interim tolerandi fouendique ſint imbecilles, donec proficiant, ac ſecretis auctibus grandeſcant in menſuram plenitudinis CHRISTI. haec ſunt auctoris noſtri dogmata noua, quae nulla philoſophorum familia tradidit. hoc erat vinum nouum, non committendum niſi nouis vtribus. haec ſunt, per quae renaſcimur e ſuper-

e ſupernis. vnde et PAVLVS nouam creaturam appellat, quiſquis in CHRISTO eſt. peripatetici ARISTOTELIS placita; platonici PLATONIS decreta; epicurei tenent EPICVRI ſcita: multo magis conuenit nos tanti auctoris tenere dogmata. ſed in his pro rerum et hominum varietate nonnulla differentia eſt.

§. II. QVAEDAM plane vetat, quod genus ſunt illa, ne ſint inter nos diuortia, ne ſit liuor, ne ſit ambitio, ne ſtudium pecuniae, ne vindicta, ne ſuſpicio, ne obtrectatio; quos omnes affectus, quanto ſtudio, quantoque conſilio eximendos curarit ex animis ſuorum diſcipulorum, mox aliquanto copioſius indicabimus. quaedam plane praecipit omnibus, quod genus eſt, de mutua caritate, de condonandis fratrum erratis, de tollenda ſua cuique cruce, quod ſi recuſes, non agnoſcit CHRISTVS diſcipulum; de manſuetudine, cum ait MATTHAEI capite vndecimo, diſcite a me, quod mitis ſum et humilis corde, et inuenietis requiem animabus veſtris; de fide, quam vbique requirit; de beneficentia in omnes, aliisque his conſimilibus. quaedam ita comendat, vt tamen non exigat, praemio ſollicitans, qui poſſint aſſequi, non poenam cominans, ſi nequeant. ſiquidem MATTHAEI capite decimo nono, beatos pronuntiat eunuchos, qui ſeipſos exſecuerunt et euirarunt propter regnum dei. non dicit, infelices, qui legitimum matrimonium caſte pureque colunt. fortaſſis huc pertinet, quod iuueni dicit, ſi vis perfectus eſſe, vade, vende omnia, quae poſſides, et veni, ſequere me. nam mihi potius videtur, ad vniuerſos chriſtianos pertinere, quorum nemo non debet eſſe hoc animo, vt ſi quid eiusmodi poſtularet CHRISTI gloria, cuncta libenter ſit pro derelictis habiturus, ſiquidem perfecti nomine chriſtianum deſignat. erat ille probus iudaeus, ſupererat, vt CHRISTI diſcipulus factus, perfecta iam ſequeretur.

nihil in rebus humanis vere perfectum: verum in ſuo cuique ſtatu perfectionis ſtudium adeſſe debet. quaedam contemnit CHRISTVS, ac velut indigna ſe reiicit. veluti cum LVCAE capite duodecimo inuitatus ad diuidendam haereditatem, homo, inquit, quis me conſtituit iudicem aut diuiſorem ſuper vos?

§. III. QVAEDAM veluti diſſimulat, tamquam ad ſe non pertineant, aut tamquam ad ea ſit indifferens, quod genus cum apud MATTHAEVM capite decimo ſeptimo, PETRVM interrogat, vtri debeant tributum regibus, filii, an alienigenae, velut earum rerum imperitus ac rudis, vt quae ad huius mundi ſordes pertinerent. ac perinde locutus, quaſi non debeatur, tamen dari iubet didrachmum, haud pro omnibus tamen, ſed pro ſe dumtaxat, ac PETRO. huius generis eſt et illud, quod apud MATTHAEVM capite viceſimo ſecundo, inſidioſe rogatus, num oporteret tributum pendere CAESARI; iubet exhiberi numiſma velut ignotum. eo viſo, rogat, cuius eſſet imago, et cuius inſcriptio, tamquam id quoque neſciret. ac de tributo CAESARI reddendo, reſpondet non ſine ambiguitate, date CAESARI, quae ſunt CAESARIS, ſi quid illi debetur; ſoluite. ſed illud ad me magis pertinet admonere, vt detis deo, quae dei ſunt. ad conſimilem modum adulteram in adulterio deprehenſam, apud IOANNEM euangeliſtam, nec damnat, nec tamen palam abſoluit, ſed admonet, ne iteret commiſſum, nolens hominum neceſſariis legibus ſuum ius adimere, et tamen damnationis auctor eſſe nolebat, qui venerat ſeruandis omnibus, quod quidem in ipſo fuit. ſimulque exemplum edidit, in CHRISTI vicem ſucceſſuris, vt magis ſtudeant manſuetudine ſeruare peccantes, quam ſaeuitia tollere. rurſus apud LVCAM, renuntiantibus quibusdam de galilaeis horrendo nouoque affectis ſupplicio, quorum ſanguinem PILATVS miſcuerat

cuerat cum ipſorum ſacrificiis, nec probat, nec improbat legum ſeueritatem, ſed exemplo ad occaſionem admonitionis abutitur. putatis, inquit, quod hi galilaei prae omnibus galilaeis peccauerint, quia talia paſſi ſunt? non, dico vobis. ſed niſi reſipueritis, omnes ſimiliter peribitis, ſicut illi decem et octo, in quos incidit turris in ſiloë, et occidit eos.

§. IIII. ACCEDET hinc quoque lucis nonnihil ad intelligendum ſcripturae ſenſum, ſi perpendamus non modo quid dicatur, verum etiam a quo dicatur, cui dicatur, quibus verbis dicatur, quo tempore, qua occaſione, quid praecedat, quid conſequatur. ſiquidem alius ſermo decet IOHANNEM baptiſtam, alius CHRISTVM. aliud praecipitur rudi populo, aliud apoſtolis. rurſus aliud praecipitur apoſtolis adhuc rudibus, aliud formatis iam et inſtitutis. aliter reſpondetur inſidioſe interrogantibus, aliter ſimplici animo ſciſcitantibus. denique ſeries ipſa narrationis altius repetita, ſententiam aperit alias obſcuram. ſaepenumero locorum collatio nodum explicat difficultatis, dum quod alibi dictum eſt tectius, alibi dilucidius refertur. et quoniam totus ferme CHRISTI ſermo figuris ac tropis obliquus eſt, diligenter odorabitur theologiae candidatus, quam ſuſtineat perſonam is, qui loquitur, capitis an membrorum, paſtoris an gregis. ſiquidem CHRISTVS cum in cruce patrem inclamans ait, deus meus, deus meus, cur deſeruiſti me? longe a ſalute mea verba delictorum meorum, non capitis, ſed membrorum ſuorum voce loquitur, auctore diuo AVGVSTINO. item dum moeret, dum angitur, dum poculum deprecatur, dum rurſus quaſi corrigens, quod dixerat, ſuae voluntati renuntiat, patris voluntati ſeſe ſubmittit, videtur membrorum affectum in ſe tranſtuliſſe. rurſus dum imminentibus ſatellitibus ait, ſi me quaeritis, ſinite

nite hos abire; paſtoris et epiſcopi perſonam agit, apoſtoli gregis. nam paſtoris officium eſt, ſi quando ingruat perſecutionis procella, pro gregis incolumitate ſuum caput obiicere periculis. porro diſcipuli, dum metu territi diffugiunt, PETRVS dum abiurat dominum, dum percutit gladio, gregis adhuc infirmi, et in ſpem meliorem confouendi perſonam ſuſtinet. at rurſum CHRISTVS, dum flagellis concinnatis negotiatorum turbam profligat e templo, ſummi paſtoris agit partes. nonnumquam ex alieno loquitur affectu, veluti cum cananaeae improbius interpellanti, reſpondet, non eſt bonum ſumere panem filiorum, et obiicere canibus, IVDAEORVM voce loquitur, qui ſe ſolos hominum ſanctos eſſe ducebant, cananaeos, ſamaritanos, ac reliquas profanas nationes pro impuris et canibus habebant, quum apud CHRISTVM non fuerit vllum gentis diſcrimen, niſi pro temporis diſpenſatione. nouerat eius mulieris animum IVDAEORVM fidei praeferendum eſſe, verum id voluit infigere ſuae gentis animis, regni caelorum fore participes, qui quacunque origine per fidem in hoc irrupiſſent. rurſum cum ſuos interrogat, vos quem me eſſe dicitis? capitis perſonam agit. PETRVS totius populi chriſtiani voce et vice reſpondet, tu es CHRISTVS filius dei viui. nullus enim eſt in corpore CHRISTI, a quo non exigatur iſta confeſſio, tu es CHRISTVS filius dei viui. conſimiliter quod PETRO dicitur, tu es PETRVS, et ſuper hanc petram aedificabo eccleſiam meam, et tibi dabo claues regni caelorum, ad vniuerſum populi chriſtiani corpus pertinet. e diuerſo cum PETRO ter amorem profeſſo, dicit, paſce agnos meos, CHRISTVS ſummi paſtoris, hoc eſt, capitis vices ſuſtinet, PETRVS cuiusuis epiſcopi typum gerit, cui non committitur grex, pro quo mortuus eſt CHRISTVS, niſi vehementer amanti

amanti CHRISTVM, nec vsquam ſpectanti, niſi ad huius gloriam. neque vero dictum eſt, rege, aut ſubige oues, ſed, paſce: neque dictum eſt, oues tuas, ſed, meas. alieni gregis paſtor es, non dominus: vide vt oues bona fide annumeres tibi creditas. itidem PAVLLVS in epiſtolae ad romanos capite ſeptimo, cum multa queſtus de carne ſua ſpiritui rebellante, tandem exclamat, infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? non ſua voce loquitur, vt opinor, ſed alterius cuiuspiam adhuc imbecillis, et qui cupiditatibus ſuis etiamnum impar eſſet.

§. V. QVAMQVAM autem perſonarum obſeruata ratio plurimum habet momenti in veteris inſtrumenti litteris, velut in PROPHETIS, in pſalmis, in cantico canticorum; tamen frequenter et in nouo teſtamento locum habet, praeſertim in paullinis epiſtolis. quaedam autem ita proponuntur, vt ad omnes quidem pertineant, at non citra diſcrimen. quod genus eſt, quod cum apoſtolis loquens, dicit, vos eſtis ſal terrae, vos eſtis lux mundi. ſic ad omnes CHRISTI religionem profitentes pertinet, vt praecipue tamen ad epiſcopos ac magiſtratus. item cum ait, eſtote perfecti, ſicut et pater veſter caeleſtis perfectus eſt; omnibus ſuis oſtendit quo ſit enitendum: quamquam id maxime praeſtandum iis, qui praeſunt eccleſiae CHRISTI. vt perſonarum igitur, ſic et temporum obſeruata varietas obſcuritatem diſcutit in arcanis litteris. neque enim quidquid iudaeis vel imperatum eſt, vel interdictum, vel permiſſum, ad chriſtianorum vitam eſt accommodandum: non quod in veteris inſtrumenti libris quidquam ſit, quod ad nos non pertineat; ſed quod pleraque pro tempore tradita ad typum et adumbrationem futurorum, pernicioſa ſint, niſi trahantur ad allegoriam, veluti circumciſio, ſab-

bata, delectus ciborum, victimae, odium inimici, bella hoc animo ſuſcepta geſtaque, turba vxorum, aliaque his conſimilia, quae partim deſierunt eſſe licita, partim tamquam vmbrae, ad coruſcantem euangelii lucem prorſus euanuerunt. verum quis in hisce vel ſimpliciter ad noſtros mores accommodandis vel allegoriam explicandis, habendus ſit delectus, quoniam AVGVSTINVS ſatis copioſe diſſerit in libris de doctrina chriſtiana, non eſt conſilium heic perſequi.

§. VI. PRIMVM igitur tempus eſto, ſi videtur, quod CHRISTI praeceſſit aetatem: proximum, cum nondum quidem exorta, ſed tamen aduentante iam et imminente euangelii luce, ſuperioris legis tenebrae rareſcerent, veluti cum nondum exorto ſole, ſed ad exortum properante, caelum ſenſim albeſcit. tum ſatis adhuc erat IOHANNIS baptiſmo tingi, ad ſuperioris vitae poenitentiam inuitari: ſatis erat admonitos eſſe publicanos, ne quid exigerent praeter id, quod illis conſtitutum eſſet: ſatis erat admonitos eſſe milites, ne cui vim facerent, ne quem depraedarentur, ſed contenti eſſent ſuis ſtipendiis: non quod iſta bonos facerent, aut vere chriſtianos, ſed quod minus malos redderent, ac mox ſucceſſiue CHRISTI praedicationi praepararent. neque enim vſque IOHANNES docuit non eſſe iurandum, non eſſe repudiandam vxorem, tollendam crucem, benemerendum de inimico: iſta quae proprie chriſtianos facerent CHRISTO ſeruabantur. fortaſſis ad hoc tempus pertinet prima diſcipulorum praedicatio, cum iubentur exemplo IOHANNIS ad poenitentiam prouocare, regni caelorum viciniam denuntiare, de CHRISTO ſilere, et haud ſcio an baptiſmus, quo tum baptiſabant, huiusmodi fuerit: nam tum quoque baptiſabant apoſtoli, cum CHRISTVS ipſe, teſte IOHANNE, neminem baptiſaret, nec omnino

nino proditum eſt canonicis litteris, quemquam a CHRISTO baptiſatum fuiſſe.

§. VII. TERTIVM eſto, ſi libet, CHRISTO iam late miraculis ac doctrina clareſcente terrarum orbi, quum ſic euangelica doctrina proferretur, vt tamen legis obſeruatio non interdiceretur, quod tempus complectitur, et poſt datum ſpiritum ſanctum, rudis adhuc et naſcentis eccleſiae primordia. videntur autem ad hoc quaedam peculiariter attinere, velut omnes illae parabolae, de colonis vineae, qui domini filium occiderant, de nuptiis, et excuſantibus inuitatis, item quae de ſuppliciis et afflictionibus praedicatorum CHRISTVS praedicit, ac fortaſſis quae praecipit de tollenda cruce, de excutiendo pedum puluere, de nemine ſalutando in via, de fugiendo a ciuitate in ciuitatem, de relinquendo patre ac matre et vxore, de beatitudine caſtrantium ſe propter regnum dei, de vendendis poſſeſſionibus, ac renuntiando omnibus affectibus, de ſubinde mutando loco, poſtremo, quae de ſignis dicta ſunt, eos, qui crederent, ſecuturis, alioqui chriſtiani non eſſemus hodie, quos haec ſigna conſtat non eſſe ſecuta. quamquam ex ſuperioribus illud ad nos pertinet, quod vbicunque inciderit neceſſitas, hoc animo iubeamur habere, quidquid habemus carum, vt parati ſimus ob CHRITI gloriam relinquere. ad idem tempus pertinet et illud, quod in actis apoſtolorum per IACOBVM ac PETRVM decernitur, vt qui ex gentibus ad CHRISTVM ſeſe contuliſſent, abſtinerent a ſuffocato et a ſanguine, quorum neutrum apud nos habetur nefarium. ſiquidem datum eſt hoc inuincibili iudaeorum pertinaciae, quibus conuenire non poterat cum in circumciſis, ſi nihil habuiſſent omnino iudaiſmi. PAVLVS praecipit, vt epiſcopi ſuas vxores ac liberos bene gubernent: nunc et hypodiaconis ius habendi vxores interdici-

D 2 tur,

tur. PAVLLVS vult vxorem fidelem manere cum infideli marito: AVGVSTINVS et AMBROSIVS diuerſum ſentit, et hodie ſecus iudicat eccleſia. PAVLLVS non vult ſeruum chriſtianum ab hero ethnico diſcedere, niſi manumiſſum: ſecus hodie decretum eſt. ſunt id genus alia permulta, quae pro temporum illorum vſu inſtituta, poſt oblitterata ſunt, aut mutata, veluti de ceremoniis ſacramentorum pleraque. complura tum non obſeruata, quae nunc iubemur obſeruare, quod genus ſunt dies feſti, et fortaſſis haec, qua nunc ſalubriter vtimur, ſecreta admiſſorum confeſſio.

§. VIII. NAM per vniuerſum terrarum orbem propagata iam et conſtabilita CHRISTI religione, quam imperatores armis ſuis non proſequebantur, vt ſolebant, ſed tuebantur, nec depraedabantur opes eccleſiae, ſed accumulabant (ſit enim hoc, ſi videtur, quartum tempus); pro mutato rerum ſtatu, nouae leges ſunt inductae, quarum aliquot viderentur cum CHRISTI decretis pugnare, niſi diſtinctione temporum ſcripturas in concordiam redigamus. iam quintum tempus facere licebit eccleſiae prolabentis ac degenerantis a priſtino vigore chriſtiani ſpiritus: ad quod opinor pertinere, quae dicit dominus in euangelio, quod abundante iniquitate, refrigeſcet caritas multorum; ad haec futuros, qui dicerent, ecce hic eſt CHRISTVS, ecce illic.

§. VIIII. SED ne tanta temporum, perſonarum, ac rerum varietas inuoluat lectorem; non abs re fuerit, vniuerſum CHRISTI populum in tres circulos diuidere, quorum omnium tamen vnicum ſit centrum CHRISTVS IESVS, ad cuius ſimpliciſſimam puritatem pro ſua cuique virili enitendum eſt omnibus. neque enim oportet ſcopum ſuo mouere loco, quin potius omnes mortalium actiones ad ſcopum dirigendae. primum autem circulum teneant,

qui,

qui quoniam velut in vices CHRISTI ſucceſſerunt, CHRISTO proximi ſunt, illi ſemper adhaerentes, ac ſequentes agnum quocunque ierit, quales ſunt, ſacerdotes, abbates, epiſcopi, cardinales, ac ſummi pontifices: hos oportet quam maxime puros eſſe a rerum mundanarum contagio, cuiusmodi ſunt, voluptatum amor, pecuniae ſtudium, ambitio, vitae auiditas. horum eſt CHRISTI puritatem ac lucem e proximo hauſtam, in ſecundum circulum transfundere, qui principes habet profanos, quorum tamen arma legesque ſuo quodam modo CHRISTO ſeruiunt, ſiue dum neceſſariis ac iuſtis bellis profligant hoſtem, publicamque tuentur tranquillitatem, ſiue dum legitimis ſuppliciis coercent facinoroſos. tertium circulum promiſcuo vulgo dare licebit, ceu craſſiſſimae huius orbis, quem fingimus, parti, ſed ita craſſiſſimae, vt nihilo ſecius ad CHRISTI corpus pertineat, quamquam in ſingulis circulis ordinem aliquem imaginari licet. etenim cum ſacerdotes ſacrificiis litant deo, cum pabulo ſermonis euangelici paſcunt populum, cum puris precibus cum deo colloquuntur, cumque pro ſalute gregis interpellant, nimirum in puriſſima circuli ſui parte verſantur. ceterum dum principum affectibus obſecundant, ne prouocati, grauiores excitent tragoedias, dum infirmorum imbecillitati multa concedunt inuiti, ne ad deteriora prolabantur, in extrema circuli ſui verſantur ora, ad quam tamen non aliter ſeſe demittunt, niſi vt alios ad ſe rapiant, non vt ipſi fiant deteriores.

§. X. INTER elementa, quibus infimus hic mundus conſtat, ſuus cuique locus eſt: ſed ignis, qui proximum orbi lunari locum obtinet, quum in ſumma ſui parte puriſſimus ſit, ac liquidiſſimus, caelique naturae ſimillimus, tamen in aeris confinio ſe ipſo craſſior eſt. aer item in ſumma ſui circuli margine ſimillimus igni; in infima parte

qua confinis eſt aquae, craſſeſcit. fortaſſis idem de aqua terraque dici poteſt. atque interim ignis, cui praecipua vis ad agendum, paullatim omnia rapit ad ſe, et quoad licet, in ſuam transformat naturam: terram ſpiritibus attenuatam, vertit in aquam; aquam eliquatam vertit in aerem; aerem extenuatum in ſe transformat. confinia ſeruiunt transformationi, non in deterius, ſed in melius. ſic et CHRISTVS ad diſcipulorum imbecillitatem ſeſe frequenter accommodabat. ſic PAVLLVS multa indulgebat corinthiis, diſtinguens interim, quae domini nomine proponeret perfectis, et quae ſuo nomine condonaret infirmis, hac ſpe tamen, vt proficerent. proinde cum ſummi pontifices condonationibus et indulgentiis, vt vocant, ſegnes, aut fortaſſe deſperationi proximos erigunt ac fouent, donec ad meliora proficiant, non verſantur in ſumma circuli ſui parte. iidem dum legibus cauent, de decimis praedialibus ac perſonalibus extorquendis, de vſu pallii redimendo, de annatis exigendis, de patrimonio PETRI, vt vocant, armis vindicando, de ſubigendis bello turcis, deque aliis innumeris vt donemus eos tractare rem ad communem vitam neceſſariam, aut certe vtilem; nemo tamen dixerit eos verſari in eo, quod proprium eſt philoſophiae caeleſtis. atque haud ſcio, an ſummi pontifices, etiam ſi maxime velint, poſſint ita moderari leges ſuas, quas ad communem hominum vitam edunt, vt per omnia CHRISTI decretis reſpondeant. CHRISTVS, vt puriſſimus ille fons omnis lucis et innocentiae, praecepit ea quae caelum ſapiant: pontifices homines, et hominibus infirmis, atque adeo varie infirmis, pro tempore praeſcribunt, quod videtur expedire. proinde fieri non poteſt, quin in horum quoque placitis inſint quaedam, quae ſapiant humanos affectus, et in quibus innocentiam CHRISTI deſideres. porro quem-

quemadmodum ignis infima pars liquidior eſt aëris ſumma parte; ita par eſt, vt quod in pontificum conſtitutionibus craſſiſſimum eſt, propius tamen accedat ad CHRISTI ſimplicitatem, quam quod in caeſarum aut magiſtratuum legibus eſt maxime diuinum. nam hi, quoniam in hiſce rebus verſantur, quae cum infima fece, quaeque cum ſordidis mundi negotiis coniunctae ſunt, argumento ſuo reſpondeant oportet. neque enim horum legibus fit ſtatim, vt boni ſimus, ſed vt interim minus mali. proinde ſi quid geritur aut conſtituitur ab his, quod nonnihil degeneret a CHRISTI decretis; etiam atque etiam caue, ne chriſtianae philoſophiae puriſſimum fontem cum horum qualibuscumque lacunis commiſceas. debent humanae leges ab hoc archetypo peti. ab eodem lumine legum humanarum ſcintillae ſumuntur: ſed aliter relucet aeternae veritatis fulgor in leui terſoque ſpeculo, aliter in ferro, aliter in limpidiſſimo fonte, aliter in lacuna turbida.

§. XI. HAEC ideo dicta ſunt, ne caeleſtem CHRISTI philoſophiam, hominum vel legibus, vel diſciplinis vitiemus. maneat intactus ille ſcopus, ſit illibatus vnicus ille fons, ſeruetur illa vere ſacra ancora doctrinae euangelicae, ad quam in tanta rerum humanarum caligine confugere liceat. abſit, vt nobis obſcuretur illa cynoſura, ne non ſit certum aliquod ſignum, ad quod in tantis errorum vndis inuoluti recto curſui reſtituamur. ne moueatur haec columna, vt ſit cui annixi, aduerſus huius mundi vim, ſemper in deterius et prolabentis et rapientis, obſiſtamus. maneat ſolidum illud, et nullis opinionum flatibus, aut perſecutionum procellis ceſſurum fundamentum, cui tuto bonus architectus ſuperſtruat aurum, argentum, et lapides pretioſos, quod exuſtis humanarum commentationum ſtipulis, foenoque, nihilo ſecius perduret, ſtructura meliori. homines labi poſſunt, CHRISTVS errare

 neſcit.

neſcit. neque protinus reiice, quod ab iſtis praeſcribitur, ſed circumſpice, quis praecipiat, quibus praecipiat, quo tempore, qua occaſione praecipiatur; ſed in primis, an quod praeſcribitur, congruat cum euangelica doctrina, an ſapiat referatque vitam CHRISTI. ſpiritualis omnia diiudicat, inquit PAVLLVS, ipſe a nemine diiudicandus. quod ſi ad leges humanas CHRISTI dogmata detorqueantur; quaeſo te, quae ſpes iam reliqua eſt? multo minus etiam, ſi ad cupiditates hominum deflectatur diuina philoſophia, et iuxta graecorum prouerbium, leſbia nobis fiat regula.

§. XII. QVOD dictum eſt de legibus ab hominibus inſtitutis, idem arbitror eſſe ſentiendum de ſcriptis veterum ac recentium doctorum, quorum nulli ſic addictos eſſe oportet, vt nefas eſſe ducamus, alicubi diſſentire. quod hodie factitant plures, quorum hic adeo ſe addixit THOMAE placitis, aut SCOTI decretis, vt malit et falſa tueri, quam ab horum dogmatis latum, vt aiunt, digitum diſcedere, quum auctores ipſi nolint ſibi tantum tribui. et tamen hoc par eſt illis tribuere, praeſertim quos praeter egregiam eruditionem, et vitae ſanctimonia, et antiquitas ipſa commendat, vt benigne interpretemur, quod ſcripſerunt, et ſicubi manifestius lapſi ſunt, quam vt diſſimulari poſſit, reuerenter ab illis diſſentiamus, non inſectantes conuitiis humanos lapſus, ſed quoad licet attenuantes atque purgantes. neque ſecus ſentiendum de dogmatibus ſcholaſticis: habeant illa ſane pondus ſuum in palaeſtris diſputationum: adhibeantur vt humana placita, vt themata argumentaque conflictationum, non vt articuli fidei, praeſertim quum in his nec ipſae inter ſe ſcholae conſentiant, nec iisdem interim eadem perpetuo placeant. intolerabilius autem fit, quod quotidie noua conduntur, atque his ceu

ſacris

ſacris et ἀκινήτοις babylonicas turres in caelum vsque ſurgentes ſuperſtruimus. pro his tuendis acrius depugnamus, quam pro CHRISTI dogmatibus. at quaedam videri poſſint eiusmodi, vt citra haec pulcre conſtatura ſit integritas chriſtianae religionis, quaedam rurſus eius generis, vt feneſtram aperiant ad perniciem verae pietatis.

§. XIII. ATQVE vt liquidius, quid velim, intelligatur, primi generis exemplum eſto. vir pius admiſſorum confeſſionem, vt a maioribus ortam et paullatim ad hanc formam redactam, obſeruat reuerenter, iudicans non eſſe diſſentiendum priuata auctoritate ab eo, quod publicus chriſtianorum vſus et procerum auctoritas comprobauit. hac obedientia non contenti quidam ſuum adiungunt dogma, hanc confeſſionem, quoniam pars eſt ſacramenti, non ab apoſtolis, ſed ab ipſo CHRISTO fuiſſe inſtitutam. neque enim ius eſſe eccleſiae, vt vllum ſacramentum vel addat ſeptem illis, vel adimat; quum tamen uni homini ius tribuant, vel totam ditionem purgatorii demoliendi, ſi libeat. mihi ſane dogma hoc non admodum videtur neceſſarium ad pietatem. quid enim ad hanc refert, vtrum ipſe CHRISTVS inſtituerit aliquid, an eccleſia CHRISTI ſpiritu afflata? niſi forte timemus, ne nobis quaeſtus pereat, quem ex huiusmodi facimus, rebus ſanctiſſimis ad rem non ſanctam abutentes. quamquam hoc ipſum, quod dico, non aliter accipi velim, quam exemplum adductum docendi gratia. eiusdem generis videntur et illa, vir bonus credit CHRISTVM e ſpiritu ſancto conceptum, natum ex virgine. quid hic opus erat tot placitis? mox viuum hominis corpus, omnibus membris abſolutum, ex puriſſima virginei ſanguinis guttula deformatum, minutiſſimi araneoli modulo, huic ſimul animam inditam, omnibus dotibus abſolutam, quibus nunc

 fruitur

fruitur in caelis? mihi ſane magis ad pietatem factutum videbatur, ſi haec aut non ſcrutaremur, aut certe reuerentius ſcrutaremur, quae nunc et apud indoctam plebem, ceu compertiſſima aſſeueramus. et hoc interim exempli gratia dumtaxat propoſuerim: nam prudens et a pluribus et a ſeriis exemplis abſtineo.

§. XIIII. SECVNDI generis exemplum hoc eſt, quod alicubi plus ſatis tribuimus principibus, ſiue venantes aliquid ab illis, ſiue ſequentes, quod vulgo receptum videmus. ſunt enim qui corpus vniuerſum eccleſiae, in vnum contrahunt romanum pontificem, quem negant errare poſſe, quoties de moribus aut fide pronuntiat, et huius vnius ſententiae mundum vniuerſum in diuerſa opinione conſentientem debere cedere; ni faciat, ſchiſmaticum eſſe cenſendum: et tamen qui tantum poteſtatis tribuunt romano pontifici, quantum nec ipſe agnoſcit; iidem minimum illi tribuant, ſi quid illorum vel quaeſtui, vel ambitioni conetur obſiſtere. tunc exempta eſt ſacroſancta religio: tunc illuminatus theologus praeponderat vniuerſali concilio? tunc profertur ad ſynodum prouocatio. nonne huiusmodi dogmatibus ingens aperitur feneſtra tyrannidi, ſi tanta poteſtas incidat in impium ac peſtilentem hominem? ad haec ſunt quaedam de votis, de decimis, de reſtitutionibus, de remiſſionibus, et confeſſionibus ſcholaſticorum immo monachorum placita, quibus grauiter illaqueantur animi ſimplicium, aut certe ſuperſtitioſorum, ingenti malo populi, ſed luculento commodo quorumdam, quibus vt malis medicis, tum optime eſt, quum populo eſt peſſime. hiſce de rebus audimus quotidie querimonias piorum hominum, ex animo bene cupientium gregi chriſtiano. non eſt meum, aut mei ſimilium, conuellere, quod vſu publico receptum eſt: optare tamen

tamen fas eſt, vt diuinus ille ſpiritus afflet mentes pontificum ac principum, ſic iſta perpendere, vt plus verae pietatis adiungatur populo, minusque ſit ſuperſtitionis, ac minus etiam tyrannidis permittatur iis, quorum felicitas publicis malis alitur. quamquam haec quoque duntaxat exempli vice producta velim: ſiquidem in praeſentia docere eſt animus, non irritare.

§. XV. SVPER haec non mediocrem adferet vtilitatem, ſi diligenter euoluentes libros vtriusque teſtamenti attente conſideremus mirabilem illum orbem et conſenſum totius CHRISTI fabulae, vt ita loquar, quam noſtra cauſſa peregit, factus homo. ſic enim futurum eſt, vt non ſolum rectius intelligamus, quod legimus, verumetiam vt certiore cum fide legamus. nullum eſt enim ſic arte compoſitum mendacium, vt vndique ſibi conſtet. ex veteris inſtrumenti voluminibus confer typos et prophetarum oracula, quorum illi CHRISTVM delineant atque adumbrant; haec eumdem aduentantem, velut oculis fidei demonſtrant. ſuccedit his angelorum teſtimonium, GABRIELIS, virgini caeleſtes nuptias annuntiantis, rurſus in natiuitate chori angelici concinentis, gloria in excelſis deo: mox accedit paſtorum, deinde MAGORVM teſtimonium, praeterea SIMEONIS et ANNAE: deinde praeludit IOHANNIS BAPTISTAE praedicatio digito iam indicantis praeſentem, quem prophetae venturum praedixerant. ac ne neſciremus, quid nobis eſſet ab eo ſperandum, addit, ecce, qui tollit peccatum mundi. hic vnus eſt agnus, omnis maculae neſcius, nec agnus eſt ſolum, verum etiam agnos facit. non promittit ſuis regnum, non voluptates, non honores, aut opulentiam, innocentiam promittit, ſi modo reſipiſcant. nihil autem verorum bonorum abſuturum eſt, ſi adſit innocentia. poſt haec omnem vitae ſeriem

riem obſerua, quomodo adoleuerit, vſque proficiens in melius et apud deum, et apud homines. apud deum laus eſt bonae conſcientiae, apud homines decus eſt honeſtae famae, quae non affectata, felicius conſequitur veram virtutem. duodecim natus annos, in templo docens viciſſim et audiens primum ſui ſpecimen dedit. rurſum in nuptiis primo miraculo priuatim edito, paucis innotuit. nam praedicandi munus non niſi baptiſatus, et columbae ſigno, patriſque voce commendatus, poſtremo non niſi quadragenario ieiunio, et ſatanae tentatione ſpectatus et exploratus, aggreſſus eſt. excute natiuitatem, educationem, praedicationem, mortem, nihil aliud reperies, quam paupertatis et humilitatis, immo innocentiae totius exemplar.

§. XVI. TOTVS doctrinae circulus vt ſecum conſentit, ita cum ipſius vita conſentit, etiam ipſius naturae iudicio conſentanea. praecepit innocentiam, ipſe ſic vixit, vt nec ſubornati teſtes, cum id variis modis conarentur, reperirent, quod probabiliter calumniarentur. docuit manſuetudinem: ipſe tamquam ouis ad mactationem ductus eſt. docuit paupertatem : ipſe nihil umquam nec poſſediſſe legitur, nec affectaſſe. deterruit ab ambitione et faſtu: ipſe diſcipulis ſuis lauit pedes. docuit hanc eſſe viam ad veram gloriam et immortalitatem: ipſe per crucis ignominiam aſſecutus eſt nomen, quod excellit omne nomen; et tum nullum regnum ambit in terris, meruit caeli pariter ac terrae principatum. vbi reſurrexit, non alia docuit, quam ante docuerat. docuerat, piis non eſſe metuendam mortem, quae nos non exſtingueret, ſed immortalitati redderet et ob id exhibuit ſeſe rediuiuum ſuis. iisdem videntibus, adſcendit in caelum, vt ſciremus, quo nobis eſſet enitendum, quoque referenda omnia poſtremo loco delapſus eſt ſpiritus

tus ille caeleſtis, qui tales afflatu ſuo reddidit apoſtolos, quales CHRISTVS eſſe voluit. reperies fortaſſis in PLATONIS aut SENECAE libris quae non abhorreant a decretis CHRISTI; reperies in vita SOCRATIS, quae utcunque cum CHRISTI vita conſentiant: at circulum hunc, et omnium rerum inter ſe congruentium harmoniam in ſolo CHRISTO reperies. multa ſunt in prophetis et dicta diuinitus, et geſta pie, multa in MOSE, ceterisque viris vitae ſanctimonia claris; orbem hunc in nullo reperies homine, qui quidem orbis a prophetis exorſus, per apoſtolorum martyrumque vitam ac doctrinam in ſeſe coit: hi quidquid CHRISTVS docuit, expreſſerunt, quidquid promiſit, praeſtiterunt, eumdem hauſerant ſpiritum, eadem ſonant ac docent, quae CHRISTVS.

§. XVII. HACTENVS adoranda ſunt omnia, cetera cum delectu iudicioque legenda, aut etiam imitanda. nec fortaſſis abſurdum fuerit, in ſacris quoque voluminibus ordinem auctoritatis aliquem conſtituere: id quod facere non eſt veritus AVGVSTINVS. nam primae debentur iis libris, de quibus numquam fuit addubitatum a veteribus. apud me certe plus habet ponderis ESAIAS, quam IVDITH aut HESTER; plus euangelium MATTHAEI, quam apocalypſis inſcripta IOHANNI; plus epiſtolae PAVLI ad romanos et corinthios, quam epiſtola ſcripta ad hebraeos. proximum his locum tenent quaedam nobis ceu per manus tradita, vel ab ipſis apoſtolis ad nos vſque profecta, vel ab iis certe, qui vicini fuerunt temporibus apoſtolorum, quo in numero cum primis pono ſymbolum in concilio niceno editum, quod vulgo dicitur apoſtolorum, opinor ob id, quod prae ſe ferat ſermonis apoſtolici tum grauitatem, tum ſobrietatem, tum etiam breuitatem: atque vtinam noſtra credulitas eo fuiſſet contenta.

tenta. vbi coepit eſſe minus fidei inter chriſtianos; mox increuit ſymbolorum et modus et numerus. quamquam et apoſtoli ſic CHRISTVM referunt, vt tamen ad illius maieſtatem non aſſurgant.

§. XVIII. NEQVE vero confundit hanc harmoniam CHRISTI varietas, immo ſicut e diuerſis vocibus apte compoſitis, concentus ſuauiſſimus redditur, ita CHRISTI varietas pleniorem efficit concentum. ſic omnia factus eſt omnibus, vt nuſquam tamen ſui diſſimilis eſſet. nunc diuinae naturae profert indicia cum ventis imperat ac mari, cum peccata remittit, cum in monte nouam ſpeciem, et humana praeſtantiorem exhibet ſuis. nunc diuinitatem diſſimulans, hominem agit, cum eſurit, cum ſitit, cum fatigatur labore, cum eſuriens ad ficum adcurrit, cum moeret, cum affligitur, cum occiditur. quosdam vltro ad ſe vocat, alios a retibus, MATTHAEVM e telonio. quosdam ſequi volentes, reiicit; cuius exemplum habes apud MATTHAEVM capite octauo, de ſcriba dicente, magiſter, ſequar te quocumque ieris: cui reſpondet IESVS, vulpes foueas habent, et volucres caeli nidos, at filius hominis non habet, vbi caput ſuum reclinet. rurſus ibidem, alteri poſcenti veniam abeundi, ſequere, inquit, me, et ſine, mortui ſepeliant mortuos ſuos. huic timuit, ne relaberetur: illum ſciebat inutilem, negotio minime delicato. ZACCHAEI delectatus ardore, vltro ſeſe ad illius aedes inuitat, quemadmodum legis LVCAE capite decimo nono. HERODEM vbique contemnit, vt impium iudaeum, et ob id ethnicis deteriorem, eum vulpem vocat, LVCAE decimo tertio, ite et dicite vulpi illi: ad quem adductus, nec alloquio dignatur. nonnumquam vltro veluti captata occaſione, miraculum edit, ſicuti de ficu, quae ad execrationem illius exaruit, de turba ſatiata paucis panibus, de LAZARO: alias ceu grauatim

uatim et coactus facit, quod genus eſt, cum apud IOHANNEM euangeliſtam, in nuptiis matri de vini defectu ſubmonenti, reſpondet, quid mihi tecum eſt mulier? nondum venit hora mea. rurſus cum apud MATTHAEVM capite decimo ſeptimo, rogatus ſanare lunaticum, cui diſcipuli non potuerunt opitulari, commotus exclamat, o generatio incredula et peruerſa, quouſque ero vobiſcum? quouſque patiar vos? afferte huc illum ad me. cananaeam grauatim, nec niſi interpellatus, audit, nec ſtatim obſequitur. ex aduerſo, leproſo ſe facilem praebet, volo, inquiens, mundus eſto. rurſum phariſaeis, ſignum ab ipſo poſcentibus, plane negat, generatio, inquiens, mala et adultera ſignum quaerit, et ſignum non dabitur ei, niſi ſignum IONAE prophetae. conſimiliter capite decimo ſexto, phariſaeis ac ſadducaeis tentantibus IESVM vt e caelo ſignum aliquod ederet, reſpondet, faciem caeli diiudicare noſtis, ſigna autem temporum non poteſtis? alicubi ſileri iubet miraculum editum, velut apud MATTHAEVM capite nono, caecis ſanatis interminatus, edicit, videte, ne quis ſciat, haud ignarus futurum; vt tanto magis diuulgarent. ad conſimilem modum apud eumdem euangeliſtam capite duodecimo, curatis multis praecipit, ne ſe facerent manifeſtum vulgo: at MARCI capite quinto, daemoniacum ſanatum non admittit in ſuum conſortium; neque tamen ſilere iubet, ſed apud ſuos praedicare, non IESVM CHRISTVM, ſed, quid ſibi beneficio dei contigiſſet. a ſuis confeſſionem exigit, vos autem, inquiens, quem me eſſe dicitis? daemoni palam confitenti ipſum eſſe CHRISTVM, ſilentium indicit. rurſus alias exigit gratiam ab iis, qui beneficium acceptum celant, velut a muliere, quae contactu pallii deſierat profluere ſanguine. quis me tetigit, inquiens, neque deſtitit, donec illa coram omnibus

nibus beneficium agnoſceret. ſimiliter nouem leproſis ingratitudinem exprobrat, qui cum eſſent iudaei, non redierint tamen, daturi gloriam deo. eſt et alia quaedam in miraculis edendis varietas. alios ſine negotio ſanat, vt cum verbo puellam excitat, puella, tibi dico ſurge. caeco lutum ſputo maceratum illinit oculis, nec hoc contentus, praecipit, vt ſe abluat in piſcina ſiloe, atque ita demum ſenſit reſtitutae ſanitatis beneficium. neque decem illi leproſi protinus mundati ſunt, ſed iusſi adire ſacerdotes, inter eundum lepra liberati ſunt. porro LAZARVM excitaturus fundit etiam lacrimas, infremit ſpiritu, iubet ſibi commonſtrari ſepulcrum, tolli ſaxum, atque ita defunctum valido clamore euocat. nonnumquam iraſcitur ac minatur morbo. in huiusmodi varietatibus conueniet philoſophari, et pia curioſitate, diuini conſilii ſcrutari myſterium.

§. XVIIII. EST item varius in reſponſis. captioſe ſciſcitantibus, oblique reſpondet, et cautim, veluti phariſaeis, de repudianda vxore ſciſcitantibus, de cenſu caeſari reddendo, de magno praecepto. ex oſtenſo numiſmate capit occaſionem admonendi, quid illi non facerent, cum id in primis ad rem pertineret: in diuortiis retundit illorum licentiam, non ex iure conceſſam, ſed inuincibili malitiae datam. de praecepto item declarat eos non facere, quod ſcirent, in primis eſſe faciendum, phariſaeis legis ſcientiam tribuens, pietatem adimens, ſadducaeos ob ſtolidam interrogationem ſtultitiae damnat, qui non intelligerent, quod legerent. eſt vbi nihil reſpondeat, ſed quaeſtionem quaeſtione, ceu clauum clauo retundat, veluti cum interrogatus, qua nam auctoritate faceret ea, quae faciebat; viciſſim rogat, BAPTISMVM IOHANNIS vtrum e caelo cenſerent eſſe, an ex hominibus? alias reſpondet qui-

quidem, ſed interrogationem interrogatione reſequitur. veluti cum apud MATTHAEVM capite viceſimo ſecundo, rogat phariſaeos, CHRISTVS cuius filius eſt? cumque reſpondiſſent, DAVID; quomodo, inquit, DAVID in ſpiritu loquens vocat eum dominum ſuum, cum ſit ipſius filius? apud MATTHAEVM capite viceſimo ſexto, nihil reſpondet teſtibus. conſimiliter capite viceſimo ſeptimo. apud HERODEM prorſus obticet. apud PILATVM perpauca reſpondet, nec ad omnia tamen. apud CAIAPHAM tacet vinctus, caeſus, irriſus, nihil reſponſat. alapa caeſus, reſpondet, ad conuitia iudaeorum in cruce mutus eſt: at idem non ſuſtinet deplorari a ſequentibus mulierculis. nonnumquam ceu taedio affectus, fugitat turbam. rurſus alias miſericordia motus, vltro petit turbas, ac premi ſe patitur. aliquando ſemet abdit in altiſſimum ſeceſſum, vt oret: aliquando ſponte ſeſe in confertiſſimam templi frequentiam ingerit. aliquando furtim elabitur e manibus inſidiantium, velut in montem ductus, vt praecipitaretur: atque iterum lapidandus a turba, clanculum euaneſcit. quaedam mandat apoſtolis, vt praedicent: quaedam credit ad tempus ſilenda, veluti viſionem exhibitam in monte THABOR, et arcanum cum MOSE colloquium de morte ſua. rurſus aliter loquitur diſcipulis; aliter promiſcuae multitudini. poſtremo a reſurrectione, nunc hac, nunc illa ſpecie ſemet exhibet ſuis. adeo cum noſtro CHRISTO nihil ſit ſimplicius; tamen arcano quodam conſilio proteum quemdam repraeſentat varietate vitae atque doctrinae. ea fortaſſis nouo theologiae tyroni futura eſt admirationi: verum attento et exercitato non erit difficile, ſingulorum cauſſas inueſtigare.

§. XX. SED magis his offendunt, quae prima ſpecie pugnare etiam inter ſe videntur, quod ge-

nus ſunt illa, quod in euangelio IOHANNIS, negat IOHANNEM BAPTISTAM eſſe lucem, cum de eodem poſtea teſtetur, erat lucerna ardens et lucens; cumque dicat apoſtolis adhuc rudibus, vos eſtis lux mundi. item cum ait, mea doctrina non eſt mea. ſi quis verborum ſummam modo cutem attendat, videntur ſibi non conſtare. rurſus apud IOHANNEM capite ſexto, cum ait, qui edit meam carnem, et bibit meum ſanguinem, habet vitam aeternam. contra paullo poſt, ſpiritus eſt, qui viuificat: caro non prodeſt quidquam. nonne pugnantia loqui videtur? ſimillimum eſt huic, quod proximo capite, cum dixiſſet, et me ſcitis, et vnde ſim, ſcitis; mox ſubiicit, velut a ſeipſo disſentiens, verus eſt, qui miſit me, quem vos neſcitis. alicubi negat, ſe iudicare quemquam: alibi teſtatur, dicens, pater omne iudicium dedit filio. diſcipulos ſuos vetat iraſci, cum ipſe legatur ira commotus fuiſſe. quin et in narrationibus quibusdam manifeſta in ſpeciem varietas, impiorum calumniae patuit. quod genus eſt, quod MATTHAEVS vnum caecum ſanatum prodit, cum LVCAS teſtetur duos ſanatos. item cum aliquoties nomen pro nomine poſitum videtur, cum paullo aliter narrare videtur in actis capite ſeptimo STEPHANVS, quam in GENESEOS habeatur hiſtoria, nimirum capite duodecimo. huiusmodi ſcrupi ſi quando inciderint, non oportebit offendi, aut de fide ſcripti dubitare; ſed penſitatis omnibus circumſtantiis, explicandae difficultatis rationem quaerere. qua quidem in re ſudatum eſt a maioribus noſtris, quorum induſtria iuuabimur, ſi minus a nobis reperietur, quod animo faciat ſatis.

§. XXI. IAM et illud obſeruandum erit, quibus argumentis CHRISTVS vtramque naturam dei et hominis declararit. ſiquidem a puro homine quis ſperaret veram ſalutem? rurſum, purum deum quis crede-

crederet pati quidquam? voluit autem, vt ipſum redamaremus vt verum hominem, vere pro nobis afflictum. neque dubitaremus, quin praeſtaturus ſit, quidquid promiſerat, cum ſit vere deus. quid? quod ne exemplum quidem ſat efficax futurum erat, ſi quod in CHRISTO geſtum eſt, non veris affectibus geſtum ſit, ſed ficta modo quaedam fabula obiecta ſit oculis: humanae naturae indicia ſunt, quod concipitur in vtero feminae; diuinae, quod e ſpiritu ſancto: humanae, quod ſtatis temporibus e grauida naſcitur; diuinae, quod citra virilem operam. hominem verum arguunt, quod ſeſe ſubinde vocat filium ADAE, quod adoleſcit ſolitis aetatum auctibus, quod dormit, quod veſcitur, quod eſurit, quod ſitit, quod ex itinere laſſeſcit, quod humanis affectibus tangitur. ſaepenumero legitur miſertus turbae veluti MATTHAEI capite decimo quinto. apud MARCVM capite tertio, iraſcitur et indoleſcit. apud eumdem capite octauo, ingemiſcit ſpiritu. rurſum IOHANNIS capite duodecimo, multo ante paſſionem turbatur animo: in hortulo vſque ad ſanguineum ſudorem angitur animo. in cruce ſitit, quod ex morte ſolet in eo ſupplicii genere accidere. flet, conſpecta ciuitate HIEROSOLYMA. flet et apud LAZARI monumentum, et turbatur animo. e diuerſo tot editis miraculis, diuina natura prodebatur: nam factis, quam verbis hanc maluit declarari. quamquam et verbis teſtatur, ſe filium dei, e caelo miſſum, et in caelo fuiſſe, et eſſe, cum verſaretur in terris; cumque patrem deum ſubinde inculcat, quod et a iudaeis intellectum eſt, cum aiunt, tu homo, cum ſis, facis teipſum deum: denique cum reſurgit a morte, dum fertur in caelum, dum mittit paracletum, ſubito nouantem apoſtolos. ſed hoc vt paucis admoneri poteſt, ita nimis prolixum fuerit, ſingulatim explanare.

 §. XXII.

§. XXII. AD diuini conſilii perpenſionem et illud pertinere videtur, adnotare, quot modis teſtatum eſſe voluit, iudaeos, quibus olim promiſſus et exſpectatus fuerat meſſias, ſuapte culpa fuiſſe reiectos ob incredulitatem, gentes ob fidei ſimplicitatem in horum locum receptas. nouerat ſuae gentis duritiem CHRISTVS, quae hoc longius aberat a vera iuſtitia, quod falſa iuſtitiae perſuaſione tumeret: nouerat eſſe genus calumnioſiſſimum, proinde nihil non ab eo factum eſt, ne quam anſam haberent expoſtulandi cum deo, quod praeter meritum promiſſis eſſent fruſtrati. praedictum erat a prophetis, fore, vt gentes fide ad euangelii gratiam irrumperent, iudaei vitio ſuo a promiſſis exciderent. aqud ipſos naſci voluit, quibus erat promisſus. decantatus eſt ab angelis, praedicatus a paſtoribus, indicatus a magis, agnitus a SIMEONE et ANNA, demonſtratus ab IOHANNE BAPTISTA, patris oraculo commendatus, tot miraculis inclaruit, tot beneficiis illos prouocauit, tam ſalubria docuit, et tamen his rebus nihil profectum eſt. inuidia, ſuperbia, et auaritia excaecati, prophetas occiderunt: IOHANNI non credebant, miracula calumniabantur BEELZEBVB praeſidio fieri, CHRISTVM ipſum perſequebantur: et tamen interim inani legis titulo, et templo per orbem venerabili ſuperbiebant, dicentes, templum domini, templum domini, templum domini. magi primi omnium adorant, HERODES iudaeus puerum perſequitur. hoc conſilio CHRISTVS prohibuit ſuis primum ad euangelii munus emandatis, ne ſubirent vrbes ſamaritanorum, ne quid hinc cauillarentur iudaei, velut a CHRISTO neglecti. telonem vocat, et relictis omnibus ſequitur, phariſaei tot modis prouocati, moliuntur in diuerſum. ingerit eis exempla fidei ab iis, quos illi pro ſceleratis habebant, et abominandis. exhibet

cana-

cananaeam, vix auditam, mox etiam cum conuitio repulſam, inuicta fide peruincentem, et CHRISTVM ad beneficium praeſtandum, veluti cogentem. quem enim non expugnaret illa mulieris vox? etiam domine, nam et catelli edunt de micis, quae cadunt de menſis dominorum ſuorum. audis ſuperbe iudaee, cananaeae feminae plenam fiduciae modeſtiam? illa ſic reiecta, tamen inſtat ac vrget, tu nullis officiis potes pellici. proinde illa audit, o mulier magna eſt fides tua, fiat tibi ſicut vis. quid audiunt iudaei? relinquetur vobis domus veſtra deſerta. et apud MATTHAEVM capite viceſimo primo, palam exprobrat illis, quod publicani et meretrices ob ardorem fidei praecederent illos in regnum dei. ingeritur centurionis exemplum MATTHAEI capite octauo, in tantum fidentis CHRISTO, vt putaret, ad rem non pertinere, viſere domum ſuam, cum poſſet verbo nutuque conferre ſanitatem. quid hic ſentis infelix iudaee? centurio profanus, et militiae miniſter, qui prophetas non legerat, ſic fidit CHRISTO; et tu ſine fine reclamas ſeruatori tuo, tot iam ſeculis exſpectato? proinde meretur audire, amen dico vobis, non inueni tantam fidem in iſrael: tibi vero quod dicitur? nempe quod legimus apud LVCAM capite vndecimo, regina auſtri ſurget in iudicio aduerſus viros generationis huius, et condemnabit illos: quod illa ab extremis terrae finibus venerit HIEROSOLYMAM, vt audiret ſapientiam SOLOMONIS; tibi vltro exhibitus eſt, ad cuius ſapientiam nihil erat SOLOMON, et audire grauaris. idem facient niniuitae, qui ad praedicationem IONAE ſubmiſerunt ſeſe: tu ſpernis eum, ad quem IONAS non eſt conferendus. ingeritur exemplum ZACCHAEI, qui ardore videndi CHRISTI conſcenderat arborem. audis, auare iudaee, profanum hominem de ſe teſtantem, dimidium bonorum meo-

 rum

rum do pauperibus, vt intelligeres, non generi, ſed vitae fideique promiſſum regnum caelorum. audit itaque te coram, hodie ſalus contigit huic domui, eo, quod et ipſa filia ſit ABRAHAE. gens alioqui zelotypa, tot tamen exemplis non prouocatur ad aemulandum, ne tam multis quidem parabolis flectitur. apud LVCAM capite decimo octauo, ingerit tibi publicanum peccatorem, ſed humilem, ſed miſericordiam implorantem,ſuperbo iuſto praelatum. te tibi depingit capite decimo ſeptimo, cum nouem leproſi iudaei, beneficium diſſimulant, ſolus ſamaritanus rediens, agit gratias. idem deſignat parabola de vulnerato, quem, iudaeis praetereuntibus, ſolus ſamaritanus curandum ſuſcipit. nec aliud agitur apud MATTHAEVM capite viceſimo primo, duabus parabolis; altera de duobus filiis, quarum alter pollicitus, ſe patris iuſſa facturum, non fecit, alter primum detrectans, ſed mox reſipiſcens, fecerit, quod ſe facturum negarat; altera de impiis colonis, qui prius ſeruis male mulctatis, poſtremo filium ipſum et haeredem occiderunt. ſic enim ſubiicit euangeliſta, et cum audiſſent principes ſacerdotum et phariſaei parabolas eius, cognouerunt, quod de ipſis diceret, et adeo non ſunt tacti poenitentia, cum ſibi male conſcii forent, vt ſequatur, et quaerentes eum tenere, timuerunt turbas. eodem pertinet et inibi ſequens parabola de inuitatis ad nuptias. iudaei partim excuſant, partim ſeruos inuitantes ad conuiuium, contumeliis afficiunt. iure igitur his praeteritis, promiſcua gentium turba implentur triclinia nuptialia. quid enim facias iis, qui prouocati ad ſalutem, obſtinate ſaeuiunt in amice conſulentem? nec alio ſpectat parabola de conductis mercenariis ad operam praeſtandam in vinea. murmurant enim iudaei aduerſus nos, qui ſerius venerimus, et tamen in euangelii gratia

gratia ſimus illis aequati. arbitror et parabolam de filio prodigo horſum ſpectare, in qua filius, qui legis iuſtitiam obſeruarat, indignatur aduerſus fratrem, poſt longas erroris ambages reſipiſcentem, et ob hoc a clemente patre cum gaudio receptum in familiam. iudaeus ſua benefacta commemorat, ethnico reſipiſcenti, non exprobrantur admiſſa vitae prioris. conſimilis argumenti ſunt, vt arbitror, parabolae de drachma perdita et inuenta, de oue erratica ad gregem reducta, de ficu poſt triennium adhuc ſterili, in proximum annum ſuccidenda, niſi, ſtercoratione adhibita, deſineret eſſe ſterilis, de pueris in foro ſedentibus, et alterne inter ſeſe concinentibus, tibi cecinimus, et non ſaltaſtis, lugubria cecinimus vobis, et non ploraſtis. his tam variis rationibus ſeruator optimus, ſimul et iudaeorum pertinaciam exitio dignam teſtatam eſſe voluit, et apoſtolorum animos, nonnihil adhuc iudaiſmo infectos, inſtruebat, ne ab ethnicis, in euangelii conſortium recipiendis, abhorrerent. quando PETRVS poſteaquam audierat a CHRISTO, ite in orbem vniuerſum, et docete omnes gentes, baptiſantes eos in nomine patris, et filii, et ſpiritus ſancti, poſt acceptum ſpiritum caeleſtem, non audet CORNELIVM admittere, niſi viſione admonitus. proinde apud IOHANNEM capite decimo, praemonet eos, dicens, ego et alias oues habeo, quas oportet me adducere, et fiet vnum ouile. rurſus apud LVCAM, regnum caelorum vim patitur, et quiuis vim facit in illud. vi irruperunt ethnici, qui foris erant: ob diffidentiam excluſi ſunt iudaei, qui intus erant. HIEROSOLYMA verſa eſt in SODOMAM, et vbi antea dicebatur, non populus, dicti ſunt filii dei. haec quae dicta ſunt antehac, ita pertinent ad illa tempora priſca, vt nihilo ſecius ad omne tempus queant accommodari. nulli aetati deſunt ſui phari-

ſaei : nulli non eſt periculum, ſi dei beneficiis abutatur.

§. XXIII. PROXIMVM videtur his, animaduertere, quot modis CHRISTVS ſuam innocentiam omnibus teſtatam eſſe voluerit, ne quid eſſet, quo posſet aliquis huius doctoris auctoritatem eleuare. ex parentibus modicis, ſed probis tamen et inculpatis naſci voluit: non quod apud deum parentum commiſſa liberis imputentur; ſed quod vulgo ſoleat atrocius obiici filiis, ſi quid deſignarint parentes, quam ipſis ſcelerum auctoribus. quin et vitricum probum habere voluit, de quo legis apud MATTHAEVM, IOSEPH autem cum eſſet vir iuſtus. angeli caelitus teſtantur de puero. magi muneribus numen agnoſcunt. paſtores, quae viderant, praedicant. SIMEON amplectitur tot ſeculis exſpectatum infantem. atteſtatur ANNA caſtiſſima vidua. pater deus ſemel atque iterum de caelo clamat, hic eſt filius meus dilectus, ipſum audite. toties de eo teſtatus eſt IOHANNES. agnoſcunt et confitentur dei filium et daemones, etiamſi grauatur ab his praedicari. turba toties admiratur in eo diuinam potentiam. teſtantur et miniſtri apud IOHANNEM capite ſeptimo, in hoc miſſi, vt illum comprehenſum adducerent, numquam ſic locutus eſt homo, vt hic loquitur. confitetur MARTHA, tu es CHRISTVS filius dei, qui in hunc mundum venturus erat. confitetur ſamaritana, propheta es tu. confitentur apoſtoli, tu es CHRISTVS filius dei viui. nam quisquis deum agnoſcit, liberat eum ab omni crimine. teſtatur et PILATVS, purus ego ſum a ſanguine iuſti huius, vos videritis. teſtatur et huius vxor, ne quid tibi rei ſit cum iuſto iſto. atteſtatur afflatus prophetico ſpiritu CAIAPHAS, expedit vobis, vt vnus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat. agnoſcunt huius innocentiam et inimici

inimici indices, multorũ teſtimonio reiecto, declarant et ipſi teſtes, vt mentirentur ſubornati, non habent, quod obiiciant, niſi de templo ſoluendo, ac denuo erigendo: atque hoc ipſum ſecus obiiciunt, quam ab eo dictum fuerat, et obiiciunt, quod non intellexerant. confitetur et infelix iudas, peccaui, tradens ſanguinem innoxium. confitetur ad crucem centurio, vere filius dei erat iſte. confitentur et ſcelerati phariſaei, qui crucifixo nihil habebant, quod exprobrarent, niſi quod templum dei demoliturus fuiſſet, et in triduo excitaturus. adeo fuit immunis ab omni crimine, vt nihil in illum probabiliter vel confingi poſſet.

§. XXIIII. SVB haec obſeruabit pie curioſus lector, quibus modis, quoue conſilio CHRISTVS mundum vniuerſum, in tot religiones diſſectum, in ſua decreta pertraxerit. neque enim machinis bellicis ſubegit regna mundi, non philoſophorum ſyllogiſmis, aut rhetorum enthymematis, non opibus. nihil ex humanis praeſidiis huic negotio voluit admiſceri, quod totum caelo deberi voluit. primum, ad fidem faciendam adiuuabat tot vaticiniorum conſenſus, quibus adſtipulatur IOHANNIS teſtimonium, neque enim ſubito nouauit orbem. difficillimum eſt, ex hominum mentibus reuellere, quod a pueritia imbibimus, quod publico conſenſu traditum eſt a maioribus. diu praeluſit IOHANNES baptiſmo poenitentiae. praeluſerunt apoſtoli, nondum MESSIAM annuntiantes, ſed tantum inſtare regnum caelorum. per homines tenues et idiotas rem aggreditur, ne quid hinc ſibi vindicaret mundus, quos ipſos diu rudes ac diffidentes tolerat, ne viderentur temere credidiſſe. THOMAS pertinaciſſime diffidit, nec niſi contrectatis clauorum et lanceae veſtigiis, dicit, dominus meus et deus meus. quin adſcenſurus in caelum, omnibus expro-

brat duritiam cordis, ac difficultatem in credendis iis, quae viderant. exorſus eſt a gente ſceleratiſſima iudaeorum, et pertinaciter rebelli. coepit non a NAZARETH, ne auctoritatem eleuaret patria; ſed a CAPERNAVM, ciuitate luxu et opibus perdita. nihil aperte reprehendit, quod eſſet cum auctoritate publica receptum. vix enim eſt quiſquam, qui hoc aequo patiatur animo. legis teſtimonium vbique comprobat, licet aliter interpraetans. accommodauit ſeſe his, quos ad ſeſe trahere ſtudebat: vt homines ſeruaret, homo factus eſt: vt peccatores ſanaret, cum peccatoribus familiariter verſatus eſt. vt iudaeos alliceret, circumciſus eſt, purificatus eſt, obſeruauit, ſabbata, baptizatus eſt, ieiunauit, vicit manſuetudine, vicit beneficentia, vicit ipſa veritate, cuius vis omnibus incantamentis efficacior. vincuntur hiſce rebus et malae beſtiae. nihil fere aſſeuerat, quod non ſcripturae teſtimonio confirmet. quin et conuitio laceſſitus, aut rationibus agit, aut ſcripturis. etenim apud MATTHAEVM capite duodecimo, cum atrociſſimo conuitio diceretur ope BEELZEBVL exigere daemonia, omne, inquit, regnum diuiſum contra ſe, deſolabitur. et in iudicio caeſus, ſi male dixi, inquit, teſtimonium perhibe de malo; ſin bene, cur me caedis? addit miracula, ſed haec ipſa nihil aliud erant, quam beneficia. nec vllum edidit miraculum, cui non certam fidem adiunxerit. turba teſte fere geſſit omnia. leproſos mittit ad ſacerdotes, non vt mundarentur, ſed vt magis conſtaret, eſſe vere mundatos. caecus vulgo notus ſanatur, accerſuntur parentes, reuocatur ipſe. nec aliud his omnibus rebus agitur, niſi vt fides adſtrueretur miraculo. vbique declarat, quidquid patitur, praeſcium ac volentem ſeſe pati, et nobis pati, non ſibi. nec illud mediocrem fidem illius doctrinae conciliauit, quod ex omnibus ſuis benefactis

factis

factis nihil vmquam praemii captauit, non gloriam, non opes, non voluptatem, non regnum, vt in eum vlla corrupti officii ſuſpicio competere poſſet. nec ante miſſum ſpiritum caeleſtem euangelica tuba per orbem vniuerſum intonuit, ne quid ipſi viuo quaeri videretur. porro nullum eſt efficacius teſtimonium inter mortales, quam ſanguinis: morte ſua et ſuorum fidem aſſeruit ſuae doctrinae. nam de concentu totius vitae iam ante nonnihil attigimus. ceterum de genere doctrinae, quod fere conſtat ex ſimilibus, quae ex rebus vulgo notiſſimis ducuntur, et ob id non ſolum efficax eſt, verum etiam ad imperitae quoque multitudinis captum accommodum, aliquanto poſt nonnihil dicemus.

§. XXV. HIS ferme praeſidiis CHRISTVS, et poſt hunc apoſtoli, iudaicae gentis expugnauerunt peruicaciam. his rationibus contemtus in ſpeciem et idiota, graeciae philoſophiae tumentis vicit ſupercilium. his tot barbararum nationum armis inuictam feritatem ſubegit. his totius orbis tyrannos ac ſatrapas fidei iugo ſubdidit, et in ſuas leges pertraxit. iuxta vaticinium ESAIAE, quo manſuetiſſimus gentium expugnator CHRISTVS ita depingitur, ecce puer meus, quem elegi; dilectus meus, in quo beneplacitum eſt animae meae. ponam ſpiritum meum ſuper eum, et iudicium gentibus nuntiabit. non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius. arundinem quaſſatam non confringet: et linum fumigans non exſtinguet, donec eiiciat ad victoriam iudicium, et in nomine eius gentes ſperabunt. hic non audis arte contortos ſyllogiſmos, non audis minas ac fulmina, non audis ferro armatas copias, non audis ſtrages et incendia: ſed iudicium audis, manſuetudinem audis, audis lenitatem erga imbecilles, in quibus vlla ſpes eſſet bonae frugis. victoriam audis, non

machi-

machinis extortam, ſed iudicio quaeſitam. victorem audis, non formidabilem victis, non expilatorem et grauem iis, quos ſubegit. quid igitur ? talem audis, vt in eo gentes officiis deuictae, ſalutis ſuae ſpem fixerunt. quis autem non videt, quibus rebus reſpublica chriſtiana nata, aucta, conſtabilitaque eſt, iisdem eſſe tuendam ac vindicandam, vbi collapſa ſit; praeſertim ab iis, qui ſe in CHRISTI et apoſtolorum vices ſucceſſiſſe profitentur?

§. XXVI. IAM paucis, ſi libet, conferamus, quemadmodum ad magiſtri formam apoſtolorum vita doctrinaque reſpondeat. quanta vafricie PAVLVS vbique chameleonta quempiam, vt ita loquar, agit, et in omnia vertitur, vt vndique lucri nonnihil addat CHRISTO ? vt nunc ſublimis ſemet anteponit omnibus apoſtolis ? nunc ſemet abiiciens, indignum ait apoſtolico nomine. nunc e tertio caelo reuerſus, gloriatur illic audita ſibi, quae nefas ſit, hominem homini prodere. nunc ad infirmorum humilitatem ſeſe deiiciens, profitetur ſe nihil ſcire praeter IESVM, et hunc crucifixum. aliquando ſapientiam habet, qua loquitur inter perfectos, quos ſolido cibo paſcit. rurſus CORINTHIOS vt imbecilles, lacte paſcit. vt alicubi ſupplex ac demiſſus blanditur iis, qui merebantur obiurgari, ac ſuae dignitatis obliuiſcitur, dum illorum conſulat ſaluti. rurſus alibi quam ſeuere minatur, an experimentum quaeritis in me habitantis CHRISTI ? nusquam ſibi dominatum arrogat, functionem ſuam vbique miniſterium appellat, ſe miniſtrum ac diſpenſatorem. et epiſtolae ad TIMOTHEVM prioris, capite tertio, epiſcopatum opus vocat, qui epiſcopatum, inquit, deſiderat, bonum opus deſiderat. quidquid cum laude geſſit, CHRISTO deoque transſcribit. immo omnium ſeruus eſſe non grauatur, modo iactura dignitatis apoſtolicae cedat in lucrum

CHRISTI. noſtri temporis epiſcopi quidam ſuos habent pro ſeruis emticiis, immo pro pecudibus: PAVLLVS ſuos vbique aut filios vocat, aut fratres. PHILEMONI ſe ſocium facit, ONESIMVM huius ſeruum, eumque fugitiuum, fratrem appellat. eſt autem haec comitas in primis efficax, ad illabendum animis hominum. ſic qui feris cicurandis ſtudent, primum ad illarum ingenium et affectus per omnia ſeſe accommodant. ſic vinum blande illabitur in corpus hominis; ac mox diffuſum per omnes venas, vim ſuam explicat, et totum hominem in ſuum ius rapit. proinde laude illectat, quibus vult mederi. romanis natura ferocibus ſcribens, in ipſo protinus epiſtolae limine fidem illorum praedicat, vitia priſtinae vitae ſub aliena perſona ingerit, quia cum cognouiſſent deum cet. ac mox, tradidit illos deus in deſideria cordis eorum. tandem delinitis audet ingerere prioris vitae memoriam, quem ergo fructum habuiſtis in illis, in quibus nunc erubeſcitis? eodem conſilio dum ATHENIENSES ſtudet ab inueterata ſuperſtitione reuocare, non protinus ſic ingreſſus eſt, inſanitis ATHENIENSES daemonia ſcelerata pro deo colitis: ſed narrat, quemadmodum nouus hoſpes cognoſcendi ſtudio obambularit, contemplaturus, quos ritus, quodque religionis genus ſequerentur, illorum profana ſimulacra σεβάσματα vocans, ancipiti verbo, quod et in ſigna dei ac diuorum quadret. porro cum ſciret ſuperſtitionem a proauis ac tritauis traditam, ſubito reuelli non poſſe, et publicis etiam legibus vetari, ne quis peregrinas religiones inueheret; mira commoditate decerptam inſcriptionis partem torſit ad occaſionem praedicationis euangelicae, non inueho nouam religionem. ignotum quemdam deum a vobis coli, veſtrae teſtantur arae: colite poſthac notum, quem coluiſtis ignotum. ac mox ſermonem

ſuum

ſuum confirmat non teſtimonio prophetarum, quorum leuis erat apud ATHENIENSES auctoritas, ſed ARATI poëtae graeci, τȣ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. deinde quod athenienſes hactenus et impietati et impuris moribus fuiſſent obnoxii, in temporum culpam reiicit. poſtremo CHRISTVM non protinus deum vocat, ſed virum, per quem deus ſtatuiſſet orbem reſtituere; huius rei non vulgare documentum eſſe, quod hunc mortuum reuocaſſet in vitam. GALATAS relapſos iterum parturit, donec formetur in eis CHRISTVS. et romanos admonet, vt infirmum in fide non reiiciant, ſed ſuſcipiant, foueantque, donec grandeſcat. idem mox inculcat capite decimo quinto, debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere; et non nobis placere. ac paullo poſt, propter quod ſuſcipite inuicem, ſicut et CHRISTVS ſuſcepit vos in honorem dei. qua lenitate CHRISTVS tolerauit, fouitque vos, eadem vos tolerate eos, qui nunc ſunt, quod aliquando fuiſtis. rurſus epiſtolae prioris ad CORINTHIOS capite decimo iubet, eos ſui ſimiles eſſe, qui obſequio modis omnibus ſeſe accommodaret omnibus; non quaerens, inquit, quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiant. iam quo affectu GALATAS, qui ab apoſtolo ſic merito, ad pſeudapoſtolos deſciuerant, qua manſuetudine reuocat ad mentem meliorem? diceres, non apoſtolum ſaeuire in eos, qui poenam commeruerant, ſed materculam filii morbo aegrotare. et ad huius lenitatis exemplum inuitat eos capite ſexto, fratres, et ſi praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui ſpirituales eſtis, huiusmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, conſiderans teipſum, ne et tu tenteris. ſed aduerte lector, quantum ipſa etiam PAVLLI ſeueritas lenitatis habet admixtum? nam epiſtolae ad THESSALONICENSES poſterioris capite tertio, notari

tari iubet eum, atque etiam vitari, qui pertinaciter recuſaret parere ſalubribus monitis: quorſum autem? vt pereat? nequaquam, ſed vt pudeſcat. PAVLLO ſatis eſt, ſi reſipiſcat, ſi ſe agnoſcat, ſi ſui pudeat peccatorem, quod hoc ſupplicio mitius? et tamen hoc ipſum mitigat PAVLLVS, et nolite, inquit, illum pro inimico ducere, ſed corripite vt fratrem. iam epiſtolae ad TIMOTHEVM prioris capite quinto vetat, ne ſeniorem lapſum odioſius obiurget epiſcopus, ſed obſecret vt patrem, iuuenes errantes vt fratres admoneat, anus vt matres, puellas vt ſorores. ſed dixerit aliquis, periculum ſit, ne multos multa mala doceat haec lenitas. immo lenitas haec orbem nouauit, quod nulla vmquam ſeueritas potuiſſet. ſi in regno adminiſtrando ſaepenumero plus efficit clementia, quam auſteritas; ſi id multis regibus, atque in his filio SOLOMONIS experimento compertum eſt: quanto magis haec decet eos, qui pro dominis patres appellantur, et quibus datus eſt gladius, non quo perimant, ſed quo ſanent? ceterum ad TITVM capite tertio iubet, his artibus captari etiam ethnicos, nemini, inquit, maledicere, non litigioſos eſſe, ſed modeſtos, omnem oſtendentes manſuetudinem ad omnes homines. rurſus vt hic eorum perſonam in ſe transfert, qui a turpi vita conuerſi ſunt ad CHRISTI religionem: eramus enim, inquit, aliquando et nos inſipientes et increduli, errantes, ſeruientes deſideriis, et voluptatibus variis in malitia et inuidia agentes, odibiles, odio habentes inuicem. numquam huiusmodi fuerat PAVLLVS, ſed talem ſe facit fuiſſe, ne quid illos offenderet.

§. XXVII. SIC et PETRVS epiſtolae prioris capite quinto, epiſcopos ceteros vt collegas ac ſocios admonet, immo obſecrat, vt ſe gregi credito paſtores exhibeant, non dominos, et CHRISTI negotium agant,

agant, non ſuum. idem actorum capite ſecundo, in concione, qua primus ac primum auſpicatus eſt apoſtolicam functionem, qua lenitate reiicit conuitium, quod dicerentur muſto oppleti delirare, prophetae teſtimonium adducens? mox argumentis docet, prophetae vaticinium non competere in DAVID, ſed in CHRISTVM: et tamen ne quid hic offenderet ſermo, ceu blandiens mitigat, viri fratres, inquit, liceat audacter dicere apud vos. mox animo conſternatis, nihil aliud indicit, quam vt reſipiſcant, ac baptiſmo renouentur. deinde veluti aetati imputans illorum malefacta, ſeruamini, inquit, a generatione iſta praua. deinde proximo capite facinus immane iudaeorum, qui CHRISTVM occiderant, vide vt extenuet, et nunc fratres ſcio, quod per ignorantiam feciſtis, ſicut et principes veſtri. atque hos filios prophetarum appellat, quibus praecipue ſit promiſſus CHRISTVS. lubet audire, quantum haec profecerit ciuilitas? iam accreuerat numerus credentium ad quinque millia. nos et hanc doctrinam, ad haec exempla ſurdi caecique, nihil aliud quam territamus, ac minamur; cogimus, non docemus; trahimus, non ducimus, ad noſtram gloriam, ad noſtrum compendium omnia referentes. quantamuis CHRISTO iacturam conciliamus citius, quam vel vnciolam de noſtris commodis decidi patiamur. vis ſcire euentum? CHRISTI religio, quae olim tam late florebat, vides quam in arctum contracta eſt? verum haec alias crebro ſunt a nobis diſſerta: nunc quod inſtitutum eſt, perſequamur.

§. XXVIII. ILLVD item animaduertendum, quibus rationibus, et quam diligenter praemunit ſuos, ad euangelii negotium ituros, vt intelligant, qui hodie praedicandi CHRISTVM munus ſuſcipiunt, quibus rebus oporteat inſtructos eſſe. regnum caelorum

lorum vocatur, a quo conuenit procul abeſſe cupiditates terrenas, quae regnum obtinent in iis, qui mundum diligunt, eas omnes quanto ſtudio ſuorum animis exemerit, operae pretium eſt conſiderare. luxum et voluptatum affectum exemit parabola de diuite comesſatore, et LAZARO mendico, quorum alter a temporariis deliciis ad aeternos cruciatus detractus in tartara; alter ab huius vitae malis in aeternam quietem translatus, ob oculos ponitur. diuitiarum ſtudium eximit parabola diuitis, horrea ſua dilatantis, ſibique ſuauem ac mollem vitam in multos annos pollicentis; cum eadem nocte mors immineret miſero, ſemel ereptura, quidquid ille tot annorum ſudore congeſſiſſet. rurſum, dum prohibet, nos eſſe ſollicitos de craſtino: dum iubet, recondi theſauros aeternos, nec tineis, nec furibus obnoxios: dum praecipit, vt caeleſtis patris bonitate prouidentiaque freti, liliorum ac passerculorum more in diem viuamus; dum MARCI capite decimo, occaſione iuuenis, qui moerens diſceſſerat, ſimulatque iuſſus eſt, relinquere diuitias, habebat autem opimas, verſus ad ſuos, ait, eſſe facilius, vt camelus eat per foramen acus, quam diues ingrediatur regnum caelorum; atque id, vt experimento quoque perſuaderet, diſcipulos ſollicitos de panibus commonefacit eius, quod paullo ante viderant, paucis panibus ac piſcibus aliquot hominum millia ſaturata, et ita ſaturata, vt corbes multi reliquiis onuſti tollerentur a conuiuio. ad haec, quum eos nullo inſtructos viatico, legat ad primam praedicationem, et reuerſi faſſi ſunt, ſibi nihil defuiſſe.

XXVIIII. PARENTVM et cognationis affectum (quandoquidem hic quoque non raro ſolet auocare nos a ſtudio pietatis) multis modis reuellit, iubens, vt toti pendeant a patre caeleſti, neque

quemquam patrem appellent in terris. item negans, ſe agnoſcere diſcipulum, qui non patri ac matri, ſororibus ac fratribus, denique qui non vxori quoque renuntiarit, vbi popoſcerit negotium regni dei. ipſe licet matrem habuerit vnice piam, tamen huic nuſquam blandus eſt. de vino interpellanti, quid tibi, inquit, mecum eſt mulier ? in templo obiurgatus, quid eſt, inquit, quod me quaerebatis ? an neſciebatis, quod in his, quae patris mei ſunt, oportet me eſſe ? rurſum apud MATTHAEVM capite duodecimo, inter docendum multitudinem, imperioſius interpellatus matris et fratrum nomine, cupientium eum conuenire ; quam non blande reſpondit, quae eſt mater mea, et qui ſunt fratres mei ? rurſus in cruce, mulierem, non matrem appellat, ſui loco IOHANNEM ſupponens.

§. XXX. CETERVM honoris ſtudium et ambitionis morbum, qui generoſis et erectis ingeniis maxime ſolet innaſci ; quot modis ex animis diſcipulorum reuellit ? haud ignarus, hanc fore praecipuam peſtem procerum eccleſiaſticorum. et hoc affectu paſſus eſt ſuos tangi, quo efficacius eximeret. ambitionis erat, quod filii ZEBEDAEI per matrem, in hoc ſubornatam, poſtulant, vt CHRISTO proximi ſedeant in regno caelorum. ambitionis erat, quod inter ſe diſceptant, quis eſſet futurus primus in regno caelorum ? proinde audiunt a domino, principes gentium dominantur eis, et qui poteſtatem habent, exercent in ſuos : non ſic erit inter vos, immo quicunque voluerit inter vos maior fieri ; ſit veſter miniſter : et qui voluerit inter vos primus eſſe ; erit veſter ſeruus. nec hoc contentus, obiicit exemplum ſui, ſicut filius hominis non venit, vt ſibi miniſtretur, ſed vt ipſe miniſtret aliis, et animam ſuam det pro multis : quantum haec oratio diſcrepat ab ambitionis affectu ? exhibet

puerum

puerum humilem ac puſillum, negans, quemquam ingreſſurum regnum caelorum, niſi qui ſeſe ad eius modulum ſubmitteret. rurſum MATTHAEI capite viceſimo tertio; ſcribarum et phariſaeorum faſtum et ambitionem palam inſectatus, quod dilatatis phylacteriis, ac fimbriis ampliatis, oſtentantes ſeſe, captarent primos accubitus in caenis, et primos conſeſſus in ſynagogis, atque in foro gauderent honoris gratia ſalutari rabbini; vos autem, inquit, nolite vocari rabbi, vnus eſt enim magiſter veſter; omnes autem vos fratres eſtis. et patrem nolite vobis vocare ſuper terram: vnus eſt enim pater veſter, qui in caelis eſt. nec vocemini magiſtri, quia magiſter veſter vnus eſt CHRISTVS. qui maior eſt veſtrum, erit miniſter veſter. porro, qui ſemet extulerit, humiliabitur: qui ſe humiliauerit, exaltabitur. idem agit LVCAE capite decimo quarto, parabola de inuitatis: inter quos, qui ſibi poſtremum locum delegerat, iubetur adſcendere. eodem pertinet, quod inuitat, vt ſubmiſſi blandum ac molle iugum ſuum accipiant: diſcite, inquit, a me, quod mitis ſim et humilis corde, et inuenietis requiem animabus veſtris. tumultuoſa res eſt ſuperbia, contendit de honore; vindex eſt, et dum nulli cedit, numquam a pugna vacat. quamquam nulla doctrina efficacior, quam ipſius vita. quem enim homunculum non pudeat, erigere ceruicem, quum ille vere ſummus, praecinctus linteo lauat pedes diſcipulis ſuis. capitur, caeditur, conuitiis afficitur, ac veluti flagitioſus in crucem tollitur. denique per ſummam deiectionem ſui, promeruit ad ſummam euehi dignitatem. porro permulti tument generis nobilitate, qui morbus omnium quidem communis; iudaeis tamen peculiarius adhaeſit, qui ſine fine iactabant patrem ABRAHAM. ne coeperitis, inquit, dicere, filii ABRAHAE ſumus: dico enim vobis, potens eſt deus, de lapidibus his ſuſcitare filios ABRA-

HAE. et alias filios ABRAHAE vocat, quicunque ABRAHAM factis referrent. ipſos qui ſe gloriarentur ABRAHAE filios, diaboli filios eſſe; qui parentem hunc impiis factis aemularentur. omnis igitur CHRISTIANORVM nobilitas recta factis aeſtimanda eſt, non ſtemmatis. is demum pudendae conditionis eſt, quisquis ſeruit vitiis. centurionem alienigenam praefert iudaeis: ſamaritanum leproſum anteponit iudaeis. rurſum, ſamaritanum vulnerati viatoris curatorem anteponit ſacerdoti et leuitae; qui ſamaritanos vt extremos homines aſpernabantur, ſeipſos pro ſemideis gerebant.

§. XXXI. SAEVITIAE malum funditus exigit, tot parabolis ad clementiam et ignoſcendi facilitatem prouocans, apud MATTHAEVM, capite decimo octauo, de ſeruo, qui noluerit remittere conſeruo, quum ipſe domini communis lenitatem eſſet expertus, dum inibi iubet, errantem fratrem clanculum abſque arbitris corrigi; dum ſeptuagies ſepties reſipiſcenti, totidem iubet ignoſcere. rurſum cum LVCAE capite nono, ſamaritanis CHRISTVM non recipientibus, IACOBVS et IOHANNES, vis, inquiunt, vt iubeamus ignem e caelo deſcendere, qui conſumat iſtos? ab hoc impetu protinus eos reuocat ad affectum manſuetudinis, et acriter increpatis illis, neſcitis, inquit, cuius ſpiritus eſtis; filius hominis non venit ad perdendas animas, ſed ad ſeruandas.

§. XXXII. EST et alius affectus, qui inter ipſa benefacta bonis etiam viris inſidiatur, ni cauerint, fiducia noſtri: non tolerat hunc in ſuis CHRISTVS. parum pius eſt, qui ſibi pius videtur. phariſaeum ſua merita praedicantem e proximo, faſtidit: publicanum e longinquo ſibi diſplicentem, agnoſcit. item apud LVCAM capite decimo ſeptimo, adhibita ſimilitudine declarat, nihil gratiae deberi ſeruis, etiamſi

etiamſi per omnia ſuo functi fuerint officio; ſic et vos, inquit, cum feceritis omnia, quae praecepta ſunt vobis, dicite; ſerui inutiles ſumus, quod debuimus facere, fecimus. nec aliud agit proximo capite, parabola de talentis ab hero commiſſis. ſors eſt aliena, quantulacumque eſt, quidquid hinc quaeritur induſtria noſtra, domino quaeritur, non nobis. diſpenſatio nobis eſt credita: male nobis, ſi ceſſauerimus. non eſt, quod gloriemur noſtro nomine, ſi cum officio rem geſſerimus. huc ſpectat, quod legimus apud MATTHAEVM capite decimo nono, quum cuidam interroganti, quid boni ſibi faciendum eſſet, vt haberet vitam aeternam; quid me, inquit, interrogas de bono? vnus eſt bonus, deus. ſenſit morbum hominis, ſibi bonitatis laudem arrogantis, quum omnes noſtrae iuſtitiae coram oculis dei nihil aliud ſint, quam pannus mulieris menſtruo profluuio pollutae. ad haec apud eumdem capite viceſimo quinto, ſolos illos agnoſcit, qui ipſi ſua benefacta neſciunt. domine, quando te vidimus eſurientem, et pauimus; ſitientem, et dedimus tibi potum? quando autem te vidimus hoſpitem, et collegimus te; aut nudum, et cooperuimus te? aut quando te vidimus aegrotum, aut in carcere, et venimus ad te? hoc eſt certiſſimum verae pietatis argumentum, ſi conatus pro viribus omnia, tibi videaris expers pietatis. iniuſti mirantur, ſi quod officium praeteriſſent, adeo ſibi non videbantur impii. ne eos quidem agnoſcit apud MATTHAEVM capite ſeptimo, qui ſeſe commemorant, et daemonia per illius nomen eieciſſe, futura praedixiſſe, multaque ſtupenda geſſiſſe; amen, inquit, dico vobis, neſcio vos. huc alludit, ni fallor, parabola, quam apud LVCAM capite duodecimo proponit, admonens, ne quis iuſtitiae ſuae fiducia prouocet

ad iudicem, iuris rigorem experturus, componat magis cum aduerſario litem. nec aliud agit IOHANNIS capite decimo quinto, quum ait, non vos me elegiſtis, ſed ego vos elegi, et poſui vos, vt eatis, et fructum adferatis. atque inibi paullo ſuperius ſe vitem vocat, diſcipulos palmites. ſi quid a nobis adfertur bonae frugis, totum ſtirpi transſcribendum eſt, ſine qua nihil ſumus, niſi ignis alimonia. ac mox capite proximo, diſcipulos nonnihil ſibi placentes, quum aiunt, nunc ſcimus, quod ſcis omnia, nec opus eſt, vt quiſquam te interroget, per hoc credimus, quod a deo ſis profectus; vt mox repellit, nec ſinit in eo manere affectu? nunc inquit, creditis: ecce veniet hora, et iam venit, vt me deſerto, diſpergamini alii alio. nec PETRVM tulit, humana fiducia magnifice de ſe pollicentem, etiamſi omnes offenſi fuerint, ego certe non labaſcam; amen, inquiens, dico tibi, quod hac nocte, priusquam gallus bis canat, ter me negabis: alias diſcipulos, iactantius referentes, quam in primo praedicationis tyrocinio res ſucceſſiſſet, daemoniis quoque ſubiectis; amen, inquit, dico vobis, vidi luciferum tamquam fulgur de caelo cadentem. nolite gloriari ſuper hoc, quod ſpiritus ſubiiciuntur vobis: de hoc potius gloriemini, quod nomina veſtra ſcripta ſunt in caelis. nec ſolus PETRVS, ſe fortem fore, praedicarat: vox illius, vox erat omnium; nec ille ſolus diffiſus eſt, diffugerunt ceteri quoque, metu territi. eſt autem hoc fere mortalium ingeniis inſitum, ut ſibi quisque plurimum tribuat, aliis parcius. atque id vitii magis adeſt rudibus, aut paullulum modo ingreſſis, quam exercitatis et abſolutis. vnde inter immites beſtias prouerbio numerantur ii, qui intra annum ſeptem artium liberalium titulum ac profeſſionem ſuſceperunt. nec inſcite dixit quidam, qui ATHENAS ſe contuliſſent,

pri-

primum reddi ſapientes, mox philoſophos, hoc eſt, ſapientiae cupidos, poſtremo idiotas et indoctos, quod vſu veniret, vt, vbi quam maxime profeciſſent, tum demum intelligerent, ſeſe nihil ſcire. proinde PAVLLVS, qui CHRISTI ſpiritum affatim hauſerat, vbique mira ſollicitudine deterret ab hoc morbo, qui nos non ſolum indoctos reddit, verum etiam indociles. quidquid in nobis eſt virtutis, vbique dei donum et gratiam vocat, ſpiritui CHRISTI, et CHRISTO tribuit. ſic ad epheſios capite ſecundo, gratia, inquit, ſaluati eſtis per fidem, et hoc non ex vobis. dei enim donum eſt, non ex operibus, vt ne quis glorietur. rurſum ad corinthios ſecundae capite decimo, qui gloriatur, inquit, in domino glorietur. quid eſt, in domino gloriari? nimirum, quidquid recte fit a nobis, gratuitae CHRISTI beneficentiae adſcribere. ſed apertius etiam eiuſdem epiſtolae capite tertio, fiduciam autem talem habemus per CHRISTVM ad deum, non, quod ſufficientes ſimus, cogitare aliquid a nobis, quaſi ex nobis, ſed ſufficientia noſtra ex deo eſt. inſuper epiſtolae ad romanos capite nono, declarat, ſalutem non aliter nobis contingere, quam per iuſtitiam, quae ex fide eſt. porro iuſtitiam ex fide vocat, quum noſtris factis nihil omnino tribuimus; ſed pro viribus ad optima conantes, quidquid ſuccedit, agnoſcimus muneris eſſe gratuiti. hanc alibi iuſtitiam dei vocat, cui opponit iuſtitiam hominum. ſuam, inquit, volentes conſtituere iuſtitiam, iuſtitiae dei non ſunt ſubiecti. ſic enim ſcribit capite tertio, iuſtitia autem dei per fidem IESV CHRISTI, in omnes et ſuper omnes, qui credunt in eum. non enim eſt diſtinctio: omnes enim peccauerunt, et egent gloriae dei, iuſtificati gratis per gratiam ipſius, per redemtionem, quae eſt in CHRISTO IESV, quem propoſuit deus propitiatorem per fidem in ſanguine ip-

 ſius,

ſius, ad oſtenſionem iuſtitiae ſuae, propter remiſſionem praecedentium delictorum in ſuſtentatione dei, ad oſtenſionem iuſtitiae eius in hoc tempore, vt ſit ipſe iuſtus, et iuſtificans eum, qui ex fide eſt IESV CHRISTI. his concinunt, quae ſcribit capite quinto, ſi enim vnius delicto mors regnauit per vnum; multo magis abundantiam gratiae et donationis iuſtitiae accipientes in vita regnabunt. vides, vt vbique gratiam et donationem vocat noſtram iuſtitiam. quid autem adiecit? per vnum IESVM CHRISTVM. quamquam quid aliud agit tota hac epiſtola, quam vt gentibus pariter ac iudaeis ſui fiduciam adimat, ac ſibi diffiſos, totos ad CHRISTI vocet praeſidia. noſtrae iuſtitiae nihil aliud ſunt, quam pannus menſtruo profluuio contaminatus: noſtra ſapientia ſtultitia eſt: noſtra puritas impura eſt. at haec omnia nobis eſt CHRISTVS et iuſtitia, et pax, et ſapientia, idque ex largitate patris, qui prior et gratis dilexit nos, et hoc ipſum gratis praeſtitit, vt illum redamemus. huc pertinet, quod PAVLLVS vbique ſe ſeruum IESV CHRISTI vocat. quidquid ſeruus facit cum officio, domino tribuitur, cuius iuſſu id facit: ſi ceſſat, poenam meretur; ſin obit mandata, nihil ex pacto debetur praemii, cum totus ſit domini. nec alio ſpectat, quod functionem ſuam nunc diſpenſationem appellat, nunc miniſterium. vt fideliter diſpenſes, tamen alienum eſt, quod diſpenſas: vt gnauiter adminiſtres, domini rem adminiſtras. quin hoc, quod vocatus eſſet ad munus apoſtolicum, romanis ſcribens, gratiam vocat, per quem, inquit, accepimus gratiam, et apoſtolatum: cum corinthiis agens, miſericordiam appellat, de virginibus, inquit, praeceptum domini non habeo, conſilium autem do, tamquam miſericordiam conſequutus, vt ſim fidelis. hunc igitur affectum cum primis noxium ac peſtilentem penitus

tus ſtudet ex animis noſtris reuellere. itaque romanis ſcribens, magiſtri parabolam de vite et palmitibus refert comparatione oleae et oleaſtri inſititii. nihil iudaeis profuit, ramos eſſe natiuos, qui ob incredulitatem exciſi ſunt: nihil profuerit nobis, inſitos eſſe oleae, et radicis eiusdem factos eſſe participes, ſi commiſerimus, ob quae mereamur excidi: fracti, inquit, ſunt rami, vt ego inſerar; bene, propter incredulitatem fracti ſunt. tu autem fide ſtas, noli altum ſapere, ſed time. ac mox, nolo enim vos ignorare fratres myſterium, vt non ſitis vobis ipſis ſapientes. quid eſt, vobis ipſis ſapientes, nihil aliud, quam vobis ipſis fidentes. neque vero periculum eſt, ne diffiſi viribus noſtris, ſegnius eluctemur ad faſtigium virtutis: immo, quum perſuaſum habeamus, dei praeſidio nihil non poſſe fieri, et illius opem nulli deeſſe, niſi qui recuſat; tanto alacriores ingrediemur hoc ſtadium, ab eodem et curſus initium et progresſum, et exitum felicem exſpectantes. nemo verius fidit deo, quam qui ſuis praeſidiis omnino diffidit. nulli plus adeſt roboris, quam qui numinis ope totus nititur.

§. XXXIII. PRAETER haec, eſt mira vis pudoris humani, quem ſaepenumero non poſſunt contemnere, qui poſſunt opes ac voluptates contemnere: proinde beatos pronuntiat, quum illis exprobrarint homines, confictis calumniis eos traducentes. addit exemplum ſui, ſi patrem, inquit, familias BEELZEBVL vocauerunt; quanto magis domeſticos eius? non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum. et in actis, gloriae ſibi ducunt apoſtoli, publicitus flagris caeſi, quos deus dignos habuerit, vt pro CHRISTI nomine contumeliis afficerentur. atque alibi vices mutuas pollicetur, quem mei puduerit, inquiens, apud homines, huius me quoque pudebit apud

patrem meum; et qui me profeſſus fuerit apud homines, hunc viciſſim agnoſcam apud patrem. PAVLVS non aliis de rebus gloriatur, quam de cruce domini IESV CHRISTI, quam mundus ſummum probrum eſſe ducit. idem nouit, per infamiam et bonam famam euangelii negotium agere; ſic, vt ſi quid gloriae contigiſſet, CHRISTO transſcriberet; ſi quid ignominiae, gloriae loco duceret, ob CHRISTVM male audire.

§. XXXIIII. RESTABAT extremus affectus, adeo nobis inſitus natura, vt inexpugnabilis videri poſſet, niſi nihil non poſſet deus. quis enim humanis praeſidiis contemnat metum iudiciorum capitalium, ſaeuitiam tyrannorum, crudeliſſima ſupplicia, denique mortem etiam probroſam apud homines? hac quoque in parte ſuos ſecuros eſſe iubet, praecipiens, ne meditentur apologiam, qua ſe tueantur pro tribunalibus, ſe ſuggeſturum, quod dicto fuerit opus, ſe ſuppeditaturum facundiam, cui non queant aduerſarii reſiſtere; non formidandos eos, qui corpus valeant occidere, animam non poſſint, qua incolumi, nihil totius hominis perit, quando pollicitus eſt, ne pilum quidem capitis noſtri periturum. ab his igitur affectibus liberos, quid eſt, quod vel corrumpere poſſit, vel terrere? rurſus, qui his obnoxius eſt, non poteſt conſtanter CHRISTI negotium gerere. videt epiſcopus, quid expediat gregi, et vult illi conſultum, ſed protinus reclamant affectus, ſi hac pergas, decreſcet cenſus, offendes principem, non aſſequeris galerum cardinalicium, habeberis delirus. nec tamen eſt irritandus quisquam, ſed, ſi CHRISTI res ſecus obtineri non poteſt, magno animo ferenda ſunt rerum diſpendia, famae probra, capitis diſcrimina. apoſtoli nuſquam prouocant magiſtratus aut principes, non exprobrant populo priſtinae vitae dedecora; tantum

tum ad CHRISTVM, ad vitae nouitatem, ad ſalutem inuitant, et omnibus, quantum licet, ſeſe accommodant, quo plures pelliciant ad CHRISTVM. quod ſi fluctibus rerum humanarum ſic inuoluemur, vt, quo CHRISTVS et animi votum inuitat, pertendere non poſſimus; tamen huc pro viribus enitendum erit. opibus onerauit te fortuna, fortaſſe non expedit abiicere; poſſide contemtim, et, vt PAVLLI verbis vtar, poſſide, tamquam non habeas; minus angeris, ſi quid decurtatum ſit, minus metues, ſi quid immineat diſpendii. contigerunt tibi parentes clari, contigit vxor inſignis, habeto tamquam non habeas, et minus auocabit a pietate horum poſſeſſio. contigit principis fauor, ne hinc intumeſcas, ſed vtere potius, quatenus licet, in rem CHRISTI. inuolutus es aulae negotiis, explica te pro virili, nihilo ſecius interim ex hoc malo decerpens, ſi qua bonae rei ſeſe obtulerit occaſio. ſemper interim MARTHA murmuret aduerſus MARIAM, inuidens illius otio. ſuper omnia adſit innocentia, quam pudeat et malos inceſſere. adſit caritas, ad benemerendum de omnibus expoſita, et alacris. adſit animi lenitas, quae ſaeuitiam impiorum vel mitiget, vel toleret. adſit ſimplex prudentia, et prudens ſimplicitas, quae ſic declinet iniuriam, vt ipſa nullum afficiat iniuria. adſit certiſſima fides, quae de CHRISTI promiſſis nihil addubitet. hos animos ſi praeſtiterint ii, qui in apoſtolorum vices ſuccedunt, tum vere mereatur dici regnum caelorum, eccleſia CHRISTI. nunc adeo plerique abſunt ab hac imagine, vt ſint, qui haec velut obſoleta rideant, vt ſint, qui diuerſa doceant.

§. XXXV. QVONIAM autem huc tendit vniuerſa CHRISTI doctrina, vt ipſi pie ſancteque vitam traducamus; conuenit ad omnes vitae actiones exemplum ac formam e diuinis libris venari, praecipue

cipue vero ex euangeliis, e quibus potiſſimum noſtra ducuntur officia. obſeruandum igitur, vt ipſe CHRISTVS ſe geſſerit erga varios varie, erga parentes puer et natu grandis (puer obtemperat, docens contemnit), erga diſcipulos, erga phariſaeos elatos, erga percontantes inſidioſe, erga plebem ſimplicem, erga afflictos, apud ſuos, apud exteros, apud magiſtratus, quibus etiam rationibus ſuos vbique praemunierit, quomodo ſe gerere debeant erga cognatos et amicos, quos ne ſalutari quidem vult cum euangelicae praedicationis diſpendio, erga benemerentes et excipientes euangelii gratiam, erga reiicientes, erga perſecutores, erga Iudaeos, erga gentes; erga fratrem imbecillem aut errantem, erga fratrem incorrigibilem, erga iudices impios, erga gregem ſibi commiſſum; ceteraque, quae nobis in quotidiano vitae vſu ſolent incidere. horum, ſi videtur, locos aliquot commemorabimus ob imperitiores, quo facilius reliqua per ſe poſſint annotare.

§. XXXVI. DVO quaedam peculiariter et perpetuo inculcat CHRISTVS, fidem et caritatem. fides praeſtat, vt nobis diffiſi, fiduciam omnem collocemus in deo. caritas hortatur, vt de omnibus bene mereamur. primum, apud MATTHAEVM capite nono, alienam etiam fidem imputat paralytico, videns autem IESVS fidem illorum. ac paullo poſt, caecis opem ac miſericordiam implorantibus, non prius ſuccurrit, quam de fide ſtipulatus; creditis, inquit, quod hoc poſſim facere vobis? quumque reſpondiſſent, ſe credere, tum denique tetigit oculos eorum, dicens; ſecundum fidem veſtram fiat vobis. rurſus ibidem mulieri, contactu veſtis ſanitatem aſſecutae, confide, inquit, filia, fides tua te ſaluam fecit. apud eumdem euangeliſtam cap. decimo quarto, diſcipulis expauefactis, ac vociferantibus prae timore, habete, inquit, fiduciam, ego ſum, noli-

nolite timere. ac mox PETRVS ſide fultus, ad exemplum praeceptoris, ambulat ſuper aquas. idem haeſitans, peſſum it, et audit, o parum fidens, quare dubitabas? ac proximo capite, veluti coactus per cananaeae fiduciam, vt cui nollet, praeſtaret hoc beneficii, exlamat, o mulier, magna eſt fides tua, fiat tibi, ſicut vis. apud LVCAM cap. decimo ſeptimo, leproſum fidei vult acceptam referre ſanitatem, ſurge, inquit, vade, quia fides tua te ſaluum fecit. rurſum IOHANNIS capite quarto, reguli fides ſalutem impetrat filio morienti, credidit, inquit, homo ſermoni, quem dixerat ei IESVS, et ibat. iam autem eo deſcendente, ſerui occurrerunt ei, et filii ſalutem nuntiant. iterum, MATTHAEI capite decimo ſexto, diſcipulis de panibus ſollicitis ὀλιγοπιϛίαν exprobrat. apud eumdem capite decimo ſeptimo, diſcipulis admirantibus, quid obſtiterit, quo minus potuerint ſanare lunaticum? propter incredulitatem, inquit, veſtram non potuiſtis. ac mox declarans, quanta ſit fidei vis, ſi habueritis, inquit, fidem, ſicut granum ſinapis, dicetis monti huic, tranſi hinc, et tranſibit, neque quidquam erit vobis impoſſibile. apud eumdem capite viceſimo primo, diſcipulis admirantibus, ficum ad execrationem IESV exaruiſſe, amen, inquit, dico vobis, ſi habueritis fidem, nec haeſitaueritis, non ſolum quod accidit ficui, facietis, ſed etſi monti huic dixeritis, tolle et proiice temet in mare, fiet. et, quidquid poſtulaueritis in precibus veſtris, accipietis. item apud MARCVM cap. decimo, caecus ſanatus audit, fides tua te ſaluum fecit. apud LVCAM capite octauo, diſcipulis ob tempeſtatis vim periclitantibus, vbi, inquit, eſt fides veſtra? ac mox eodem capite, exanimato archiſynagogo ad nuntiatam filiae mortem, dominus IESVS, noli, ait, timere, crede tantum, et ſalua erit. tanta res enim fides, vt ex hu-

ius

ius vel inopia, vel imbecillitate fere naſcatur, quidquid vitiorum chriſtianorum mores corrumpit.

§. XXXVII. DE caritate vero quid attinet indicare? quid enim aliud docet, quid aliud tota ſua vita inculcat CHRISTVS, niſi ſummam caritatem? vnum hoc erat, quod nos doctururs venerat. ſiquidem apud LVCAM capite duodecimo, ignem, inquit, veni, vt mittam in terram: et quid volo, niſi vt accendatur? magnum aliquod fuerit neceſſe eſt, cur dei filius deſcenderit in terras? non venit, vt regnum occuparet orbis, non vt philoſophiam nobis traderet. ideo venit tantus legatus, vt ingens amoris incendium excitaret, et ob id ignem vocat. magna eſt naturae caritas: at haec prae CHRISTI caritate glacies eſt. iam apud IOHANNEM, totum hoc, quod loquitur, quod agit apud diſcipulos, imminente mortis tempore, quid aliud ſonat, quid aliud ſpirat, quam igneam ac flagrantiſſimam caritatem? quis tam ſaxeus eſt, vt illa legat abſque lacrimis? haec eſt caritas illa, morte fortior, quae amantem ad mortis vsque contemtum inflammat, quae efficit, quod nulla poſſunt humana praeſidia. huius vnius ſymbolo voluit ſuos diſcipulos a ceteris diſcerni, per hoc, inquiens, cognoſcent omnes, quod diſcipuli mei eſtis, ſi caritatem habueritis inter vos mutuam. deus, inquit IOHANNES, caritas eſt. ab hoc excidit, quisquis excidit a caritate. proinde MATTHAEI capite viceſimo quinto, declarans et ob oculos ponens, quibus factis debeatur caelum, vide, quid commemorat, num veſtem ſordidam? num ieiunia? num ciborum delectum? num pſalmorum vim demurmuratam? num eruditionem? num miracula? nihil horum. quid igitur? pauiſtis, inquit, eſurientem, potum dediſtis ſitienti, excepiſtis hoſpitem, nudum texiſtis, aegrotum inuiſiſtis, carcere incluſum ſubleuaſtis alloquio. nihil autem aliud

ſunt

ſunt haec, quam officia caritatis. euolue teſtamentum omne nouum, nihil vsquam reperies praeceptum, quod ad cerimonias pertinet. vbi de cibis, aut veſte verbum vllum? vbi de inedia, aut ſimilibus vlla mentio? ſolam caritatem ſuum praeceptum vocat. ex cerimoniis oriuntur diſſidia, & caritate pax. apud MATTHAEVM obmurmurant CHRISTO phariſaei, quod fame perpulſi, ſabbato vellerent ſpicas: quibus DAVID obiicit exemplum, qui non veritus ſit, ſacroſanctis veſci panibus: quod ſi noſſetis, inquit, miſericordiam volo, et non ſacrificium; numquam condemnaſſetis innocentes. dominus eſt enim filius hominis etiam ſabbati. atqui haec erant a deo praecepta, et tamen non vult obſeruari, quoties caritatis officium eſt praeſtandum. quid igitur dicent homunculi obſcuri, qui ob interdictum eſum carnium, aut his frigidiores conſtitiunculas poſtulant, vt totus homo veniat in capitis periculum? apud IOHANNEM capite nono, magnas excitant tragoedias, quod caeco reddidiſſet oculos die ſabbati. apud eumdem cap. quinto, paralytico ſanato obmurmurant, qui iuſſu CHRISTI grabatum ſuum ſabbato ſuſtuliſſet. apud MATTHAEVM vero capite nono, taciti ſecum obganniunt, quod peccata remitteret. obmurmurant alibi, quod ſabbato ſanaſſet mulierem contractam. qui bouem aut aſinum in puteum delapſum non vererentur educere ſabbato. CHRISTVS clamat, non hominem ob ſabbatum eſſe conditum, ſed ſabbatum ob hominem eſſe repertum: et tu vis tuas leges tantum valere, vt citius pereundum ſit homini chriſtiano, quam ab iis latum digitum diſcedat? rurſus obmurmurant apud MATTHAEVM cap. decimo quinto, quod diſcipuli manibus illotis cibum caperent. hic vero non ſolum pius dominus excuſat ſuos, verumetiam crimen in ipſos retorquet, qui ob corban, quod auaritia

ritia ſacerdotum repererat, negligebant dei praeceptum. nam dei vocat, quod ad naturalem pietatem attinet. ſuccurrere parentibus, caritatis eſt. ab hac auocabant, modo nonnihil accreſceret GAZOPHYLACIO. CHRISTVS clamat, non quod intrat in os, polluit hominem: et tu exigis a chriſtiano, vt ingenti valetudinis diſpendio veſcatur piſcibus? immo prae te non ducis pro chriſtiano, qui corporis habitu compulſus, quocunque die, quocunque cibo veſcens, gratias agit deo. adeo placet CHRISTO beneficentia, quam eleemoſynam appellat. vt, apud LVCAM capite decimo ſexto, collaudet iniquum diſpenſatorem, qui fraudato domino, ſubuenerit debitoribus. iam quid aliud nobis commendant apoſtoli ſuis epiſtolis? et nos ad haec omnia pene ſurdi, plusquam iudaicis conſtitutionibus oneramus CHRISTI ſanguine liberos? ob has calumniamur immerentem?

§. XXXVIII. VERVM haec inſectari, non eſt huius inſtituti: reliqua carptim, vt quidquid occurrerit, attingemus, ſi prius indicauerimus, quam ad hanc formam apoſtolorum doctrina moresque reſpondeant; cum primis autem PAVLLI, quo non alius praeceptorem CHRISTVM expreſſius retulit. atque vtinam, qui in apoſtolorum vicem ſucceſſerunt, et CHRISTI vicarios ſe nominari gloriantur, merito ſermonem PAVLLI ſibi queant vſurpare, quo hortatur corinthios ad veram pietatem, rogo, inquiens, vos, imitatores mei eſtote, ſicut et ego CHRISTI. idque totidem verbis repetit, eiusdem epiſtolae capite vndecimo. eſt igitur operae pretium, animaduertere, quam nulla ſit apud hunc pagina, quae non ſcateat crebra mentione fidei et caritatis, quas aliquoties iunctim, aliquoties ſeparatim ſuis commendat. iungit epiſtolae prioris ad corinthios cap. decimo ſexto, hoc velut epilogo claudens, proli-

xam

xam exhortationem, vigilate, inquit, ſtate in fide, viriliter agite et confortamini, omnia veſtra in caritate fiant. rurſum epiſtolae ad TIMOTHEVM ſecundae, capite primo, formam, inquit, habe ſanorum verborum, quae a me audiſti, in fide et in dilectione, in CHRISTO IESV. vides, vt duas germanas pietatis vniuerſae vexilliferas copulauit, fidem et caritatem. atque his duobus nominibus potiſſimum theſſalonicenſes laudat in epiſtola ad ipſos ſecunda, quoniam, inquit, ſupercreſcit fides veſtra, et abundat caritas: iungit et in priore, et annuntiante nobis fidem, et caritatem veſtram. item epiſtola ad romanos capite decimo quinto, deus autem ſpei repleat vos omni gaudio, et pace in credendo, vt abundetis in ſpe. nonne tres heroinas coniunxit, fidem, ſpem et caritatem? iam in romanis nihil prius laudat, quam fidem, qua putat illos pulcerrime nobiles fuiſſe, fides, inquit, veſtra annuntiatur in vniuerſo mundo. quin etiam ex ABACVC teſtimonio adeo iuſtitiae ſummam fidei refert acceptam, vt quod ABRAHAM vir tantus deo placuerit, non alii rei, quam fidei velit imputari. atque hanc ſententiam geneſeos teſtimonio confirmat, credidit ABRAHAM deo, et imputatum eſt illi ad iuſtitiam. idem capite nono, quod gentes ex idololatris adſciti ſint ad veram pietatem, adſcribit fidei. rurſus, quod iudaei, qui ſibi perſuaſerant, ſe ſolos deo proximos eſſe, repulſi ſunt, non aliud arbitratur eſſe in cauſſa, quam quod diffiderent promiſſis euangelicis. gentibus non obſtitit vita, praeter ſimulacrorum cultum, tot facinoribus ac flagitiis inquinata. iudaeis non profuit anxia legum obſeruatio, nec aeterni numinis cultus: quamobrem? quia non ex fide, inquit, ſed tamquam ex operibus. totam autem diſputationem, in qua fides primas agit, hac clauſula finit, omne autem, quod non eſt ex fide, pec-

 catum

catum eſt. tanta fidei vis, vt virtus hac deſtituta vertatur in vitium. ad haec epiſtola ad corinthios poſteriore demonſtrat, hoc eſſe vehiculum, quo totus vitae curſus feratur ad aeterna, per fidem, inquit, ambulamus, et non per ſpeciem. nec alium ſcopum ſibi praefixerat PAVLLVS in apoſtolica functione, quam vt gentes omnes ſub fidei iugum adduceret, quam obedientiam, ſiue vt graece ſcripſit, ὑπακοὴν appellat, obiter admonens, chriſtianam fidem non aliter eſſe firmam ac ſolidam, quam, ſi repulſis argutationibus curioſis, ſimpliciter et absque disquiſitione fidat pollicitis CHRISTI, per quem, inquit, accepimus gratiam et apoſtolatum, ad obediendum fidei in omnibus gentibus. porro ſcribens epheſiis, ſoli fidei vult ſalutem acceptam ferri, gratia, inquit, eſtis ſaluati per fidem, et hoc non ex vobis. porro epiſtola, quae inſcribitur ad hebraeos, qua tuba, qua ſermonis vbertate fidei proſequitur encomium, omnia pene veterum heroum facinora fidei merito tribuens?

§. XXXVIIII. IAM de caritate quid attinet, locos aliquot adducere, cum totus vbique PAVLLVS nihil ſpiret, nihil crepet, nihil tonet, niſi flagrantiſſimam caritatem? meras flammas loquitur, et tamen ardentius quiddam tibi ſentire videare, quum legis, quod humani ſermonis balbuties non queat effari. ignea PAVLLI lingua, ſed pectoris incendium ſubindicat magis, quam explicat. porro quando caritas omnia conglutinat, non eſt locus diſſidio, vbiubi regnum tenet caritas, quae quantum in ipſa eſt, facit omnium omnia communia. ab hoc igitur omine ceu feliciſſimo, ſuas epiſtolas omnes auſpicatur, praecipui cuiusdam boni vice gratiam ſuis imprecans et pacem. nec aliis verbis ſalutat apoſtolici ſenatus princeps PETRVS, gratia vobis, et pax. atque exordiis ſaepenumero reſpondent clauſulae:

nam

nam ceu finiturus epiſtolam ad romanos, deus, inquit, pacis ſit cum omnibus vobis, amen. quum iubet, vt inuicem ſeſe conſalutent oſculo ſancto, quid aliud commendat, quam fraternam concordiam? nam ego ſic interpretor, chriſtianum oſculum pectoris eſſe, non oris. admotis genis ſalutare, vulgare eſt: coniunctis animis bene velle omnibus, oſculum eſt, homine chriſtiano dignum. quid? an non eodem modo finit epiſtolam ad corinthios poſteriorem? id ipſum, inquit, ſapite, pacem habete. quid eſt autem, id ipſum ſapite, niſi, ſitis eodem animo? idque altius infigat animis, repetens, εἰρηνεύετε, inquit. nec his contentus, addit praemium haudquaquam vulgare aut mediocre, et deus pacis erit vobis. quum olim deus exercituum, deus virtutum eſt dictus; nobis deus pacis dicitur. talem viderat ESAIAS, quum principem pacis appellat. ad haec, quaſi numquam eſſet ſatis commendata concordia, adiicit, gratia domini noſtri IESV CHRISTI et caritas dei, et communicatio ſancti ſpiritus ſit cum omnibus vobis, amen. tribuatur hoc caſui, ni ſimilem ad modum claudit priorem ad eosdem epiſtolam, caritas, inquit, mea cum omnibus vobis in CHRISTO IESV, amen. raram quamdam caritatem precatur corinthiis, quum ſuam precatur. vis audire, quam PAVLLVS amarit CHRISTVM? cupio, inquit, diſſolui, et eſſe cum CHRISTO. quid vita carius, dulciusue? at huius dispendio cupit iungi CHRISTO. an non ſacro quodam caritatis afflatu lymphatus tibi videtur, quum in hunc ſermonem erumpit, romanis ſcribens capite octauo? quis nos ſeparabit a caritate CHRISTI? quam nec morte, nec angelorum viribus, ait, poſſe dirimi. iam, quo affectu fuerit in pios, ſatis arguit, optans anathema fieri a CHRISTO pro iudaeis, CHRISTO pertinaciter reclamantibus. an alius eſt

finis epiſtolae ad galatas, cum ingens quoddam et admirabile praemium vult polliceri iis, qui a praeſcripto euangelicae doctrinae non recederent, nihil aliud precatur, quam pacem? quicunque, inquit, hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos. ſimilia precatur coloſſenſibus, et pax, inquit, dei, quae exſuperat omnem ſenſum, cuſtodiat corda veſtra, et intelligentias veſtras in CHRISTO IESV: ac mox, haec agite, et deus pacis erit vobiscum. quorſum autem pertineat, ex mediis huius epiſtolis excerpere, quae pacem et concordiam nobis commendent? epiſtolae ad epheſios capite ſecundo, CHRISTVM ipſum pacem vocat, ipſe, inquit, eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, quem et alibi μεσίτην appellat, quod veluti reconciliator medius intercedat inter deum et homines. IOHANNES item in epiſtola ſua deum ipſum caritatem vocat, adeo deo coniunctam, vt quisquis alterutrum habeat, aut careat, vtriusque vel copiam vel inopiam ſentiat. rurſus ad epheſios capite quinto, ſic deo peculiarem facit caritatem, vt hac indole putet agnosci germanos ac veros dei filios, eſtote, inquit, imitatores dei, ſicut filii cariſſimi, et ambulate in dilectione, ſicut et CHRISTVS dilexit nos. at in epiſtolae ad timotheum prioris capite primo, vide, quantum tribuat caritati, quam totius legis perfectionem appellat, finis autem praecepti eſt caritas de corde puro, et conſcientia bona, et fide non ficta; nimirum cum voce ſui praeceptoris concordans, qui ſummam totius legis ſitam pronuntiat in dilectione dei, et proximi. rurſus epiſtolae ad romanos capite quinto, chriſtiani pectoris robur, adeo non cedentis malorum procellis, vt afflictionibus pro CHRISTO ſuſceptis etiam glorietur, caritati adſcribit, quia caritas, inquit, dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum, qui

datus

datus eſt nobis. iam ad eosdem capite octauo, tantum tribuit caritati, vt huius praeſidio nihil non cedat in bonum. vbi friget caritas, nullae, quamlibet numeroſae leges, ſufficiunt: vbi feruet, nulla opus eſt lege. diligentibus, inquit, deum, omnia cooperantur in bonum. ama, et fac, quod vis: non enim peccat ſincera caritas: ipſa ſibi lex eſt, et vbique dictat, quid ſit optimum factu. proinde in epiſtolae ad corinthios prioris capite decimo tertio, et item decimo quarto, quo ore donat caritatis laudes? hanc viam appellans excellentiſſimam, quae vere magnos reddat in negotio CHRISTI: hanc dotibus ceteris anteponit, quae plurimum proſit, quae vbique ſit vſui, quae ſola non excidat, quae vna non peccet, ſine qua ceterae virtutes mancae ſint et inutiles.

§. XXXX. RVRSVS epiſtolae ad corinthios prioris capite ſeptimo, adeo fauet concordiae, vt nec imparia matrimonia dirimi velit; et alibi, nec ſeruum baptiſatum a domino impio diſtrahi, ſic arbitrans, ſummam vocationis noſtrae concordiam eſſe, non diſſidium, in pace, inquit, vocauit vos deus. hanc igitur virtutem, quot modis inculcat PAVLVS? qua ſollicitudine deterret ab his, quae concordiam ſcindunt, et gignunt diſſidia? nulla eſt autem ſeges tam felix, in qua ſeſe non miſceat haec zizania. iudaeis ipſe deus erat diſſenſionis occaſio, quem dum recuſant, cum aliis habere communem, ſoli deſierunt habere. ſiquidem hoc ſtomachatur epiſtolae ad romanos capite tertio, an iudaeorum deus tantum? nonne et gentium? at quod tum iudaeis vſu venit, cauendum, ne et nobis vſu veniat. tot ſunt diſcrimina religionem profitentium, et certatim ſinguli religionis laudem ſibi vindicant: perinde quaſi ſolos iſtos agnoſcat deus, populum ignoret. pax, ait AMBROSIVS, eſt noſtra religio. vbi videris,

regnare diſcordiam, intellige, aut abeſſe, aut certe laborare religionem, quam vero conueniat inter iſtos, ipſi videant. rurſus non in vita ſolum, verum etiam in ſacris ſtudiis vitanda contentio. fons autem omnis diſſidii, ſuperbia eſt. dum ſibi quisque plurimum tribuit, alteri minimum, dum nemo concedit alteri, hoc eſt, quod toties cum corinthiis delitigat apoſtolus. obſecro, inquit, vos fratres, per nomen domini noſtri IESV CHRISTI, vt id ipſum dicatis omnes, et non ſint inter vos ſchiſmata. ſitis autem perfecti in eodem ſenſu, et eadem ſententia, ceteraque, quae ſequuntur. ac mox capite tertio, quum enim ſit inter vos zelus et contentio, nonne carnales eſtis, et ſecundum hominem ambulatis? rurſus capite vndecimo obiurgat illos, quod ne dominicam quidem caenam concorditer agerent, quae ſummae concordiae ſymbolum habebat. conuenientibus, inquit, vobis in eccleſia, audio, diſſidia eſſe inter vos, et ex parte credo. ac proximo capite corripit eos, quod ex ipſis etiam dotibus ſacri ſpiritus diſſidiorum reperiſſent occaſionem. proinde mox exemplo corporis ac membrorum ad conſenſum reuocat, nihilque non trahit ad argumenta pacis: vnum deum omnibus communem, vnum CHRISTVM pro omnibus ex aequo mortuum, vnum ſpiritum, pro ſuo arbitratu cuique ſuas dotes impartientem, vnum baptiſma, per quod CHRISTI corpori inſerimur omnes: vnum panem, de quo edimus omnes: vnum calicem, cuius omnes ex aequo ſumus participes. ſic enim loquitur capite decimo, quoniam vnus panis et vnum corpus multi ſumus, omnes, qui vno pane et de vno calice participamus. item capite duodecimo, haec autem omnia operatur vnus atque idem ſpiritus, diuidens ſingulis, prout vult. ſicut enim corpus vnum eſt, et membra habet multa, omnia autem membra corporis

poris quum ſint multa, vnum tamen corpus ſunt; ita et CHRISTVS. etenim in vno ſpiritu omnes nos in vnum corpus baptizati ſumus, ſiue iudaei, ſiue gentiles, ſiue ſerui, ſiue liberi, et omnes in vno ſpiritu vocati ſumus. praeterea ad galatas ſcribens, adeo vult haec diſſidiorum ſeminaria abolita eſſe, per baptiſmum, vt quisquis CHRISTO ſit initiatus, nouam creaturam appellet. porro diſſidiorum auctores etiam vitari iubet, epiſtolae ad romanos capite decimo ſexto, rogo autem vos fratres, vt obſeruetis eos, qui diſſenſiones et offendicula, praeter doctrinam, quam vos didiciſtis, faciunt, et declinate ab illis. moxque fontem huius mali commonſtrans, addit, huiuscemodi enim CHRISTO domino noſtro non ſeruiunt, ſed ſuo ventri.

§. XXXXI. VIDIMVS et noſtra aetate tumultum non vulgarem inter chriſtianos, quem comperi, non ab aliis excitatum, quam quorum quaeſtui videbatur offectura purior CHRISTI doctrina. citius omnia ſubuerſuros dixiſſes, quam futurum, vt ab inteſtinis ſemel guſtatis temperarent. adeo mordicus tenent lucrum, quod ex remiſſionibus impudenter praedicatis, quod ex compoſitionibus, quod ex diſpenſationibus, quod ex fumo pontificii nominis, quem venditant, quod ex applicationibus meritorum, quod ex conſcientiis male illaqueatis, quod ex falſa religionis opinione, quod ex errore muliercularum et indoctae plebeculae colligitur. multis ambitio fuit in conſilio, vt hanc excitarent tragoediam, qui tantum ſuae gloriae tribuunt, vt malint aboleri CHRISTI doctrinam, quam ipſos videri, quidquam neſciſſe. pleroſque duplex habebat morbus, quaeſtus, et ambitio. PAVLLVS itaque ſentiens, quanta peſtis ſit diſſenſio, nihil prius, nihil ardentius, nihil crebrius inculcat iteratque, quam concordiam, quam pacem, quam mutuam carita-

tem, non ſolum cum religionis conſortibus, quam φιλαδελφίαν appellat; verum etiam cum iis, qui a noſtris myſteriis eſſent alieni. ſic enim admonet theſſalonicenſes, epiſtolae prioris capite quinto, videte, ne quis malum pro malo reddat alicui, ſed ſemper, quod bonum eſt, ſectemini erga vos inuicem, et in omnes. plusquam concordiam habet cum omnibus, qui de omnibus etiam benemereri ſtudet. rurſum ad romanos capite duodecimo, ſi fieri poteſt, quod in vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes, non vosmetipſos vlciscentes cariſſimi, ſed date locum irae: obiter indicans, non poſſe conſiſtere concordiam inter feroces, vbi mox iniuria reciprocatur iniuria. vbi nemo ſit, qui quidquam vſquam de ſuo iure concedat, nemo qui maleficium velit beneficio vincere. etenim ſi ſemel aperta ſit haec feneſtra noſtrae iracundiae, vt liceat, intolerabilem iniuriam iure vlciſci; nemini commoto non iuſta videbitur ſua cauſſa, ſuus cuique blandietur animus. proinde quo longius vos ab hac foſſa arceat CHRISTVS, et huius imitator PAVLLVS hortatur, vt iniuriam penſemus officio, benedicite, inquit, perſequentibus vos, benedicite, et nolite maledicere. ac mox, ſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum; et ſi ſitierit, potum da illi. hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſuper caput eius. noli vinci a malo, ſed vince in bono malum. et vbi ſunt interim illi, qui quum chriſtianae religionis antiſtites velint haberi, benemerentem veneno letali tinctis linguarum ſpiculis confodiunt? idque pertinaciter, idque ex compoſito, idque deuotis animis, idque pietatis praetextu, quae ſceleſtiſſima nocendi ratio. quod docuit PAVLLVS, ipſe praeſtitit. nam epiſtolae ad corinthios prioris capite quarto, maledicimur, inquit, et benedicimus: perſecutionem patimur, et

ſuſti-

ſuſtinemus: blaſphemamur, et obſecramus: nimirum illum imitans, qui in ipſa cruce pro crucis auctoribus deprecatus eſt patrem. quanto vero ſtomacho corinthios obiurgat, quod ob rem pecuniariam in ius vocarent alius alium; ac non potius fraudem ac detrimentum admitterent rei, quam tranquillitatis et concordiae? at, quoniam iuxta comicum, obſequium amicos, veritas odium parit; fit PAVLVS omnia omnibus, quemdam, vt ita dicam, polypum agens. gaudet cum gaudentibus, flet cum flentibus, vritur cum offenſis, infirmatur cum infirmis. eſt enim et pietatis obſequium, quod alioquouſque ſeſe accommodat alienae vel infirmitati, vel opinioni.

§. XXXXII. EX IOHANNIS epiſtola ſuperuacuum arbitror adducere teſtimonia, quum ille nihil aliud ſonet, quam caritatem et concordiam. PETRVM audiamus, profeſſionis noſtrae principem ſecundum CHRISTVM: is, epiſtolae prioris capite quarto, adhortans ad praecipua pietatis officia, ſobrietatem, vigilantiam, et precationes, omnibus his anteponit caritatem, ſobrii, inquit, eſtote, et vigilate in precibus; ſed in primis mutuam inter vos caritatem habentes, eamque continuam, ſiue, vt graecus ſermo magis ſonare videtur, vehementem, eamque quo nobis reddat commendatiorem, caritas, inquit, operiet multitudinem peccatorum. quam pulcre interim magiſtro ſuo reſpondens, a quo peculiariter audierat, tu me ſequere, remittite, inquit ille, et remittetur vobis: et, dimiſſa ſunt illi peccata multa, quoniam dilexit multum: et remitte nobis, ſicut et nos remittimus. cur hodie, qui peccatorum ſarcina degrauantur, ad venias, ad compoſitiones, ſimiliaque remedia vocantur potius, quam ad hoc, quod a CHRISTO, quod a primariis apoſtolis oſtenſum eſt? cur dubia certis anteferi-

 mus:

mus? cum his ſi quis exordia naſcentis eccleſiae conferat, nihil aliud reperiet, quam auſpicia caritatis. conſident pariter omnes vnanimes eodem in loco: armantur linguis igneis: multitudinis credentium erat cor vnum, et anima vna: conferuntur in commune facultates omnium. de ceremoniis nulla vmquam mentio.

§. XXXXIII. IAM quemadmodum fidei et caritatis comes eſt animi fortitudo, veraque pietas; ita quum illae languent, aut abſunt, feruet ſuperſtitio. et quemadmodum ſincera pietas animi puritate nititur; ita ſuperſtitio ceremoniis ſeſe venditat. illam ſpiritus vocabulo frequenter notat PAVLLVS, hanc carnis. nam id ſenſit, opinor, quum ſcriberet galatis, ſic ſtulti eſtis, vt, quum ſpiritu coeperitis, carne conſummamini? ab euangelica fide caritateque exorſi, ad iudaiſmum relabimini. aliter quidem, ſed idem admonet romanos capite duodecimo, vt neglectis iudaicis ritibus, ad pietatis ſtudium in animo ſitae ſeſe conuertant, obſecro itaque vos fratres, per miſericordiam dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, deo placentem. rationale obſequium veſtrum. id a ſe factum teſtatur, quum ad eosdem capite primo ſcribit ad hunc modum, cui ſeruio in ſpiritu meo, in euangelio filii eius. adhuc iudaiſſans colebat deum, ſed ſtatis ieiuniis, ſed neomeniis, ſed ſabbatiſmis, ſed lotionibus, ſed ciborum delectu; nunc aliud culturae genus amplexus, neque in monte, neque HIEROSOLYMIS adorat patrem, qui gaudet iis adoratoribus, a quibus adoratur in ſpiritu. rurſus capite ſeptimo, ita, vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus, et non in vetuſtate litterae. quod alibi carnem dicit, heic litteram vocat. idem agit epiſtolae ad TIMOTHEVM prioris capite quarto. corporalis, inquiens, exercitatio ad modicum vtilis eſt;

pietas

pietas autem ad omnia valet. quid ait, ad modicum? quod huic expedit, illi non expedit; quod hic decorum eſt, alibi eſt indecorum; quod hodie laudatur, mox veniet in probrum. animi pietas omnium eſt communis, et nuſquam non habet locum. ad haec, quis neſcit, ſimulata ſanctimonia nihil eſſe capitalius? at ea nulla perſona magis imponit, quam ceremoniarum: plebes potiſſimum iis rebus ducitur, quas videt. vis audire, quanta pietatis peſtis inuehatur falſo pietatis praetextu? audiamus PAVLLVM ita vaticinantem, epiſtolae ad TIMOTHEVM ſecundae capite tertio, hoc autem ſcito, quod in nouiſſimis diebus inſtabunt tempora periculoſa, et erunt homines ſeipſos amantes, cupidi, elati, ſuperbi, blaſphemi, parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, ſine pace, criminatores, incontinentes, immites, ſine benignitate, proditores, proterui, tumidi, voluptatum amatores magis, quam dei, habentes ſpeciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. quid addit PAVLLVS? hos imitare? nequaquam, ſed hos deuita. ex his enim ſunt, qui penetrant domos, et captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quae ducuntur variis deſideriis. obſecro te, lector, an tibi non videtur, digito demonſtrare quosdam ex iſtorum ordinibus, qui ipſis mundi viſceribus immixti, monachos ſe vocant, et regum luxum affectantes, mendicitatem praetexunt. atque vtinam tam eſſent pauci, vt horum inuidia leuiter grauaret bonos: nunc adeo multi ſunt, vt boni, qui ſunt, malorum turba pariter et tyrannide obruantur.

§. XXXXIIII. AVDI, quid PAVLLVS ſentiat de feſtis diebus iudaeorum, quid de ciborum diſcrimine, quarum rerum gratia illi nec mortem recuſabant, ad alia ſcelera facile procliues? qui ſapit diem,

diem, domino ſapit; et qui non manducat, dommino non manducat; vnusquisque in ſuo ſenſu abundet. ac mox ibidem, non eſt regnum dei eſca et potus, ſed iuſtitia et pax, et gaudium in ſpiritu ſancto. his concinunt, quae ſcribit corinthiis epistolae prioris capite decimo, omne, quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam. domini eſt terra et plenitudo eius. rurſum capite ſexto, eſca ventri, et venter eſcis, et hunc et has deſtruet deus. iam ad coloſſenſes capite ſecundo, quanto ſtomacho deridet iſtorum dogmata, qui ſic praeſcribunt? ne tetigeris, ne guſtaris, neque contrectaris, quae omnia ipſo pereunt abuſu, iuxta praecepta ac doctrinas hominum, quae verbotenus quidem habent ſpeciem ſapientiae, per ſuperſtitionem ac humilitatem animi et laeſionem corporis; non per honorem aliquem ad expletionem carnis. ac PAVLLVS quidem vbique concordiae conſulens, monet, vt perfectorum firmitas ferat alienam infirmitatem, ſed ad tempus, ſed hac lege, vt proficiant, et infirmi eſſe deſinant, ſed in his rebus, quae ex ſuperiori vita penitius infixa ſunt, quam vt ſubito reuelli poſſint. indignatur PAVLLVS aduerſus eum, cuius cibo vulneratur animus fratris, ob quem mortuus eſt CHRISTVS: ſed idem indignatur aduerſus eum, qui ex huiuſmodi rebus aeſtimat alienam conſcientiam. at quid, inquit, libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia? eſt aliquoties tempus, vbi docta caritas ſeſe attemperet alienae imbecillitati; ſed vt praeceptor ſeſe demittit ad diſcipuli captum, vt medicus ſeſe aegroti affectibus accommodat. quale vero eſt, quum ipſi gignimus offendiculorum materiam? quum ab his ſupercilium ducimus? quum hoc ipſo nobis videmur meliores, quod ſumus imbecilliores? quod vltro inceſſimus eos, a quibus diſcere debuimus?

vltro

vltro praeimus iis, quos ſequi conueniebat? quid igitur, inquiet aliquis, damnas ceremonias? abſit, laudo ritus, quibus et olim et hodie chorus eccleſiaſticus peragit ſua myſteria: repraeſentant aliquid, et addunt maieſtatem cultui diuino, quamquam in his quoque modus eſſe debet. non probo vero, quod humanis conſtitutionibus tota pene chriſtianorum vita ceremoniis oneratur; quod his nimium tribuitur, pietati minimum; quod his freti ſimplices, ſtudium verae religionis negligunt; quod ob has magnis tragoediis ſcinditur tranquillitas chriſtiani corporis. verum haec inſectari, non eſt huius inſtituti. reliqua carptim, vt quidquid occurrerit, attingemus.

§. XXXXV. ANNOTANDVM, quod CHRISTVS vbique fere miſeretur turbae ſimplicis, in ſolos phariſaeos, ſcribas, et diuites vae formidabile intonat, videlicet indicans, in epiſcopis, theologis ac principibus eſſe ſitum, vt populi vigeat aut frigeat pietas, ab illis omne malum oritur. miſeret populi, qui, dum phariſaei ſuum agunt negotium, deſtitutus oberrat in morem gregis, a paſtore deſerti, diſiectique. CHRISTVS more iudaeorum ieiunaſſe creditur, vel hoc argumento, quod eo nomine calumniantur diſcipulos, non ipſum, vt legis apud MATTHAEVM capite nono, ſignificans, omnem occaſionem calumniae vitandam iis, qui paſtores agunt, aut principes. CHRISTVS bis dumtaxat ſaeuiſſe legitur, in primores MATTHAEI cap. viceſimo tertio, et apud eumdem cap. viceſimo primo, in negotiantes in templo, ſatis teſtans, his fontibus vniuerſam eccleſiae peſtem orituram. nullos eſſe magis capaces euangelicae doctrinae, quam ſimplices, mites ac modeſtos, aperit, vbique puſillos amplectens, et horum eſſe regnum caelorum praedicans. non admittendum cuiusquam hominis con-

ſilium

filium, quod auocet a pietate, docet exemplo ſuo, quum PETRVM paullo ante collaudatum ſatanam appellat; et qui conſultor praeire volebat, imitatione mortis ſequi iubet, quemadmodum legis apud MATTHAEVM cap. decimo ſexto. quaedam et propter ius facienda, ne turbetur ordo publicus, ſubmonet cap. decimo ſeptimo, iubens, ſolui didrachmum, quum teſtatus eſſet, immunes eſſe regni filios. nihil inſanabilius eſſe impietate, pietatis imagine perſonata, docet apud eumdem euangeliſtam cap. viceſimo primo, amen, inquiens, dico vobis, quod publicani et meretrices praecedunt vos in regnum dei. phariſaei nusquam non reclamant CHRISTI doctrinae, ſanctimoniae falſa ſpecie turgidi. publicani et meretrices morbum agnoſcentes ſuum, ad medicum accurrunt. ac mox ibidem, in factis, non verbis, in affectu, non cultu, in obedientia, non ceremoniis ſitam eſſe veram pietatem, docet propoſita parabola de duobus filiis, e quibus laudatur is, qui, quod verbis detractarat, re praeſtitit. epiſcopis, et iis, qui legitimis funguntur honoribus, etiam parum probis, tamen obtemperandum eſſe, modo recta doceant, admonet apud eumdem cap. viceſimo tertio, ſuper cathedram MOSIS ſederunt ſcribae et phariſaei cet. audiendus eſt, qui docet euangelium, etiamſi non viuat euangelice. ceterum eodem in loco taxat eos, quod humanis conſtitutionibus onerent populum, ſubindicans in huiusmodi negligendos, quandoquidem alias et apoſtolos defendit aduerſus phariſaeos calumniantes, quod illotis manibus cibum caperent. non temere neque ſubito irrumpendum ad munus euangelicae praedicationis, docet ipſe, tot teſtimoniis ante comprobatus, IOHANNIS, columbae, patris, a baptiſmo ſeceſſit, ieiunauit, tentatus eſt, vicit, atque ita demum vndique ſpectatus atque inſtructus,

non

non ſtatim ſumma docuit, ſed ab IOHANNIS praedicatione fecit initium, ad reſipiſcentiam et ſuperioris vitae poenitudinem prouocans. nullus enim opem medici deſiderat, cui non diſplicet ſua valetudo. quod autem vltro quosdam accerſit, velut IACOBVM, ANDREAM, PETRVM ac MATTHAEVM; quosdam ſequi volentes, reiicit: nos admonitos voluit, non quoslibet eſſe recipiendos ad noſtrae religionis conſortium, ſed eos dumtaxat, qui ſincero ſimplicique accedunt animo. id quidem certo liquebat ei, cui patebant omnia: nobis idem coniecturis perueſtigandum eſt.

§. XXXXVI. CHRISTVS vt omnibus praedicauit, ita neminem vmquam blandimentis aut humanis promiſſis ad ſe pellexit, neque quemquam vi adegit, quum eſſet omnipotens. benefactis traxit, exemplo vitae traxit. idem factum ab apoſtolis. proinde videndum, recte ne ſentiant ii, qui turcas bellicis dumtaxat machinis ſtudent chriſtianos facere. immo potius tonet apud illos theologorum vox, apoſtolicae ſimilis; luceat vitae candor: ſic fiunt vere chriſtiani. apud MATTHAEVM capite octauo, geraſeni, conſpectis miraculis, rogant IESVM, vt excederet ſuis finibus, quod ad ipſorum affectus eſſet inutilis: ita noſtris quoque temporibus plerique ſunt, qui taceri velint doctrinam euangelicam, vt cum ipſorum vitae inſtituto pugnantem. CHRISTVS adhuc infans fugit in aegyptum; vir vltro ſeſe offert ſatellitibus, indicans, eſſe tempus fugiendi, ac ſubducendi ſeſe, quum imminens periculum non videtur facturum ad gloriam CHRISTI. apoſtolos ſuos diu rudes et incredulos, leniſſimo pertulit animo, donec paullatim proficerent: ita ſacerdotes ſumma manſuetudine ferre debent populum infirmum, donec ſenſim ad meliora prouehatur. idem ſe facilem ac popularem

et

et expoſitum omnibus praebuit, ne publicanorum quidem ac peccatorum fugiens conuiuia: ſed nusquam non agens euangelii negotium. ita conuenit epiſcopum, aut horum vicarios, omnibus ſeſe accommodare; ſed hoc interim agentes, non vt ipſi ditiores euadant, verum vt ſuos reddant meliores. adſciuit te princeps in regiam, vt ſis a confeſſionibus, aut a concionibus; ne id agas, vt episcopatum auferas, ſed vt pauciora peccentur inter aulicos. carnis neceſſitudines obſtare iis, qui rem euangelicam gerunt, teſtatur apud MATTHAEVM capite decimo tertio, inter ſuos pauciora proferens miracula ob illorum incredulitatem. nonne, inquiunt, hic eſt fabri filius? nonne mater eius dicitur MARIA, et fratres eius IACOB, et IOSEPH, et SIMON, et IVDAS, et ſorores eius omnes apud nos ſunt? vnde ergo huic omnia iſta? atque alibi cognati illius parant eum in vincula coniicere, dicentes, in furorem verſus eſt, vt legimus MARCI capite tertio. proinde qui virtute velit prodeſſe multis, maiore cum fructu peregre faciet, quam domi.

§. XXXXVII. DISCIPVLOS non habentes, quod pro ſe reſponderent, vbique defendit aduerſus phariſaeorum calumnias; velut apud MATTHAEVM capite duodecimo, dum ſabbato vellunt ſpicas; rurſum capite decimo quinto, dum illotis manibus cibum capiunt; iterum alibi, dum non ieiunant, quemadmodum IOHANNIS diſcipuli. non adnitendum, vt a quibusuis lauderis, ſed dumtaxat a probatis, et ab iis, qui non laudent, niſi honeſta, docet diuerſis locis. nam MARCI capite primo in templo vociferanti daemonio reſpondet, obmuteſce, et exi ab homine. apud eumdem capite tertio, ſpiritibus clamantibus, tu es filius dei, additis minis interdicit, ne ſe proderent. IVDAM admonuit,

monuit, non reiecit, nec ab oſculo ſolito ſubmouit, neque prodidit, a quo erat prodendus. tantum tribuit amicitiae ac domeſticae familiaritati, docens non temere deſerendam ſemel initam amicitiam. ſic et MARTINVS tulit BRIXIVM ſuum. quod PETRVS a negatione reſipiſcit, CHRISTO in illum oculos defigente; iudas poenitudine facti ductus, abiit ac ſuſpendit ſe laqueo: duplicem indicat poenitentiam, frugiferam et infrugiferam. felix autem peccator, quem lapſum adſpicit CHRISTVS. infelix, qui ſemet ab illo auertit, vt videri non poſſit. eſt aliquid, ſeruatorem vel eminus ſequi. quid nobis agendum ſit, ſi quando ingruerit extrema malorum procella, aut mortis neceſſitas, quae neminem non manet; docet ipſe, ſub tempus mortis ſecedens, vigilans, inſtanter orans, proſtratus in terram, veluti ſuis praeſidiis deſtitutus, totus a patris auxilio pendeat. martyr, qui ſuas metitur vires, impar erit ſuppliciis. CHRISTVS raro edidit miracula, quae propter admirationem nihil haberent vtilitatis, qualia fere ſunt, quae nunc fingunt de diuis. ſanauit ille, pauit, liberauit a periculis, quae omnia beneficentiae ſunt. proinde qui magnus videri vult in eccleſia, huiusmodi factis magnum ſeſe declaret, quae iuuent, non quae populi malo vires ipſius teſtentur. numquam ceſſandum a doctrina ſacra, licet non proficiat omnibus, docet parabola ſeminantis, numquam non ſerendum. ſatis eſt, ſi quaedam proueniunt. CHRISTVS cum ſuis diſcipulis, vt ab amicis, vltro porrigentibus, quaedam accepit; ita nihil exegiſſe legitur, aut captaſſe, nec niſi pro vitae vſu praeſenti. ita qui praeſunt gregi chriſtiano, gratis doceant. non deerunt, qui vltro ſuppeditent, ſi modo frugi ſint, et vltra naturae neceſſitatem nihil requirant. nihil accipiendum ab iis, qui pertinaciter

aſpernantur ſalubrem admonitionem, ne videamur illorum fauere peccatis, docent apoſtoli, qui ex doctrina domini, pedum quoque puluerem excutiunt in eos, qui non recipiunt euangelium. non eſſe ſtatim prohibendos, qui adminiſtrant eccleſiae ſacramenta, aut qui doctrinam CHRISTI praedicant, etiam ſi vita parum reſpondeat; ſubindicat MARCI capite nono, vetans prohiberi, qui miracula ediderat ſub nomine CHRISTI, cum ipſum non ſequeretur.

§. XXXXVIII. BONI paſtoris eſſe, nonnumquam ſe in altiſſimum otium abdere ac ſecedere, quo liberius precibus ac ſanctae lectioni vacet, vt iis rebus redintegratus, vegetior redeat ad epiſcopi munia; docet MARCI capite ſexto, ſuos abducens in locum deſertum, vt aliquantiſper requieſcerent. quales oporteat eſſe ſeceſſus epiſcoporum, multis docet locis, non ad voluptates ſecedens, aut venationes, ſed ad orandum, ad familiarius colloquendum cum ſuis: tales erant ſeceſſus olim praeſulum, quos ob infrequentiam monaſteria vocabant. ſolam ficum exſecratus eſt CHRISTVS, quae foliis velut impoſuit eſurienti, ſignificans, nullum hominum genus ſibi eſſe inuiſius, quam hos, qui ſub pietatis praetextu ſunt impii, et religionem titulo cultuque profitentes, viuunt irreligioſe. quidquid ad ſalutem noſtram pertinet, id crebris precibus a deo flagitandum, docet ipſe ſubinde orans. quidquid obtigerit boni, id deo ferendum acceptum, docet ipſe, frequenter gratias agens patri. idem inculcat parabolis aliquot, velut illius, qui cogit improbitate ſua nocturnum amicum ſurgere; item viduae iudicem inexorabilem aſſidua interpellatione defatigantis; idem non vno in loco praecipit diſcipulis ſuis, petite et accipietis. indolem egregii paſtoris etiam in puero ſubmicare, ac ſcintillu-

lis

lis quibusdam ſeſe prodere, docet ipſe puer duodecim annos natus, in templo ſapientiae ſuae ſpecimen ac guſtum praebens: item in nuptiis praeludens miraculo, et ante baptiſmum iam ceu meditans euangelicum munus, ac praegeſtiens ad futuram praedicationem. qui velit praedicationis euangelicae negotium ſuſcipere, eum oportet ab omnibus carnis affectibus eſſe repurgatum, neque quidquam, niſi caeleſtia ſapere. CHRISTVS in baptiſmo ſpiritu impletus eſt, huius impetu raptus eſt in deſertum. hinc a tentatione victor, ſpiritus impetu raptus eſt in GALILAEAM, quemadmodum legis apud LVCAM capite quarto: hinc ingreſſus nazarenam ſynagogam, explicato volumine ESAIAE, locum nactus eſt de ſpiritu: ſpiritus domini ſuper me, eo quod vnxit me, ad euangelizandum pauperibus miſit me. NICODEMVM iubet renaſci, non ex carne, ſed ex ſpiritu; non e terra, ſed e caelo. apoſtolis poſt reſurrectionem ad praedicationem ire iuſſis, afflat ſpiritum ſanctum, rurſum ab adſcenſione mittit ſpiritum igneum. quidam ob hoc ipſum ſancti volunt haberi, quod ſemet abdunt a vulgi conſpectibus. at exemplo CHRISTI, qui vere chriſtianus eſt, non horret conſortium imbecillium, modo ſpes ſit vlla reſipiſcentiae. in conuiuio contrectatur a muliere peccatrice, colloquitur priuatim cum muliercula ſamaritana, quae cum ſexto viuebat adultero: conuiuatur cum publicanis. cur enim horreat fidus et amicus medicus homines morbidos, modo ſpes ſit ſanitatis? beneficium gratis, et abſque ſpe redituri foenoris eſſe collocandum, docet apud LVCAM capite decimo quarto, nec vllam benefactorum mercedem exſpectandam, niſi in reſurrectione iuſtorum, parabola propoſita, monens non eſſe inuitandos cognatos, aut vicinos, aut diuites, ſed pauperes, debiles, caecos et clau-

dos. cum vulgus horum, qui ſibi pii videntur, in preculis aut ſuperſtitioſis ceremoniolis ſummam pietatis collocet; CHRISTVS apud LVCAM capite decimo quinto, praecipuum pietatis officium, deoque gratiſſimum declarat eſſe, ſi quis peccatorem ad reſipiſcentiam adducet, eamdem ſententiam tribus parabolis inculcans, ouis centenariae receptae, drachmae decimae repertae, et filii prodigi reſipiſcentis. atque inibi ſummus ille paſtor, qui ſolus omnium prorſus ab omni vitiorum labe fuit immunis, docet, peccatorem ex animo reſipiſcentem cum gaudio recipiendum, cum vulgo his inſultemus, et cum aeterna nota recipiamus, perinde quaſi nos vacemus omni crimine.

§. XXXXVIIII. VBIQVE facta dictaque ſua refert ad auctorem patrem, exemplo dato, ne quid nos homunculi nobis arrogemus, neue noſtrae innitamur prudentiae. quidquid vita communis obtulit, hoc fere vertit in occaſionem docendae pietatis. oſtenſo CAESARIS numiſmate et imagine, detorquet huc, vt ex imagine mentis meminerimus, quid debeamus deo. turbas frequentius affluentes ob conuiuium exhibitum, hortatur ad cibum, qui non perit. rurſus apud eumdem IOHANNEM, efflagitantibus ſignum aliquod, quod cum manna caelitus olim delapſo conferri poſſit, ad ſui corporis epulas vocat, longe quouis manna ſacratiores. de inſigni ſceleratorum quorumdam ſupplicio renuntiantes per occaſionem inuitat ad poenitentiam. pueros oblatos vertit in exemplum manſuetudinis. templi ſtructuram oſtentantibus meminit de morte et reſurrectione ſua. mulieris elogium, clamantis beatum vterum, qui talem geſtaſſet infantem, beata vbera, quae tali puero lac porrexiſſent; huc deflectit, vt potius beatos oſtendat, qui concipiunt ſermonem diuinum, et

hinc

hinc fructum edunt numquam periturum. quamquam haec ratio latius patet, quam vt ſit omnibus exemplis explananda. quod apud IOHANNEM capite duodecimo phariſaei deſtinant et LAZARVM interficere, typum habet, quod improbi non ſolum oderunt CHRISTVM ipſum; ſed eos quoque, per quos CHRISTI nomen illuſtratur. adnotandus eſt apud eumdem circulus, in quo fere ſe voluit, vbique et ſocietatem et foedus chriſtianum commendans, praeſertim capite duodecimo, et decimo tertio ſe declarat, idem eſſe cum patre, adeo, vt, qui filium norit, norit et pâtrem; qui filium ſpernat, ſpernat et patrem; nec ſeparatur ab hac communione ſpiritus ſanctus. ſic enim legis in epiſtola: tres ſunt, qui teſtimonium dant in caelo, pater, ſermo et ſpiritus, atque hi tres vnum ſunt. in idem conſortium trahit ſuos, quos palmites ſuos appellat, obſecrans, vt quemadmodum ipſe idem erat cum patre; ita et illi idem eſſent ſecum. impertit iisdem communem patris ſuumque ſpiritum, omnia conciliantem. non credit PETRO ſuas oues paſcendas, niſi ter amorem CHRISTI profeſſo, ſubindicans, epiſcopo nihil ſpectandum praeter ſalutem gregis, et CHRISTI gloriam. ac mox oſtendit, quo debeat ſe praeparare fidus ac verus paſtor, ſubiiciens, amen, dico vobis, cum eſſes iunior, cingebas te, et ambulabas, quo volebas; cum autem ſenueris, porriges manus tuas, et alius cinget te, ducetque, quo non vis. neque enim paſtor verus eſſe poteſt, quem gloriae ſtudium, quem lucrum, quem principum, aut etiam mortis metus depellat ab officio. ad hunc modum conueniet in ſingulis myſticorum voluminum locis philoſophari, praeſertim in euangeliis: nam haec exempli gratia dumtaxat in medium adduximus, quo viam indicaremus aliis, forſitan his meliora reperturis.

§. L. SED bona difficultatis pars ſita eſt in ipſo ſermonis habitu, quo traditae ſunt nobis ſacrae litterae. nam tropis et allegoriis ac ſimilibus, ſeu parabolis, fere opertus eſt, et obliquus, nonnumquam vsque ad aenigmatis obſcuritatem, ſiue id CHRISTO viſum eſt, quo prophetarum ſermonem, cui iudaeorum aures aſſueuerant, referret, ſiue hac difficultate ſegnitiem noſtram exercere voluit, vt poſtea gratior eſſet fructus, non ſine negotio quaeſitus, ſiue hoc conſilio ſua myſteria profanis et impiis operta celataque eſſe voluit, ac ſic, vt interim piis ſcrutatoribus non intercluderetur aſſequendi ſpes: ſiue genus hoc dictionis potiſſimum placuit, quod, vt ad perſuadendum cum primis efficax eſt; ita doctis pariter et indoctis expoſitum et familiare, maximeque ſecundum naturam, praeſertim ſi ſimilitudines ducantur ab iis rebus, quae vulgo notiſſimae ſunt, quod genus ferme fuiſſe leguntur ſocraticae. neque vero tantum ad docendum ac perſuadendum efficax eſt parabola, verumetiam ad commouendos affectus, ad delectandum, ad perſpicuitatem, ad eamdem ſententiam, ne poſſit elabi, penitus infigendam animo. nam vehementius afficit animum adhibita parabola de filio prodigo reſipiſcente, in qua narratur adoleſcens, a patre poſtulare portionem ſubſtantiae, quae ad ſe rediret; deinde ſibi fiſus, committere ſe regioni longinquae; mox oblitus indulgentiſſimi patris, cum turpiſſimis ſcortis ac nepotibus prodigere rem parentis benignitate datam; deinde coactus extrema rerum omnium penuria, tandem amentiam ſuam agnoſcere, et relictae vitae tangi deſiderio. reuertitur filius, agnoſcit erratum. occurrit pater, in amplexus filii effundit ſeſe. profertur noua veſtis, profertur annulus, occiditur vitulus ſaginatus, tota domus laetitia perſtrepit. nec aliter gaudet

ſenex,

ſenex, recepto iuuene, quam ſi reuixiſſet a rogo. non exprobratur temeritas poſcentis, non luxus ac nequitia profundentis. non meminit iam horum paterna pietas, cui ſatis eſt, quod reſipuerit, quod ſibi redditus ſit filius. haec, inquam, acrius feriunt animum, quam ſi quis citra parabolam dicat, deum libenter recipere peccatorem, modo ex animo poeniteat ſuperioris vitae, nec exprobrari peccatum ei, qui ipſe vehementer oderit ſua commiſſa.

§. LI. RVRSVS adhibita ex geneſi parabola myſtica, cum ABRAHAM paſſim fodit puteos, philiſtaei, iniecta terra, obturant foſſos, refodit eosdem ISAAC, ac plures inſuper addit, qui venas habeant viui laticis, nonne iucundius audieris, quam ſi ſimpliciter dicas, ex diuinis libris petenda praecepta recte viuendi, ab his abhorrere, qui terrenis bonis addicti ſunt? item qui nude declaret, quibus virtutibus oporteat epiſcopum eſſe praeditum; frigidius audietur, quam ſi totum AHARON apparatu a MOSE diligentiſſime deſcriptum, ad allegoriam accommodet. itidem ſi narres, cupiditatem hominis, obiecta occaſione, ſollicitare ad peccandum, cui ni ratio imperet, magis obtemperans voluntati diuinae, quam humano affectui, voluptatem breuem emi exitio, praeterea ſaepe fieri, vt affectus ſub praetextu neceſſitatis, aut alicuius honeſtae rationis obrepat atque imponat, minus delectabit, aut adficiet auditorem, quam ſi admoueat geneſeos hiſtoriam, deum praecipientem, ſerpentem inſidiantem, euam, maritum ad peccati conſortium ſollicitantem, mox guſtatae voluptatis comitem poenam. ad haec ſi narret aliquis, toto pectore recedendum a vitiis, et ab improborum hominum commercio, ſemperque ad meliora proficiendum, donec peruentum ſit ad praemium

promiſſum iis, qui perſeuerauerint vsque ad finem; vehementius commouerit auditores, ſi accommodet allegoriam hebraeorum, MOSE duce ex AEGYPTO fugientium, et a turpi duraque ſeruitute ſeſe in libertatem vindicantium, deinde transmiſſo mari, per varias manſiones ceu gradus virtutum tendentium ad terram, lacte ac melle manantem. rurſus qui docet, rem arduam eſſe veram pietatem, nec oſcitanti contingere, ſed multo negotio, multaque lucta vix parari, multum addet gratiae, ſi pugnas ac tumultus, quos hebraei cum iebuſaeis, cum philiſtaeis, ceterisque barbaris hoſtibus habuerunt, ad allegoriam accommodarit. adhaec ſi ſimpliciter pronunties, nihil eſſe tranquillius, nihil iucundius animo ſibi bene conſcio, cui non iam obſtrepant malae cupiditates, magis dormitabit auditor, quam ſi addas allegoriae inuolucrum, ex ABRAHAM et SARA non naſci ISAAC, niſi cum huic corpus eſſet emortuum, et illi defiſſent muliebria. ſed haec omnia e veteris inſtrumenti libris repetere, non fuerit ſcribentis compendium: ſatis eſt, exemplis aliquot oſtendiſſe, eſſe, quae gratius per cryſtallum aut ſuccinum pelluceant, quam ſi nuda conſpiciantur. et neſcio, quo pacto, quae ſacra ſunt, plus habent maieſtatis, ſi ſub inuolucro proferantur oculis, quam ſi prorſus retecta viſantur. ſic gratior eſt veritas deprehenſa, quae nos prius torſerit aenigmatis inuolucro. animal primum quadrupes, mox bipes, poſtremo tripes. iam qui dicat, quidquid in nobis boni ſit, id a CHRISTO nobis auctore proficiſci, intelligetur quidem; verum ſi huc accommodet ſimilitudinem de ſtirpe vitis, et palmitibus, de capite et membris, de radice et ramis, mox velut imagine depicta, res oculis ſubiicitur.

§. LII.

§. LII. QVEMADMODVM autem CHRISTVS ſermonem propheticum expreſſit; ita PAVLLVS ceterique apoſtoli CHRISTI ſermonem referunt, parabolis rem oculis ſubiicientes, ac ſaepe repetitam infigentes animis. ſic PAVLLVS ſubinde nos templa deo dicata, et templa ſancti ſpiritus appellat, quae profanare ſit nefas. ſic totum hoc negotium de reiectis iudaeis, de adſcitis gentibus peragit parabola oleae et oleaſtri, radicis et ramorum. doctrinam, quae ſemel tradita, multos inficiat, fermentum vocat, multitudinem conſperſionis nomine notans: ſinceros azymos vocat, corruptos fermentatos. ſtare dicit, qui firmo et infracto ſunt animo; cadere, qui peccant aut vacillant; dormisſe, qui mortui ſunt, aut dormire, qui negligentes ſunt ſuae ſalutis; expergiſci, qui reſipiſcunt; vigilare, qui attente et alacriter agunt ſalutis negotium. noctem appellat vitam erroribus ac vitiis obrutam; diem, vitam honeſtam et inculpatam. nonnumquam diem appellat exactum iudicium, quod et ignis vocabulo deſignat aliquoties, cuiusque opus quale ſit, ignis palam faciet. dotes diuini ſpiritus theſauros appellat; noſtra corpora, immo nos, vaſa fictilia. maſſam vocat genus humanum, figulum deum; vaſa deſtinata honeſtis vſibus dicit pios; impios vaſa dicit in contumeliam parata. corpuſculum hominis nunc domicilium, nunc veſtem, nunc tabernaculum appellat. legem moſaicam ad certum tempus traditam declarat ſimilitudine paedagogi, et pueri haeredis. beneficium collocatum, ſementem vocat; fructum ex officio redeuntem, meſſem appellat. concordiam nunc typo corporis et membrorum commendat, nunc aedificii apta lapidum ſtructura coagmentati, ſeſeque librantis vſque ad commune faſtigium. quidquid in quaque re craſſius eſt, carnem, corpus aut

litteram vocat. quidquid ſubtilius et propius ad animi vim accedens, ſpiritum appellat, aut mentem; doctrinam ad imbecillium captum attemperatam, lac dicit; doctrinam perfectiorem, ſolidum cibum. non vno vero in loco moſaicam legem inefficacem eſſe factam, ſucceſſione doctrinae euangelicae, docet parabola matrimonii et diuortii. ad corinthios epiſtolae prioris capite decimo quinto, totam reſurrectionis cauſſam, non ariſtotelicis aut platonicis enthymematis, ſed ſimilibus explicat, corpus humo conditum ſemini comparans; ſegetem aut arborem enatam, typum adducens corporis glorificati. iam ſuperuacuum ſit referre, quoties ab athletis ac militibus ducit ſimilitudinem, a ſtadiis, a pugilibus, a bello. eiusdem epiſtolae capite nono, quot ſimilibus eamdem inculcat ſententiam, pro officio impenſo deberi gratiam? quis militat ſuis ſtipendiis vmquam? quis plantat vineam, et de fructibus eius non edit? quis paſcit gregem, et de lacte gregis non veſcitur? item, non alligabis os boui trituranti. ac rurſum, ſi nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, magnum eſt, ſi nos carnalia veſtra metamus? atque iterum: neſcitis, quod, qui in ſacrario operantur, de ſacrario cibum habent? et qui altari adſiſtunt, immolatorum participes ſunt.

§. LIII. VERVM haec fortaſſe prolixius perſequimur, quam methodi ratio ferat. proinde vt curſum inſtitutum abſoluamus, CHRISTVS aliquoties fallit ſuos ad tempus allegoriarum aenigmatibus, quo poſt altius inhaereat, quod volebat intelligi, veluti quum MATTHAEI capite decimo ſexto monet cauendum a fermento phariſaeorum: illis de panibus omiſſis ſuccurrit; quum ille de vitanda phariſaeorum hypocriſi loqueretur. rurſum cum apud LVCAM, diuendita tunica, iubet emi gla-

gladium, quumque reſpondentibus duos adeſſe gladios, ait, ſufficit; per occaſionem animum addit PETRO, vt gladio rem aggrederetur, quum hoc ageret CHRISTVS, vt hunc affectum, vi tuendi ſeſe aduerſus perſecutiones, penitus ac radicitus ex animis ſuorum euelleret. item cum apud IOHANNEM admirantibus ingentem templi ſtructuram, ait, ſoluite templum hoc, et in triduo excitabo illud. nec apoſtoli ſenſerunt, illum de corpore ſuo loqui, occidendo, et in triduum reuicturo. adhaec quum ait apud eumdem: modicum et non videbitis, et iterum modicum, et videbitis me, veluti per aenigma ſignificauit, ſe breui moriturum, ſed mox a reſurrectione ſemet illis exhibiturum vſque ad diem adſcenſionis; ſic haud ſcio, quo conſilio viſum eſt aeternae ſapientiae adumbratis ſimulacris, et inſinuare ſe piis mentibus, et profanis, vt ita dicam, imponere. quod ſeculis exſpectant hebraei ſuum illum toties promiſſum meſſiam? quid autem exſpectabat vulgus? eximium quempiam regem, qui late proferret ditionis ſuae fines, qui iudaeos in libertatem aſſereret, qui opibus bearet genus ſuum, qui gentes a moſaica lege alienas, igni ferroque popularetur. ſed o vanam ac deluſam iſtorum exſpectationem. venit CHRISTVS, humilitatis ac paupertatis exemplum, venit tyrannidis mundanae contemnendae magiſter: venit adhortator ac dux ad tollendam crucem. proinde deluſi craſſae mentis imaginatione, quanto ſtudio exſpectauerant venturum, tanto odio venientem auerſati ſunt. apud MATTHAEVM vero quot parabolis regnum caelorum nobis adumbrat? ſeminantis varie, rurſum ſeminantis bonum ſemen, grani ſinapis; fermenti exigui, in ingentem farinae maſſam abditi; theſauri in agro defoſſi, inſignis margaritae. ad hunc ordinem referri poterat, quod PAVLLVS CHRISTVM ſem-

ſemper imitans, omnia trahit a communi ſenſu ad ſenſum penitiorem, qui ſemper eſt veriſſimus, atque etiam ſaluberrimus, ac latiſſime patens iuxta vulgarem opinionem. iudaeus eſt, qui praeputii pelliculam habet amputatam. iuxta PAVLLI interpretationem iudaeus eſt, qui mentem habet a terrenis cupiditatibus repurgatam: contra praeputiatus eſt, quisquis craſſis affectibus ducitur. iuxta popularem ſententiam ABRAHAE filii ſunt, quibus ab ABRAHAM genus ducitur: iuxta CHRISTVM ac PAVLLVM filii ABRAHAE ſunt, qui pietatem ac fidem ABRAHAE moribus referant. item iſraelita dicitur, qui ad iſraëlis genus pertinet: CHRISTO non eſt iſraelita, niſi qui vitae innocentia deo cognatus eſt: iuſtitia vulgo dicitur, vbi quis legum praeſcripta ſeruauit: apud deum iuſtitia non eſt, niſi legis obſeruationem animi puritas ſinceritasque commendet illi, qui penitus intuetur intimos pectoris receſſus. ſacrificium obtuliſſe dicitur, qui victimam mactauit, aut vt hodie fit, qui conſecrauit euchariſtiam: deo vere ſacrificat, quisquis iram, quisquis libidinem, quisquis ambitionem, aliasque conſimiles pecuinas cupiditates mactat ac premit. templum deo ſacrum dicitur aedificium, pontificum verbis et vnctione dicatum: templum vere ſacrum eſt, animus dei ſimulacrum intus referens, nec vllum turpitudinis idolum admittens. idololatria vulgo dicitur, quoties thus incenditur ſigno cuipiam profano: vera idololatria eſt, quoties ob foedam voluptatem, ob turpe lucrum, ob vindictae cupiditatem, ob tyrannidem contemnitur CHRISTVS. apoſtatae dicuntur, qui transfugerunt ad turcarum partes: veri apoſtatae ſunt, quorum tota vita pugnat cum CHRISTO, ac mundo ſeruit. blasphemia vulgo dicitur, vbi quis impia verba euomit in deum: ſed PAVLLVS ex prophetae ſententia

blas-

blaſphemiam appellat, quoties ob impiam vitam eorum, qui dei cultum profitentur, dehoneſtatur nomen dei. cur enim vereamur dicere, deum infamari malis chriſtianorum moribus, cum in euangelio dicatur pater glorificari bonis operibus diſcipulorum? ad hanc rationem dici poſſit iuxta popularem exiſtimationem, monachos appellari, qui certo genere cultus ac victus, certisque ceremoniis eſſe ſe profiteantur, quum deo monachus non ſit, niſi cuius animus mundanis cupiditatibus plane ſit mortuus. verum et hoc paucis exemplis indicaſſe ſatis arbitror, quando ſuus cuique animus abunde multum exemplorum ſuppeditabit.

§. LIIII. HIS finitima cognataque ſunt prouerbia, quod genus eſt, cecinimus vobis tibiis, et non ſaltaſtis: cecinimus lugubria, et non ploraſtis. quo ſignificatum eſt, phariſaeos nec IOHANNIS auſteritate, nec CHRISTI ciuilitate fuiſſe prouocatos ad poenitentiam. ſunt autem tropi, qui non pertineant ad grammaticos aut rhetores, ſed pertinent ad idioma ſermonis: quod ſi ignoretur, frequenter aut fallit, aut moratur lectorem. ac graeca quidem lingua complures habet cum latina communes, quosdam habet ſibi peculiares; ceterum hebraea plurimas habet loquendi formas, ab vtraque diſſonantes. commune eſt nobis cum graecis, quod dicimus, benefacere eum, qui bene meretur de quopiam: at non item commune, quod illi dicunt, ἐυπαθεῖν, id eſt, bene pati, pro beneficio affici. commune eſt cum illis, quod pro ἔχω χάριν dicimus, habeo gratiam: non eſt commune, quod illi pro eodem dicunt ἔιδα χάριν, id eſt, noui gratiam; aut μεμνήσομαι χάριν, id eſt, meminero gratiam, pro eo, quod latine diceretur, referam gratiam. emendate dicitur graecis, ἔλαθεν ξενίσας ἀγγέ-

ἀγγέλους, quo inſciens accepit angelos: non item latine, latuit accipiens angelos. iam apoſtoli, tametſi graece ſcripſerunt, tamen non parum referunt ex proprietate ſermonis hebraici. porro ſeptuaginta, qui veteris inſtrumenti libros nobis graece tradiderunt, permulta referunt ex hebraici ſermonis proprietatibus, quae fere ſunt ab HIERONYMO mutata, qui veterem ſuſtulit translationem, quam in opere de locutionibus adducit AVGVSTINVS (ſi quis velit illius guſtum capere), adeo, vt qui ſit eius ſermonis rudis, etiamſi probe graece calleat, non aſſequatur aliquoties ſententiam loquentis. cuius generis ſunt, vt vnum aut alterum exemplum docendi gratia producam, iurat in caelo, pro eo, quod erat, iurat per caelum; et, credit in eo, pro eo, quod erat, fiduciam habet in illo; et, confitetur in eo, confitetur, ſiue agnoſcit illum; in hoc cognoſcent, in gladio percuſſit, per hoc cognoſcent, gladio percuſſit? ero illi in patrem, erit mihi in filium, ero illi pater, erit mihi filius; duos et duos, pro binos; magis fortior eſt nobis, fortior eſt nobis; mulier ſi fuerit viro alienigenae, pro eo, quod erat, ſi nupſerit viro alienigenae; homo homo, pro quisquis; viri viri, pro cuiuscumque viri; quae fecit virtutem eorum, pro quae fecit exercitibus illorum; nam hoc arbitratus eſt AVGVSTINVS ad hebraicum idioma pertinere, quum mihi videatur idiomatis graecanici. hebraicum eſt, pronomen ex ſuperuacuo addere, beatus populus, cuius dominus deus eius. oſtendit, pro fecit; bonas bonas, pro valde bonas; MARIA CLEOPHAE, pro MARIA VXOR CLEOPHAE; IACOBVS ALPHAEI, IACOBVS ALPHAEI filius, eclipſis eſt familiaris hebraeis. item omnis caro, pro omnes homines; centum animae, pro centum hominibus; verbum, pro facto, quid verbum hoc feciſti? honor

pro

pro ſubſidio; miſericordia pro beneficentia. porro quod vſu venit in his, quae verſa ſunt ex ſermone hebraico, idem accidit in his, quae translata ſunt ex ſermone graeco, quoties interpres illius linguae reddit idioma. verum huius generis formas aliquot ſparſim indicauimus in adnotationibus, quas ſcripſimus in nouum teſtamentum. et AVRELIVS AVGVSTINVS libris aliquot idem egit, quibus titulus eſt, de locutionibus. quamquam in hoc argumento felicius ille verſari poterat, ſi quid adnotauit, ex hebraeorum potius, quam graecorum fontibus hauſiſſet. exſtant et adnotationes TITANII graeci ſcriptoris, vt adparet, neoterici in hoc ipſo genere.

§. LV. IAM aliis quoque tropis frequenter explicatur difficultas. nam quod MATTHAEVS et MARCVS prodiderunt latrones, qui cum CHRISTO erant crucifixi, conuitiatos ei fuiſſe, cum LVCAS tradat, alterum dumtaxat id feciſſe; ſic explicat nodum AVGVSTINVS, vt dicat eſſe ἑτέρωσιν numeri, latrones dictum pro latro. rurſus, CHRISTVM triduo fuiſſe in ſepulcro, per ſynecdochen explicant, quemadmodum et illud, quod apud MARCVM poſt tres dies reſurrecturus ſcribitur; cum diluculo tertii diei reſurrexerit. quoties autem explicato hyperbati anfractu, ſenſus obſcuritatem diſcutiunt et ORIGENES, et CHRYSOSTOMVS, et HIRONYMVS, et AVGVSTINVS? hos, opinor, non legerat inſignis ſcotiſta quidam, qui nuper in publica concione falſiſſime, vt ipſi viſum eſt, deriſit mei ſimiles, qui laborarent in commonſtrando ſermonis ordine. iam olim, inquiens, ex ALEXANDRO grammatico didici conſtruere. quin et hyperbole non raro ſuccurrit, velut illic, adſcendunt vſque ad caelos, et deſcendunt vſque ad abyſſos, cum vehementem tempeſtatem vndarum intelligi vellet pſalmiſta. neque continuo mendacium eſt, quod vltra veri fidem

fidem dicitur, ſed in hoc adhibetur tropus, vt acrior et ardentior ſit oratio. ac ne quis abſurdum putet, in diuinis libris hyperboles meminiſſe, facit hoc non raro ORIGENES, facit CHRYSOSTOMVS, facit AVGVSTINVS et HIERONYMVS. huius generis ſunt illa, facilius eſt, camelum per foramen acus tranſire, quam diuitem intrare in regnum caelorum, cum nihil aliud intelligi vellet, quam eſſe difficillimum, vt diues obtemperet euangelicae doctrinae. item apud LVCAM, vbi parabola iubet ad conuiuium haberi debiles, caecos et claudos, nihil aliud ſignificatur, quam abiectos et calamitoſos eſſe ſubleuandos beneficio gratuito. rurſum vbi prohibet, ne quem inter viam ſalutent apoſtoli, quum hoc voluerit intelligi, non committendum eis, vt ob humanos affectus vllis diſpendiis euangelii negotium remorentur. vbi vetat, ne peram aut baculum tollant in viam, ſenſit, eos his praeſidiis liberos eſſe oportere, quibus vulgus ſe munit, iter initurum. neque enim dubium, quin apoſtoli peras et baculos habuerint, cum PAVLLVS et lacernam et bibliothecam reliquerit troade. vbi ſuos iubet, liliorum exemplo viuere; ſentire voluit abiiciendam annixam ſolicitudinem reponendi in poſterum commeatus. vbi iubet, praeberi maxillam laeuam, percutiendi dexteram, quid aliud vult, quam non referendam illatam iniuriam; idem ſentiendum, opinor, de relinquenda tunica ei, qui pallium abſtulerit, et vltro ambulando bis mille paſſus cum eo, qui ad ſemel mille compuliſſet. vbi negat, eſſe ſuum diſcipulum, qui non oderit patrem et matrem; plus dixit, quam intelligi voluit: neque enim ſenſit, habendos odio parentes, ſed omnes affectus poſthabendos negotio pietatis ac ſalutis. vbi iubet, vngi faciem oleo, ne videamur ieiunare, nihil aliud ſentit, quam in benefactis non captandam

tandam oſtentationem. nam arbitror, apoſtolos non ſolitos vngere faciem, quum ieiunarent· ORIGENES indicat hyperbolen eſſe, quod in geneſi ſcriptum legimus, lauit in vino ſtolam ſuam, et in ſanguine vuae pallium ſuum. quis enim abluit veſtes ſuas in vino? verum his verbis nihil aliud intelligi voluit, quam inſignem et exuberantem agri fertilitatem. idem hyperbolen eſſe putat, quod PAVLVS ſcripſit, romanorum fidem praedicatam in vniuerſo mundo, cum multis eſſet ignota regionibus. diuus AVGVSTINVS in epiſtola ad PVBLICOLAM, quae inter ceteras numero cenſetur centeſima quinquageſima quarta, putat, in illis verbis CHRISTI, quibus prohibet, in totum ne iuremus, neque per caelum, neque per terram, neque per aliud quidquam, hyperbolen eſſe: plus enim dixit, quam ſenſit, quo vehementius deterret a periurio. AVGVSTINI verba, ſi quis requirat, ſubſcribam, ſi tamen illud nos adhuc mouet, quod in nouo teſtamento dictum eſt, ne omnino iuremus. quod quidem mihi propterea dictum videtur, non, quia verum iurare, peccatum eſt; ſed quia peierare, immane peccatum eſt, a quo nos longe eſſe voluit, qui, omnino ne iuremus, admonuit. hactenus ille. veluti quum interminamur pueris, ne natent; dicimus, ſi vel aſpexeris lacum, occidam te. quam interpretationem ſi recipimus, conſimili ratione explicabuntur et illa, ne diuertas ab vxore, ne reſiſtas malo, ne iraſcaris: vehementer enim vult ſuos abeſſe ab iniuſto diuortio, quibus diuertendi ius in totum ademit. procul abeſſe vult ab inferenda iniuria, quos ne laeſos quidem vult vlciſci ſeſe. nimium abeſſe vult ab homicidio, a conuitiis, ab ira iniqua, quos nullo modo vult ira commoueri. iam, quod IOHANNES in euangelii ſui calce ſcripſit, totum mundum non fore capacem li-

 brorum

brorum, qui de CHRISTO ſcribendi forent, CYRILLVS et CHRYSOSTOMVS ingenue fatentur, hyperbolen eſſe. opinor et quum prohibet, ne quem vocemus patrem in terris; praeterea quum ait, nec iota nec apiculum vnum legis omittendum, qui non impleatur, intelligens, nihil omnino praetereundum ex promiſſis diuinis, quae conſtare poſſunt, etiamſi apices aliquot ſublati fuerint. ſed huius quoque generis aliquot exempla commonſtrauimus in adnotationibus, quibus nouum teſtamentum explanauimus.

§. LVI. HIS cognata ſunt illa, quae an tropis conſtent, neſcio: certe ad vulgarem ſenſum accommodanda ſunt potius, quam ad viuum, vt aiunt, exigenda, veluti cum prohibet omnino iurare, ſentit, non eſſe iurandum, vt vulgus deierabat ob quaslibet cauſſas. quum prohibet, ſollicitum eſſe de craſtino, ſentit iuxta vulgi morem, qui ceu deo diffiſus, anxie torquebatur cura futuri temporis. quum prohibet, reſiſtere malo, ſentit, malum non eſſe propulſandum malo, vt vulgus hominum ſolet: alioqui licet reprehendere peccantes, licet et coercere. quum prohibet, ne vocentur rabbi, ſentit, ne phariſaeorum more, qui ſupercilio turgebant ob hunc titulum. quum prohibet in precibus multiloquium, ſentit, non eſſe precandum iuxta quorumdam exemplum, qui exiſtimabant, deum multitudine vocum capi magis, quam affectu mentium. alioqui legimus, et CHRISTVM oraſſe prolixe. ſic iubet, non iraſci, ſentiens iram vulgarem, quae tendit ad iniuriam. ſic damnat eum, qui fratri ſuo dixerit, fatue: ſentiens, qui, quod vulgo ſolet, contumeliae gratia id fecerit. alioqui CHRISTVS ipſe motus ira legitur, atque alibi ſuos diſcipulos, et PAVLLVS GALATAS ſtultos appellat, ſed arguens, non inceſſans. habet et pietas iram ſuam, habet

et ea-

et caritas ſua couicia. huiusmodi ferme ſunt, quum apud MATTHAEVM ait, miſericordiam volo, et non ſacrificium: omnino ſacrificium volebat, quod ipſe indixerat: ſed prius eſt, praeſtare miſericordiam, quam offerre ſacrificium. rurſum, quum ait, doctrina mea non eſt mea; ſuam negat eſſe, quam patri vt homo ferebat acceptam. rurſum, quum ait, nondum fuiſſe ſpiritum, quod IESVS nondum eſſet glorificatus: non ſentit ſimpliciter, non fuiſſe ſpiritum; ſed in apoſtolis nondum apparuiſſe ſpiritum illum euangelicum. quin et ipſe ſermo latinus habet ſua quaedam idiomata, quae parum attentis, aut minus eruditis imponunt aliquoties. quod genus eſt illud apud MARCVM capite quinto, quum ab archiſynagogo venire dicuntur, qui ab illius aedibus ad illum venirent: quem locum habemus iam olim deprauatum ab iis, qui non agnoſcebant latinae linguae proprietatem, qua dicimus, ad me ibimus, pro eo, quod erat, ad domum meam.

§. LVII. CETERVM addubites forſitan, an in apoſtolicis et euangelicis litteris reperire liceat ironiam, cum dubium eſſe non poſſit, quin in veteri teſtamento reperiatur, nimirum libri regum tertii, capite decimo octauo, HELIAS irridens prophetas BAAL, clamate, inquit, voce maiore, deus enim eſt, et forſitan loquitur, aut in diuerſorio eſt, aut in itinere, aut certe dormit, vt excitetur. poteſt et in his verbis CHRISTI accipi ironia, dormite iam et requieſcite, iuxta THEOPHYLACTI vulgarienſis epiſcopi ſententiam. rurſum apud PAVLLVM epiſtolae prioris ad corinthios capite ſexto, contemtiores qui ſunt, hos ad iudicandum conſtituite, per ironiam dictum videri poteſt, praeſertim, quum ſequatur, ad pudorem veſtrum dico. fortaſſis et illa CHRISTI verba non multum abſunt ab ironia, non eſt bonum, ſumere panem filiorum, et proii-

cere canibus; nec illa, non veni ad vocandum iuſtos, ſed peccatores: neque enim vere ſenſit, eos eſſe iuſtos; ſed exprobrat, quod ſibi iuſti viderentur. ſunt et aliae figurae complures verborum ac ſententiarum, quae ad compoſitionem, aut grauitatem, aut iucunditatem orationis faciunt: ſine quibus vt conſtet ſenſus ſcripturae myſticae; tamen efficiunt, vt iucundius atque efficacius influant in animos noſtros, ac felicius tractentur, tradanturque. eas diuus AVGVSTINVS non grauatus eſt multis verbis indicare in libris ſacris, in opere, cui titulus, de doctrina chriſtiana. de omnibus diligenter tradiderunt DONATVS ac DIOMEDES: ſed his diligentius QVINCTILIANVS libro rhetoricarum inſtitutionum nono. at ne quis hanc litteraturae partem faſtidiat, vt grammaticam ac triuialem; AVGVSTINVS in opere de doctrina chriſtiana iubet, non indiligenter addiſci, velut vtilem ad intelligendos libros canonicos.

§. LVIII. IAM amphibologia vitium quidem eſt orationis, ſed quod ſaepenumero vitari non poteſt, etiamſi FABIVS, quoad fieri poteſt, vitandum eſſe, monet. AVGVSTINVS adeo vitare vult, vt exiſtimet, manifeſtarium ſoloeciſmum citius admittendum, quam ambiguam dictionem. et oſſum dici mauult, quam os, ſi vnum aliquod ſignificamus eorum, quae multa dicuntur oſſa, non ora. qua quidem in re non illi prorſus aſſentior, niſi quum apud imperitam plebem verba fiunt. nec aliud ſenſit AVGVSTINVS, cuius aetate vulgus promiſcuum vtcumque latine tum intelligebat, tum loquebatur. alioqui, vbi in libris ſuis AVGVSTINVS vmquam dixit oſſum, amphibologiae vitandae gratia? verum haec incommoditas frequentius accidit in lingua graeca, quam latina. proinde nos compluribus locis et indicauimus, et vbi licuit, ſubmouimus.

mus. tollitur autem fere vel compoſitione, ſiue ordine ſermonis commutato, ſi ex contextu naſcatur, vel dictione ancipiti, per periphraſin explicata, quod ipſum AVGVSTINVS exemplis aliquot proſequitur. verum abuſus vocis nonnumquam ancipitem reddit orationem: ſed qui non tam linguae ſit peculiaris, quam ſcriptori, vt ſunt et inter auctores ſua cuique propria. nam frequenter haerebit in QVINCTILIANI ſermone, qui praeter CICERONEM nihil legerit. ſic PAVLLVS alias carnem vocat cognatos, aut ſanguinis affinitatem; alias totum hominem carnem appellat: nonnumquam craſſior hominis, aut alterius cuiuſpiam rei pars, caro dicitur; interdum affectum hominis ad vitia ſolicitantem, carnem appellat. item corpus ſaepe vocat, quod ex membris conſtat; aliquando corpus idem illi valet, quod caro. ſpiritum alicubi vocant ſummum illum ac caeleſtem; alibi mentis impetum ſpiritum dicunt. rurſus alias dona ſpiritus ſancti dicuntur ſpiritus; nonnumquam aër hic motus ſpiritus dicitur, vt ibi, ſpiritus, vbi vult, ſpirat. cui pene idem eſt, quod ait PAVLLVS, ſpiritus quidem meus orat, mens vero mea ſine fructu eſt. huius generis ſunt et illa, quum fidem dicunt pro fiducia: quum latinis fides ſit vel pollicentis, vt dare fidem; vel praeſtantis, aut non praeſtantis promiſſum, vt ſoluere fidem, praeſtare fidem. fidentis aut credentis non eſt, niſi quum ſic loquimur, habeo tibi fidem, abrogat illi fidem. item cum PAVLLO dicitur aedificare, qui prodeſt; et deſtruere, qui nocet. rurſus quum benedictionem vocat, beneficium ſponte collatum. ſed de his plura ſparſim dicta ſunt nobis in adnotationibus: et in argumentis, quae ſcripſimus in epiſtolas apoſtolorum, nonnihil attigimus.

§. LVIIII. VERVM in allegoriis, vt huc redeamus, quoniam his omnis fere conſtat diuina ſcriptura,

 tura,

tura, per quam aeterna ſapientia nobiſcum veluti balbutit, praecipua cura ponenda eſt. quae niſi ſuccurrunt, praeſertim in veteris teſtamenti voluminibus, maxima pars fructus perierit lectori. aliquoties perniciosſus eſt verborum ſenſus, niſi adhibeas allegoriae remedium. quod genus illud, beati, qui ſe caſtrauerunt propter regnum dei; et illud PAVLLI, hoc enim faciens, carbones igneos congeres ſuper caput eius. AVGVSTINVS et illud huius eſſe generis opinatur, niſi quis ederit carnem meam, et biberit ſanguinem cet. heic igitur, vt dictum eſt, conducet rerum naturalium cognitio, tum in poëticis allegoriis per aetatem praeluſiſſe, aut etiam ab omni genere rerum ducendis ac tractandis ſimilibus, qua de re et nobis olim libellus editus eſt. ſunt, qui noui quoque teſtamenti hiſtoriam ad allegoriam trahunt. quod ego ſane vehementer approbo, quum aliquoties ſit neceſſarium, ſaepiſſime feſtiuum et elegans, ſi quis modo ſcite rem tractat. nam mihi videtur AMBROSIVS in hanc partem, vt illius pace dixerim, immodicus eſſe nonnumquam, veluti quum PETRVM ad prunas calefacientem ſe, negat, corporis frigus ſenſiſſe, quum id temporis frigus eſſe non poſſet, ſed mentis hoc fuiſſe frigus. eleganter hoc, quod ait in allegoria verſans, ſed frigus erat, vbi IESVS non agnoſcebatur, vbi non erat, qui lucem videret, vbi negabatur ignis conſumens, ceteraque in hanc ſententiam: verum nihil vetat, quo minus et narrationis conſtet fides. addit autem, ſi tempus conſideremus, frigus eſſe non poterat: ac paullo poſt, frigus ergo mentis, non corporis. etenim licet in ea regione ſatis tepeat caelum illis menſibus; tamen nox in aeſtuantiſſimis etiam plagis ſuum frigus habet. huic ſimillimum eſt, quod ſubiicit de negatione PETRI, magis argute, quam vere patrocinans ei, quem CHRIS-

TVS ad hoc ipſum labi paſſus eſt, vt ipſe reſipiſcens, miſerante CHRISTO, confirmaret fratres ſuos; et tamen adeo nouum videri vult, potuiſſe peccare PETRVM, vt peccatum illius nec ab euangeliſtis comprehendi potuerit: perinde quaſi ſatis idoneum ſit argumentum, illos non aſſecutos, de quo varie narrarint, quum idem plurimis accidat locis. deinde quum apud MATTHAEVM ac MARCVM prodenti puellae, reſpondet, neſcio, quid dicas, huc detorquet, quaſi non negarit dominum, ſed a muliebri proditione ſe ſepararit. quod ſi maxime quis vrgeat, illum abnegaſſe, quod eſſet de numero eorum, qui fuerant cum IESV GALILAEO, aut, vt a MARCO ſcriptum eſt, NAZARENO; tamen huc verba deflectit, quaſi negaſſet, ſe noſſe GALILAEVM, aut NAZARENVM, quem dei filium nouerat. rurſum quod apud MATTHAEVM habetur, non noui hominem, eodem torquet, quaſi diſcipulus hominis non eſſet, qui diſcipulus dei vellet haberi. nam quod confirmandae rei gratia adducit ex PAVLLO, PAVLLVS apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per IESVM CHRISTVM, et deum patrem, etiamſi non neſciam, ſecus ab aliis explicari; mihi videtur, non naturam ſignificaſſe PAVLLVS, quam CHRISTO non ademit, ſed infirmius quiddam et humilius intelligi noluiſſe hominis vocabulo, veluti quum ait, an ſecundum hominem haec loquor? atque haec quidem licet plauſibiliter et argute dicerentur in ſchola declamatoria; tamen in rebus ſacris neque ludendum eſt, neque decet argutari, neque expedit, torquere quidquam, ne, dum falſa defendimus, veris fidem abrogemus. ſimplex eſt, iuxta tragici ſententiam, veritatis oratio, nihil autē CHRISTO neque ſimplicius neque verius. fortaſſis huius generis eſt, quod AVGVSTINVS in homilia quadam de muliere in adulterio deprehenſa, quinque viros, et ſextum virum,

non virum ad allegoriam accommodat, meo iudicio coactius. iam in numeris paſſim philoſophantur, de numero trigeſimo, ſexageſimo, et centeſimo, rem hebraicam ad graecos aut latinos numeros accommodantes. item de quinque millibus hominum ſatiatis, de quinque panibus, de duobus piſcibus, de talentis decem, quinque, et vno, de farinae ſatis tribus. non, quod negem alicubi in numeris latere myſterium, ſed quod in quibusdam adſcita, detortaque videantur adferri, et tamen has commentatiunculas aliquoties baſim eſſe volumus, cui ſeria dogmata ſuperſtruamus. ſimpliciſſimum eſt, quod idem veriſſimum eſſe puto, decem, quinque, et vnum poſita eſſe, pro plurimo, mediocri, et minimo. eſt, vbi ſummam parabolae ſatis ſit attigiſſe, etiam in iis, in quibus allegoria vitari non poteſt; velut in parabola patrisfamilias, aduerſus nocturnum furem vigilantis, quae nihil aliud delineat, quam eius diei ſubitum et inopinatum aduentum.

§. LX. SVNT, qui faſtidiant omnes allegorias, tamquam rem arbitrariam, ſomniique ſimillimam. a quibus vt vehementer diſſentio, quum videam, abſque his pleroſque ſenſus aut abſurdos eſſe, aut pernicioſos, aut futiles, leues ac frigidos, quoque conſtet, CHRISTVM allegoriis vſum, et PAVLLVM aliquot veteris inſtrumenti locos per allegoriam interpretari; ita non poſſum non improbare quorumdam ineptum allegoriſmum, qui fingunt, quod explicent allegoria. viator feſſus inſedit tergo ingentis draconis, arboris truncum eſſe ratus, is excitatus deuorauit miſerum. viator eſt homo, draco mundus, qui ſibi innitentes perdit. ſatis eſt, ea, quae reperiuntur in ſacris litteris, ad allegoriam accommodare, ſi res ita poſtulet, vt ipſi nihil affingamus. audiui quemdam theologum pariſienſem,

qui

qui de filio prodigo parabolam in quadraginta dies protraxit, vt aequaret quadrageſimae numerum, affingens iter abeuntis ac redeuntis, quaſi nunc in diuerſorio veſceretur artocrea e linguis confecta, nunc praeteriret molam aquatilem, nunc luderet alea, nunc ceſſaret in ganea, nunc aliud atque aliud ageret, et ad eiusmodi confictas naenias prophetarum et euangeliorum verba detorquebat: atque interim imperitae multitudini, et craſſulis magnatibus deus eſſe videbatur. nec ſine cauſſa ridet HIERONYMVS eos, qui poetarum fabulas ad CHRISTVM detorquent, niſi, ſi quid ad mores commode deflectetur, veluti fabula PROTEI in inconſtantes; PHAETONTIS in temerarios; TANTALI in auaros et parcos; MIDAE in diuites ſtolidos; DANAES in ius pecunia corruptum; IXIONIS et DANAIDVM in fruſtra laborantes. quandoquidem dubium non eſt, quin veteres in hunc vſum pleraque commenti ſint. nullum autem familiarius docendi genus, nec efficacius, quam per ſimilium collationem: ea CHRISTVS a rebus vulgatiſſimis ſumit, qui ſuam doctrinam quam maxime popularem eſſe voluit. quis enim non vidit, iaci ſemen in terram? quis non conſpexit piſcatores iacientes retia? quis neſcit, palmites amputatos exareſcere? atque haec vulgata mire nouat, ad ſuam philoſophiam accommodans? de ſcotidarum argutiſſimis ſubtilitatibus, paucorum eſt diſſerere: in his promtum eſt quibuslibet philoſophari. vides exorientem ſolem, exhilararis; quid voluptatis ſenſurus, ſi cordis oculis exoriatur ſol ille iuſtitiae? moleſta res eſt morbus corporis; quanto moleſtior animi morbus? horres contagium peſtis corporalis; multo magis vitanda morum peſtilentium contagio. res elegans tibi videtur, hortus omni florum et arborum genere vernans; quale ſpectaculum animus innocen-

tia virens, ac virtutum omni genere exuberans? vides ſerpentem, habes exemplum chriſtianae prudentiae; vides columbam, habes imaginem christianae ſimplicitatis; vides ceruum, habes ſymbolum, admonens, auide ſectandas diuinas litteras; vides agnum, habes typum innoxiae manſuetudinis; vrget hyems, admoneris, vt in rebus aduerſis fortunae melioris exſpectatione te ſuſtineas; blanditur aeſtas, admoneris, vt te praepares ad venturas aerumnas; grauis eſt ſenectus, adſpiras ad immortalitatem; grata eſt iuuentus, admoneris, vt venturae ſenectuti virtutum et eruditionis pares praeſidia. ita quidquid hic viſibilis mundus offert oculis corporeis, eius ideam reperies in rebus animi. ceterum quibus ex fontibus petendae ſint allegoriae, partim explicat DIONYSIVS in opere, cui titulum fecit, de diuinis nominibus, partim AVGVSTINVS libro de doctrina chriſtiana tertio, propoſitis et explicatis TYCHONII ſeptem regulis, aliquanto plus honoris habens primum infanti, deinde haeretico, quam nos habeamus ſcriptoribus quibusdam orthodoxis. fortaſſis et a nobis non nihil conferetur, ſi quando vacabit, abſoluere libellum olim coeptum, de THEOLOGICIS allegoriis. interim vnum illud addam, non ſatis eſſe, circumſpicere, quomodo iuxta ſenſum, hiſtoricum, qui ſimplex eſt; quomodo iuxta tropologicum, qui ad mores et vitam communem pertinet; quomodo iuxta allegoricum, qui capitis ac totius corporis myſtici tractat arcana; quomodo iuxta anagogicum, qui caeleſtem attingit hierarchiam, diuerſis in rebus varie reluceat aeterna veritas (nam ad hunc modum video quosdam diuidere): verumetiam conſiderandum erit in ſingulis horum, qui gradus ſint, quae differentiae, quae tractandi ratio, quot modis tractat ORIGENES, ABRAHAM a deo tentatum, et in

in hiſtoria verſans, quos tamen locos inuenit. vt ne dicam interim, quod typus pro varietate rerum, ad quas accommodatur, pro diuerſitate temporum velut aliam accipit figuram. ſicut porcorum ſiliquae, quibus perditus ille filius cupit explere ventrem famelicum, ad opes, ad voluptates, ad honores, ad mundanam eruditionem poſſunt accommodari, et tamen adhuc verſaris in tropologia. quin tota parabola poteſt ad iudaeorum populum, ac gentes illius temporis adplicari. gentes reſipiſcunt, et recipiuntur; obmurmurant iudaei, placat vtrosque pater communis. iam ex perſonarum, quibus accommodatur parabola, temporumque varietate, noua pene facies ſermonis naſcitur, qua de re nonnihil attigimus in ſuperioribus. porro in tractandis allegoriis feliciſſimus artifex eſt ORIGENES, ſedulus magis, quam felix AMBROSIVS, ſi quis forſitan requirat exemplum, quod imitetur.

§. LXI. QVIN et illud in primis admonendus eſt theologiae candidatus, vt apposite citare condiſcat ſacrae ſcripturae teſtimonia, non e ſummulis, aut elenchis, aut ſordidis conciunculis, aut aliis id genus collectaneis, iam ſexcenties aliunde alio confuſis ac refuſis, ſed ex ipſis fontibus. nec imitetur quosdam, quos non pudet, oracula diuinae ſapientiae violenter detorquere ad alienos ſenſus, aliquoties et ad contrarios: id ne fiat, prima ſit cura, librorum omnium veteris nouique teſtamenti ſententiam ex priſcis illis interpretibus perdiſcere. audiui quosdam in palaeſtris ſorbonicis non vulgariter exercitatos, qui in frequentiſſima concione multa philoſophabantur, non intellecto themate, quod ex more propoſuerant, ne ad litteram quidem, vt vocant, magnoque pudore doctorum hominum tumultuabantur, extra oleas, vt eſt in graecorum prouerbio, currentes. ſunt, qui ſecum adfe-

adferunt ſua decreta, et vulgaribus opinionibus infecti, his ſeruire cogunt arcanam ſcripturam; quum ex hac potius petenda ſint animi decreta. quod eleganter admonet HILARIVS de trinitate primo, cui optimus diuinorum voluminum lector eſt, qui dictorum intelligentiam exſpectet ex dictis potius, quam imponat, et retulerit magis, quam attulerit; neque cogat id videri dictis contineri, quod ante lectionem praeſumſerit intelligendum. ſunt, qui eam ad publicos affectus ac mores pertrahunt, et quum huic regulae ſeruire conueniat, vbi deliberatur, quid oporteat fieri, huius patrocinio tuentur id, quod vulgo fit. iam eſt occultius quidem, ſed hoc ipſo nocentius deprauandi genus, quum abutentes diuinae ſcripturae vocabulis, eccleſiam, quae CHRISTI corpus eſt, interpretamur ſacerdotes; mundum, quo vocabulo mali affectus deſignantur, interpretamur laicos chriſtianos, perinde, quaſi hi ad eccleſiam non pertineant: interim quod de chriſtianis omnibus eſt dictum, proprie monachis accommodantes; in mundo ponentes, quos CHRISTVS ſelegit e mundo, et velut a mundo remotos iudicantes; qui non aliter ſunt extra mundum, quam renes extra corpus animantis: quum quod de cultu diuino dictum eſt, ad ſolas ceremonias deflectimus: quod de ſacerdotis officio, ad ſolas preculas vtcumque dictas trahimus. interim tota diſſertione vis fit ſacris litteris, et putribus fundamentis inanis aedificii moles imponitur.

§. LXII. PROINDE qui recte volet vti ſcripturis, non ſat habeat, quatuor aut quinque decerpſiſſe verbula, quin potius circumſpiciat, vnde natum ſit, quod dicitur. frequenter enim huius aut illius loci ſenſus ex ſuperioribus pendet. perpendat, a quo dicatur, cui dicatur, quo tempore, qua occaſione, quibus

quibus verbis, quo animo, quid praeceſſerit, quid conſequatur. quandoquidem ex hisce rebus expenſis collectisque deprehenditur, quid ſibi velit, quod dictum eſt. in his haec quoque ſeruanda regula, vt ſenſus, quem ex obſcuris verbis elicimus, reſpondeat ad orbem illum doctrinae chriſtianae, reſpondeat ad illius vitam, denique reſpondeat ad aequitatem naturalem. hoc loco ſubindicandus eſt error eorum, qui e ſacris voluminibus, in quibus pro temporum, rerum, ac perſonarum varietate diuerſa narrantur, tantum eas particulas decerpunt, quae ad ipſorum faciunt affectus. quum humanam legem nullus intelligat, niſi qui ſingula illius capita perpenderit. audi ſermonem diuinum, ſed totum audi: epiſcopus es, delectat te, quod huic dixit CHRISTVS, et tibi dabo claues regni caelorum: ſed attendito, quod eidem a cruce reuocanti dictum eſt, vade retro ſatana, non ſapis, quae dei ſunt, ſed quae hominum. memento, quod eidem dictum eſt, tu me ſequere. ſummus es pontifex, iuuat dici vicarium CHRISTI: ſed interim in mentem veniat exemplum CHRISTI, mors CHRISTI, in cuius affectum ſuccedat oportet, qui ſuccedit in vices ac titulum. ſacerdos es, placet tibi, quod dictum eſt apoſtolis, quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis: ſed aduerte, quod praeceſſit, accipite ſpiritum ſanctum: attende, quod iisdem eſt dictum, ite et docete omnes gentes. delectat, quod ait PAVLLVS, presbyteros duplici honore dignos: ſed adde, quod addit ille, qui bene praeſunt. applicas in tuum commodum, quod in veteris teſtamenti libris iubentur decimae dari leuitis: ſed adde, quod dari iubentur iis, qui a fortibus diuiſae terrae fuerant excluſi; dari iubentur iis, qui ſemper adſiſtebant ſacris, et huic vni rei vacabant; dari iubentur iis, quorum pars erat dominus deus.

ab rebus his quantum abſunt, qui nunc plus, quam decimas exigunt a plebe? criſtas erigimus, quod ſacerdotes regale genus dixerit PETRVS: at multis non venit in mentem, iisdem praeſtandum eſſe, quod dixit CHRISTVS, vos eſtis ſal terrae, vos eſtis lux mundi. places tibi, quia tibi quoque dictum imaginaris, quod CHRISTVS dixit PETRO, paſce oues meas: ſed interim memento, qui hoc dixit, ter eſſe ſtipulatum amorem ſui, et amorem eximium. praeſides aliis epiſcopis: verum iuberis et amore praecellere, iuberis exemplo ſummi paſtoris, omnium incolumitatem vitae tuae diſpendio tueri. gaudes, tibi locum in terris eſſe CHRISTO proximum: at memento, tuum eſſe officium, vt ſis illi et vitae ſanctimonia proximus.

§. LXIII. AD eum modum ſi ſacris litteris vtemur, tum demum erunt nobis ſalutiferae. quidam impudenter ſcripturam diuinam trahunt ad ſenſum alieniſſimum, velut is, qui, quod dictum eſt de tentoriis hoſtium apud ABACVC, turbabuntur pelles terrae MADIAN, detorſit ad BARTHOLOMAEVM excoriatum, quod habet hiſtoria, licet ea fide careat; aut is, qui, quod habetur in libro IVDITH, gyrantes vallem, venerunt ad portam; ſtultiſſime deflexit ad argumenta quatuor librorum PETRI LOMBARDI, qui ſcripſit ſententias theologicas. quodque in hoc etiam eſt ſubtilius, vult in iisdem verbis alluſum eſſe ad ipſius nomen: haec non referrem, niſi ipſi ſuas naenias euulgaſſent, neque deeſſent, qui talia ſerio lectitent. ſunt, qui ludant verbis ſcripturae diuinae, ac veluti fit in centonibus poetarum, ad alienum ſenſum ceu per iocum abutuntur. quod aliquoties facit diuus BERNARDVS, venuſte magis, quam grauiter, meo quidem iudicio. ſic enim inbiberat vir ille praeclarus ſacras litteras, vt nusquam non occurſa-

curſarent. nam quod hodie quidam, ſi quando feſtiui ſtudent videri, verba myſtica deprauant ad iocos ſcurriles, non ſolum indoctum eſt, verumetiam impium et ſupplicio dignum. impingit hoc HIERONYMVS ORIGENI, quod aliquoties vim faciat ſcripturis, opinor, vt nos prorſus abducat a littera, plerumque ſterili. quin potius nemo ferme veterum non alicubi torquet, quoties cum aduerſario dimicant; atque ipſe etiam HIERONYMVS, quod vno in loco propemodum fatetur. in his igitur cautius obſeruandum, num qua vis facta ſit verbis ſacris, niſi ſi quis fas eſſe putat, id facere, quoties capiendus eſt hoſtis, aut a vitiis deterrendus infirmorum animus. mihi videtur rectiſſimum, vt caſte, vt opportune ſacris verbis vtamur. ſi primum curaris, vt id facias quam optime; poſtea fiet, vt et facile facias. id quum vbique praeſtari velim, maxime tamen praeſtare conuenit, vbi res eſt cum aduerſariis noſtrae religionis, aut vbi refellitur falſitas, et aſſeritur veritas, aut vbi myſticae ſcripturae ſenſus enarratur. fit enim alioqui, vt non ſolum non euincamus, quod adſtruimus; verum etiam riſui ſimus aduerſario, et tamen mea ſententia nusquam magis peccatum eſt a veteribus. huius generis arbitror, quod AMBROSIVS libro de ſpiritu ſancto ſecundo, capite ſexto, ex loco, qui eſt apud PAVLLVM in epiſtola ad philippenſes cap. tertio, qui ſpiritu ſeruimus deo; ratiocinatur aduerſus ARRIANOS, ſpiritum ſanctum aperte deum dici, connectens has duas voces πνεύματι et Θεῷ, quum graeco ſermone magis exprimatur ſenſus diuerſus, videlicet nos colere deum non corporeis victimis ac ceremoniis, ſed ſpiritu, praeſertim cum ſpiritui non addatur ſuus articulus. rurſus quod idem enarrans locum, qui eſt in epiſtola PAVLLI ad TIMOTHEVM ſecunda, cap. ſecundo, in domo autem

autem magna non ſolum ſunt vaſa cet. magno ſtomacho reiicit et exſibilat interpretationem NOVATIANI, qui magnam diuitis domum interpretatus ſit mundum, qui conſtat ex bonis ac malis, et ad hoc euincendum, adducit illud euangelicum, vos de mundo non eſtis, ſed ego elegi vos de mundo: cum hoc oraculum nihil faciat aduerſus NOVATIANVM, qui de mundo ſenſit hoc viſibili, qui omne rerum genus complectitur: contra CHRISTVS figurate mundum appellet cupiditates, quibus obnoxium eſt hominum vulgus, res fluxas ac temporarias pro aeternis ſectantium. nec erat, cur odio NOVATIANI deſtomacharetur in bonam interpretationem, quam ſequitur et diuus CHRYSOSTOMVS, licet alienus ab haereſi NOVATIANI. praeterea quod BEDA ex mulierculae cananaeae verbis, miſerere mei, domine, fili DAVID, colligit, illam perfecta fide et deum crediδiſſe CHRISTVM et hominem, quod id temporis, opinor, nec ipſos apoſtolos credidiſſe; quaſi deum agnoſcat, quisquis domini nomine compellet, aut quaſi ſubſidium huiusmodi non ſoleat et a ſanctis viris peti.

§. LXIIII. RVRSVM quod AVGVSTINVS verba baptiſtae, quae leguntur apud IOHANNEM capite primo, et ego neſciebam eum, ſed qui me miſit baptizare in aqua, ille dixit mihi, ſuper quem videris ſpiritum deſcendentem, et manentem ſuper eum, ipſe eſt, qui baptizat in ſpiritu ſancto, abunde efficax telum arbitratur ad fundendas vniuerſas donatiſtarum phalanges, interpretans, vnum hoc eatenus latuiſſe IOHANNEM, quod CHRISTVS auctoritatem baptiſmi ſibi proprie ſeruaſſet, quum cetera noſſet omnia, nouerat eſſe filium dei, nouerat eſſe deum et hominem, nouerat eſſe CHRISTVM, nouerat veniſſe redimendo ſeruandoque generi humano, nouerat eſſe eum, qui veniſſet, baptiſatu-

tiſaturus aqua et ſpiritu ſancto. quid igitur eum docuit pater indicio columbae? nimirum illud, quod baptiſmum ſuum ſibi ſeruaturus eſſet, nec vlli ſuorum ceſſurus. atque in hanc ſententiam prolixe diſſerit, ſatis quidem plauſibiliter apud eos, quibus perſuaſum erat, inſanire DONATISTAS, ſicut inſaniebant. nam ipſa etiam ſermonis ſpecies arguit, illum eam diſputationem ad praeſentium animos et aures, eiusque temporis ſtatum accommodaſſe. verum ſi res ſerio foret agenda, ſi cominus collatis armis congrediendum eſſet cum aduerſario; non video, quid haec tela poſſint, quibus apud ſuos fretus, quaſi triumphum agit. ſiquidem vt interim non excutiam altius, quare baptiſmus ſit permiſſus omnibus, quum ceterorum ſacramentorum functio tam paucis mandata ſit, praeſertim quum iisdem ab eodem vtrumque dictum ſit, ite, baptizate omnes gentes; et, quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis; ad haec, an, ſicut adimitur ius abſoluendi, ita poſſit adimi ius baptizandi; deinde, an quem eccleſia reſecat, hoc animo reſecet, ne poſt vllo munere eccleſiaſtico fungatur; praeterea, an DONATISTAE ſenſerint, eos, qui olim vere baptiſmum acceperint, et ad impietatem relapſi ſint, rurſus eſſe baptizandos; an eos, qui in haereſi, et ab haereticis aqua tincti ſunt, vere baptiſmum acceperint: non exquiram, an, quae de ſacramento et charactere tradidit AVGVSTINVS, nitantur argumentis ſat efficacibus; nec enim in re quidquam ab illo diſſentio, et DONATISTAS non pro haereticis ſolum, verum etiam pro ſchiſmaticis, et inſaniſſimis latronibus habeo; et facile mihi perſuadet, qualibus argumentis, quod vel citra probationem vllam perſuadet auctoritas eccleſiae, et ſchiſmatis odium: tantum illud expendimus interim, an hic locus euangelicus ſatis efficax ſit ad co-

arguendum donatiſtarum errorem. primum enim nihil commouerit aduerſarium, quod AVGVSTINVS toties aſſeuerat et inculcat, IOHANNEM hoc ſolum ignoraſſe, quod CHRISTVS ſibi proprie ſeruaret baptiſmum. neque enim id ſatis arguit, quod ait, hic eſt, qui baptizat, cum addat, in ſpiritu et igni, non diſtinguens auctorem baptiſmi, ſed genus baptiſmi. nam quod IOHANNES baptiſabat, auctore deo baptiſabat; alioqui ſi quis ex his verbis, ipſe eſt, qui baptizat, contendat, neminem baptizare, praeter CHRISTVM, quomodo PAVLLVS dicit baptizatam a ſe STEPHANAE domum? quomodo CHRISTVS mandat apoſtolis, ite et baptizate, ſi ſolus ipſe baptizat? neque protinus conſequens eſt, ſi CHRISTVS eſt omnium ſacramentorum auctor, ideo per quemuis illa conferri? DONATISTAE aſſumebant, haereticos extra eccleſiae conſortium eſſe, extra quam non ſit baptiſmus. ad quam rem comprobandam, multis ſcripturarum teſtimoniis vtitur CYPRIANVS, et argumentis item plurimis, cumque hoc complures epiſcopi, quorum ſuffragia recenſentur in actis ſynodi carthaginenſis. mihi quidem modis omnibus probatur, quod definiuit eccleſia: tantum in hoc haec adduximus, vt oſtenderemus exempli gratia, locum ad victoriam detortum.

§. LXV. QVOD nunc dicturus ſum, haud ſcio, an vel praecipuam allaturum ſit vtilitatem, ſi quis dextre praeſtiterit, id eſt, huiusmodi, vt locos aliquot theologicos aut tibi pares ipſe, aut ab alio quopiam traditos accipias, ad quos omnia, quae legeris, velut in nidulos quosdam digeras, quo promtius ſit, vbi videbitur, quod voles vel promere, vel recondere, velut, vt exempli cauſſa rem notem, de fide, de ieiunio, de ferendis malis, de ſubleuandis infirmis, de ferendis impiis magiſtratibus, de vitando ſimplicium offendiculo, de

ſtudio

ſtudio ſacrarum litterarum, de pietate erga parentes, aut liberos, de chriſtiana caritate, de honorandis primatibus, de liuore, de obtrectatione, de caſtimonia, atque aliis id genus: nam innumerabiles fingi poſſunt. his in ordinem compoſitis, iuxta rerum pugnantiam aut affinitatem, vt in copia quoque noſtra quondam indicauimus, quidquid vsquam inſigne eſt, in omnibus veteris inſtrumenti libris, in euangeliis, in actis, in litteris apoſtolorum, quod vel conueniat, vel diſſonet, ad hos erit redigendum. quod ſi cui viſum erit, poterit ex antiquis interpretibus, poſtremo vel ex ethnicorum libris huc conferre, quod vſui futurum exiſtimarit. hac vſum fuiſſe ratione diuum HIERONYMVM, ex ipſius ſcriptis mihi propemodum videor animaduertere. ſiue quid erit differendum, aderit ad manum parata ſupellex; ſiue quid explicandum, facilis erit locorum collatio.

§. LXVI. QVANDOQVIDEM haec non ORIGENI tantum, ſed et AVGVSTINO optima ratio eſt interpretandi diuinas litteras, ſi locum obſcurum ex aliorum locorum collatione reddamus illuſtrem, et myſticam ſcripturam myſtica, ſacra ſacram exponat. qua quidem ex re non ſolum illud commodi capietur, vt ſenſus alibi non intellectus percipiatur, verum adiungetur auctoritas. namque quamuis vbique diuinae ſcripturae auctoritas vel vnico verbo nobis ſatisfacit; tamen aliquando fit, vt de interpretatione poſſit ambigi, praeſertim quum veteres etiam non raro diſſentiant. proinde ſi plura conſentient, ad fidem facient; ſin diſſentient, aut etiam pugnabunt, excitabunt nos ad exactius ſcrutinium: quod genus ſit, cum in euangelio CHRISTVS vetet iraſci, tamen in pſalmis legimus, iraſcimini, et nolite peccare: quare ſequitur, aut CHRISTVM non ſenſiſſe de quauis ira; aut pſalmographi ſermonem ſic accipien-

dum, non vt praecipiat iraſci, ſed ſi inciderit ira, ne procedat vsque ad iniuriam. item quod alicubi CHRISTVS permittit ſuis, vt ad iter tollant peram ac baculum; alibi rurſus etiam his interdicit: haec pugna nonnumquam eſt in verbis tantum, nonnumquam in factis, nonnumquam mixtim ex vtrisque. de verbis exemplum modo dedimus: de factis illud eſſe poteſt, quod quum PETRVS plagas et carcerem a iudaeis patienter tolerarit; erga ANANIAM, et huius vxorem SAPHYRAM, non eſt vſus eadem lenitate, ſed acriter increpatis, praeſens exitium denuntiauit. rurſus plebem incredulam leniter ac manſuete reuocat ad reſipiſcentiam: hos non admonet, vt reſipiſcant, ſed illico plectit; et tamen SIMONEM emturientem donum ſpiritus ſancti, quamquam eſſet iam baptiſatus, non plectit, ſed admonet, vt reſipiſcat, nonnullam veniae ſpem oſtendens mutato. mixti generis exemplum hoc eſto. CHRISTVS in euangelio vetat omnino iurare, et tamen in epiſtolis ſuis toties iurat PAVLLVS. CHRISTVS iubet, dextram maxillam percutienti exhibere laeuam; ipſe percuſſus in iudicio, cum percuſſore etiam expoſtulat. PAVLLVS adeo non exhibet alteram, vt pro alapa conuicium impingat pontifici iudici, non ita multo mitius alapa. item quum legamus, perdes omnes, qui loquuntur mendacium; tamen quosdam probatos viros mendacio vſos legimus, velut ABRAHAM et IVDITH. in his igitur facta ſanctorum pugnantia, vt videtur, cum doctrina ſacrorum voluminum, admonet nos, in verbis alium ſubeſſe ſenſum, quam ſermo prima ſpecie prae ſe ferat. quin et hunc vſum adferet haec locorum collatio, vt idioma ac tropos arcani ſermonis certius agnoſcamus. atque hisce iam rebus inſtructus, iugi meditatione verſetur in diuinis litteris: has nocturna curet verſare manu, verſare

diurna:

diurna: has ſemper in manibus, ſemper habeat in ſinu: ex his ſemper aliquid aut auribus inſtrepat, aut oculis occurrat, aut animo obſeruetur. in naturam ibit, quod vſu perpetuo fuerit infixum.

§. LXVII. NEC, mea ſententia, fuerit inconſultum, diuinos libros ad verbum ediſcere, vel non intellectos, auctore AVGVSTINO, quod equidem ſic interpretor, etiamſi ſenſum myſticum nondum percipias. nam facere, quod apud monachos aliquot fieri videmus, nec aliter ediſcere pſalmos, quam pſittacus ediſcit voces humanas, plus habet taedii, quam fructus. neque enim facilius tantum ac tenacius inhaereſcunt memoriae, quae intelligimus, verum etiam maiore cum vtilitate. id primum fieri velim in noui teſtamenti voluminibus, quae tanto praeſentius faciunt ad noſtram profeſſionem, vt hodie vel ſola ſufficere poſſint, nimirum vulgata iam, et animis omnium infixa CHRISTI doctrina. nam olim iudaeis ad fidem adducendis neceſſario erat adhibenda veteris auctoritas inſtrumenti: nunc nobis cum iudaeis minimum eſt negotii, et apud alios non eſt eadem auctoritas libris hebraeorum: etiamſi non negem, plurimam ex illis vtilitatem capi, ſi quis adhibitis allegoriis, vel ad CHRISTVM in illis adumbratum, vel ad mores accommodet, atque id ſi non immodice, ſed carptim fiat. ſunt enim, quae verbatim ad allegoriam trahere frigidum ſit, quod admixta ſint multa, non vt ſignificent aliquid, ſed vt tenor ac ſeries hiſtoriae conſtet. ſit igitur apud nos primus honos nouo teſtamento, per quod chriſtiani ſumus, et vbi CHRISTVS nobis multo expreſſius, quam in vetere depingitur; proximus veteri, et in hoc his libris, qui cum nouo maxime conſentiunt, quales ſunt ESAIAE libri. quamquam ſi diſpoſitis, vt dixi, locis, frequenter PAVLLINAS epiſtolas cum euan-

geliis, et cum vtrisque conferas ESAIAM, reliquaque veteris teſtamenti loca, futurum eſt, vt haec ſuapte ſponte inhaereſcant et inſideant memoriae. quod ſi quem deterret hic labor, illud quaeſo ſecum cogitet, qui conueniat, vt theologus futurus ſophiſticas praeceptiunculas ediſcat, ediſcat qualescumque in ARISTOTELEM commentarios, aut etiam paraphraſim, ediſcat SCOTI concluſiones, quas vocant, et argumenta; et idem operae grauetur dare libris diuinis, ex quorum fontibus vniuerſa ſcatet theologia, quae modo vere ſit theologia. at quanto ſatius eſt, ſemel hoc laboris, nec enim dixerim taedii, deuorare, quam ſemper recurrentibus in orbem laboribus, quoties tractandum aut citandum erit aliquid, ad dictionarios, ſummulas, et indices confugere? veluti faciunt mei ſimiles quidam, qui quum domi nihil habent ſupellectilis, quoties opus eſt cantharo aut patella, a vicino petunt vtendam: at monet recte ſapiens ille, vt aquam de tua bibas ciſterna; et adeo non ſit neceſſe, aliunde rogare, vt tu potius de tuo fonte deriues in alios. quin igitur omiſſis confuſis iſtis formulariis, et impuris ſummulariorum lacunis, tuum ipſius pectus bibliothecam facito CHRISTI: ex eo velut e penuario depromito prouidus pater familias ſeu noua, ſeu vetera, vtcumque poſtulabit res. longe viuidius penetrant in animos auditorum, quae e tuo pectore ceu viua prodeunt, quam quae ex aliorum farragine ſubleguntur.

§. LXVIII. ATQVI inter haec roget aliquis, quid tu, num adeo facilem et expoſitam iudicas ſcripturam diuinam, vt absque commentariis poſſit intelligi? quid ni poſſit, aliquousque, prius cognitis dogmatibus, et hac, qua dixi collatione locorum adhibita? alioqui quid aliud ſecuti ſunt, qui principes in hanc commentarios ediderunt? inter

quos

quos praecipuus eſt ORIGENES, ſic hanc VENEREM exorſus, vt nemo poſt illum auſit manus apponere? quid autem vetet alios eodem peruenire, quo peruenerunt illi, ſi eadem ingrediantur via? non haec dico, quod cuiquam auctor eſſe velim, vt praeteritis veterum commentariis, diuinae ſcripturae ſcientiam ſibi vindicet, aut etiam venetur. immo partem laboris adimat nobis veterum labor, adiuuemur illorum commentariis, dummodo primum ex his deligamus optimos, velut ORIGENEM, qui ſic eſt primus, vt nemo cum illo conferri poſſit: poſt hunc BASILIVM, NAZIANZENVM, ATHANASIVM, CYRILLVM, CHRYSOSTOMVM, HIERONYMVM, AMBROSIVM, HILARIVM, AVGVSTINVM: deinde vt hos ipſos cum iudicio delectuque legamus; etiamſi reuerenter legi volo. homines erant, quaedam ignorabant, in nonnullis hallucinati ſunt, dormitarunt alicubi, nonnulla dederunt vtcumque vincendis haereticis, quorum contentionibus tunc feruebant omnia. praeterea vix quisquam eſt horum, cuius falſo titulo non permulta circumferantur, atque adeo, quod eſt impudentius, cuius libris non multa admixta ſint aliena, id quod in HIERONYMO certe, moxque in CYPRIANO palam arguimus, et in AVGVSTINO forſitan arguemus. nec ita multum negotii fuerit, idem facere in ceteris, hoc eſt, in ORIGENE, in AMBROSIO, in CHRYSOSTOMO. quod ni hic quoque fuerit oculatus lector, periculum eſt, ne impoſtoris aut nebulonis ſomnium, pro HIERONYMI aut AMBROSII oraculo amplectatur. ſic enim hodie quidam τὸν ἥλιον ὑπερφρονοῦντες, περαίνονται, ſic ait HIERONYMVS in quodam ſermone, ſic AVGVSTINVS in quadam homilia ad fratres HEREMITAS; perinde quaſi de tripode pronuntiarent oraculum.

 §. LXVIIII.

§. LXVIIII. SIT igitur delectus non ſolum auctorum, verum etiam operum. et in auctoribus non hoc modo diſcrimen eſt, quod graeci praecellant latinos, quod veteres recentiores; verum etiam, quod in ſingulis etiam generibus alius ſit alio praeſtantior. in operibus cauendum, ne nothum et ſuppoſitum pro germano veroque amplectaris. proinde quandoquidem in tanta librorum multitudine, et in tanta aetatis fugacitate, non vacat euoluere omnia, ſupereſt, vt primum legamus optima. quorſum attinet, in hisce neotericis coaceruatoribus verius, quam interpretibus, bonas horas haud bene collocare? in quibus primum quam multa ſunt, quae tibi poſtea ſint maiore negotio dediſcenda; deinde, ſi quid ineſt recti, id ex veteribus hauſtum comperies, ſed mutilum fere, ac decurtatum, quod ob linguarum et rerum inſcitiam multa, et haud ſcio, an optima, quoniam non aſſequebantur, coacti ſunt praetermittere. quid? quod bona pars iſtorum ne decerpit quidem ab illis, ſed a ſaepius confuſis ac transfuſis collectaneis, velut e decima lacuna ſuffuratur, vt pene nihil reſipiant ſui fontis. deinde ne nihil de ſuo addidiſſe videatur, adſpergit aliquid ſuorum ſomniorum, aut e ſordido quopiam, et pridie nato auctore admiſcet, quaſi quum multa iura confundit coquus, vt inquit PLAVTVS. poſtremo, vt eadem doceant cum priſcis, quam frigent apud hos, ſordentque omnia, ob ſermonis infantiſſimam balbutiem? at HIERONYMVS ita deliciis omnia condit ac locupletat, vt, quum aberrat a vero, aut a re digreditur, tamen plus bonae rei doceat, quam iſti, quum vere rem tradunt. vt ne dicam interim, quod omnino tales ipſi reddimur, cuiusmodi ſunt auctores, in quibus aſſidue verſamur. neque enim perinde ciborum qualitas tranſit in corporis habitum, vt

vt lectio in animum ac mores legentis. ſi in ieiunis, in frigidis, in fucatis, in ſpinoſis ac rixoſis ſcriptóribus aſſidui ſimus, tales euadamus oportet: ſin in his, qui vere ſapiunt CHRISTVM, qui ardent, qui viuunt aguntque, qui veram pietatem et docent et praeſtant; hos ſaltem aliqua ex parte referemus. at dices, ſi nihil acceſſerit, parum inſtructus fuero ad palaeſtram ſcholaſticam. neque vero nos pugilem inſtituimus, ſed theologum, et eum theologum, qui, quod profitetur, malit exprimere vita, quam ſyllogismis. nec eſt, quod tibi tantopere diſpliceas, ſi inter iſtos parum theologus habearis, quum inter eosdem ne HIERONYMVS quidem ipſe ſit habiturus, quod reſpondeat, ac fortaſſe nec ipſe PAVLLVS. in culpa eſt non ipſa theologia, quae non ſic nata eſt, ſed quorumdam tractatio, qui totam illam ad dialecticorum argutias, et ariſtotelicam philoſophiam detraxerunt, vt illic non paullo plus ſit philoſophiae, quam theologiae. atque fieri poteſt, vt rhetor aliquis, aut arithmeticus, aut muſicus ſic eamdem tractet, vt nemo iam ſit intellecturus, niſi qui prius artium illarum vim omnem cognitam habeat. quid autem neceſſe eſt, ad omnes omnium quaeſtiunculas certa reſpondere theologum? quarum neque numerus eſt vllus, neque modus, neque finis, dum hydrae in morem, pro vna reciſa ſexcentae repullulant?

§. LXX. SVNT, quae parum pium ſit inueſtigare; ſunt, quae citra ſalutis diſpendium poſſint neſciri; ſunt, de quibus eruditius ſit ambigere, et cum academicis ἐπέχειν, quam pronuntiare? quis enim fructus, ſi me torqueam, an deus creare poſſit hominem ἀναμάρτητον? an deus aliquo ab ipſo diſtincto ſit vnus? an poſſit reſpectum producere ſine fundamento et termino? an anima CHRISTI potuerit falli aut mentiri? an haec propoſitio, deus

eſt ſcarabeus, aeque poſſibilis ſit atque haec, deus eſt homo? ſunt quae quadantenus veſtigaſſe ſufficiat, altius rimari ſit nefas. diuus AMBROSIVS in IOHANNIS euangelium homilia decima, ſatis exiſtimat, didiciſſe nos in CHRISTI perſona diuinam naturam cum anima corporeque humano ſic ineffabili quodam nexu conglutinatam fuiſſe, vt naturas inter ſe diſtinctas eadem complecteretur hypoſtaſis. porro quibus rationibus id fiat, non arbitratur vlterius ſcrutandum. quomodo autem hoc fit, inquit, noli diſquirere, factum eſt, vt ipſe nouit. at inter nos quot quaeſtiones exſtiterunt, quot opiniones, quot ſectae diſputantium, vtrum CHRISTVS in diuiduum hominis aſſumſerit, aut ſpeciem, an tertio quodam modo dicatur deus et homo? atque hac de re quum inter veteres parum conuenerit; nuper etiam exortus eſt quidam, qui reprobatis ſuperiorum opinionibus, nouam viam indicat. haec ſi per luſum agerentur in confabulationibus aut in conuiuiis, ferri poterant: nunc ſerio et docentur et diſcuntur in ſcholis: his naeniis ceu rebus maxime theologo dignis aetas iuuenum atque etiam ſenum abſumitur. haec praeferuntur HIERONYMI, AMBROSII, CYPRIANI, et HILARII ſcriptis, et tamen in hoc potiſſimum ſudaſſe videntur theologi recentiores, ne nihil viderentur addidiſſe veteribus. mihi non modo ſuperuacaneum, verum etiam periculoſum videtur de iis, quae ad fidei negotium pertinent, humanis argumentationibus tam anxie diſquirere. videtur enim ſubhaeſitare, qui tam ſolicite, tamque curioſe rationes contrahit, quibus vel impugnet vel tueatur, quod nobis traditum eſt, vt credamus, non vt diſcutiamus. ac ſaepenumero fit, vt omnia curioſe magis, quam pie inueſtiganti quaedam rationes occurrant, quae nonnihil conuellunt ac labefactant fidei robur. ipſe aliquot

quot noui, qui ſe fatebantur, ex argutiis SCOTI, quibus tractat argumentum euchariſtiae, eo perductos eſſe, vt prorſus animo vacillarent, vixque eam haeſitationem potuiſſe excutere. non poſtularim, vt mihi quiſquam habeat fidem, ni diuus CHRYSOSTOMVS mecum per omnia ſentit, enarrans locum PAVLLI, quo TIMOTHEVM a fabulis et interminatis genealogiis deterret: eius verba praeſtabit, opinor, ſubſcribere. vides, inquit, quemadmodum huiusmodi quaeſtiones damnat, ac reſecare conatur? nam vbi fides eſt, nulla eſt quaeſtionis neceſſitas; vbi nihil oportet curioſe perquirere, quid opus eſt quaeſtione? ſiquidem quaeſtio fidem tollit, etenim qui quaerit, nondum inuenit: qui quaerit, difficile credere poteſt; et ideo monet, ne vacemus huiusmodi quaeſtionibus. nam ſi quaerimus, iam non credimus. fides enim animum cogitationemque facit conquieſcere. ac mox tergiuerſationem eorum, qui nobis obiiciunt, quod ipſe CHRISTVS iuſſerit, nos quaerere, vt inueniamus, pulſare, vt aperiatur, ſcrutari ſcripturas, in quibus vitam inueniamus, ita reiicit, vt dicat eos quaerere, qui magno animi ardore verſantur in ſacris libris potius quam in humanis quaeſtiunculis, ac puris precibus a deo poſtulant, vt impartiat ſuum ſpiritum, qui in nobis ſcrutatur etiam profunda dei, ideo ſcrutari iuſſis, non vt ſemper quaeramus, ſed vt illorum auctoritate confirmati, quaerere deſinamus: hactenus CHRYSOSTOMVS. quibus illud adiiciendum, non dictum eſſe, ſcrutamini philoſophiam ariſtotelicam, an eius praeſidio doceri poſſit reſurrectio mortuorum? ſed ſcrutamini ſcripturas. atque inibi PAVLLVS oſtendens, quouſque ſit adhibendum arcanae ſcripturae ſcrutinium, et ad quem ſcopum dirigenda theologiae cognitio, finis inquit, praecepti eſt caritas de corde puro et conſcientia bona,

bona, et fide non ficta. hactenus igitur philoſophandum in ſacris litteris, quatenus induſtria noſtra conducit ad ea, quae PAVLLVS commemorauit. verum qui ſibi ſcopum hunc non propoſuerunt, ſed hoc agunt, vt paradoxa quaepiam, ac noua proferant, quo ſint admirationi populo, ſemper inanium rerum admiratori; pro theologis fiunt mathaeologi. hos depingit his verbis, a quibus quidam aberrantes, conuerſi ſunt in vaniloquium, volentes eſſe legis doctores, non intelligentes neque ea, quae dicunt, neque de quibus affirmant.

§. LXXI. FERRI tamen poterant haec quoque, ſi haec fabula intra gymnaſiorum parietes ageretur: nunc in ipſas conciones ſacras (cur enim non dicam ſacras, quum olim fuerint pars ſacrificii?) penetrauit haec oſtentatio. quoties me huius rei puduit, quoties vicem populi indolui? video ſimplicem multitudinem hiantem, et auidam pendere ab ore concionantis, exſpectare pabulum animi ſui, cupidam diſcendi, quo melior domum redeat, et ibi mihi theologaſter quiſpiam, fere ἱεροπρεπεῖ σχήματι venerandus, e SCOTO aut OCCAM quaeſtionem aliquam frigidam ac perplexam ventilat, oſtentans, quantum in SORBONA perfecerit, et plebis benignitatem hac oſtentatione venans; interim magna concionis pars domum abit, plane iuxta graecorum prouerbium, λύκος χανών. alii dictitant inter ſeſe, quam multa legit hic iuuenis, quam valet ingenio; quid non poſſit ille vel ſtruere vel deſtruere? nemo delectatur, propter paucos, eodem affectos morbo, hi habent, quod rixentur ſuper caenam. haec eſt doctrina, quam IACOBVS animalem ac daemoniacam appellat, diuerſa illi, quam PAVLLVS TIMOTHEO ſcribens, ſanam nominat, fideli ſermone potius, quam ſophiſtico traden-

dendam, efficacem ſimul et ad exhortandos, qui ceſſant; et conſolandos, qui animo ſunt deiecto; et redarguendos, qui aduerſantur. ac mox mathaeologos depingit hiſce verbis: ſunt enim multi, et non ſubditi, vaniloqui, et mentium deceptores, quibus oportet ſilentium indici, qui vniuerſas ſubuertunt domos, docentes, quae non oportet, turpis lucri gratia. atque vtinam tales haberemus concionatores, vt haec fruſtra videar admonuiſſe: ſed quoties audimus iſtos ſic commendantes remiſſiones pontificias, vt oratio tota nihil oleat, niſi ſordidum quaeſtum? nihil prae ſe ferat, niſi proxenetam mercede conductum? quoties plus poteſtatis tribuunt romano pontifici, quam ipſe vel agnoſcat, vel poſtulet? quoties iactant ſua benefacta, quibus debeatur incolumitas populi? quoties perſuadere conantur, cacodaemonibus non eſſe ius in eos, qui in franciſcana cuculla ſepeliantur; non periturum morbo, qui in honorem diui DOMINICI certos annos praedicatorium habitum circumferat; non male periturum, qui quotidie pictum aut ſculptum CHRISTOPHORVM contempletur? quoties haec atque his impudentiores naenias ex eo loco deblaterat, qui praedicandae doctrinae euangelicae dicatus eſt? quis non ingemiſcat? quem non miſereſcat imperitae ac ſuperſtitioſae multitudinis?

§. LXXII. SED vt ad contentioſas quaeſtiones redeamus; vide quam ſolicite PAVLLVS TIMOTHEVM ſuum ab his deterret, noli, inquit verbis contendere. at nihil enim conducit, niſi ad ſubuerſionem audientium. ac mox, vbi iuſſiſſet, eum recte ſecare ſermonem veritatis, adiecit, inanes autem vocum nouitates deuita; rurſum ad TITVM, vbi multa monuiſſet, quae ad pios mores faciunt, etiam atque etiam admonet, vt ſtultas quaeſtiones, et genealogias, et pugnas, quae veniunt ex lege, reiiciat.

iiciat. has contentiones TIMOTHEO ſcribens, *λογομαχίας* appellat, in quibus ait quosdam inſanire, quum tamen ex his nihil oriatur propter inuidias, contentiones, conuicia, ſuſpiciones malas, conflictationes hominum mente corruptorum, veritatis expertium, qui quaeſtum ſuum anteponant pietati. nemo vero ſic interpretetur haec, quae diximus, non huc tendere, vt in totum damnemus eos, qui praeter quaeſtiones nihil nobis reliquerunt; aut improbemus ſcholaſticas conflictationes, ex quibus ſaepenumero non aliter elicitur veritas, quam ex colliſione ſilicum ignis excutitur; ſed modum in his, ac delectum requirimus. modus dabit, ne quaeratur de omnibus; delectus, ne de quibuslibet. alioqui multa ſunt et in neotericorum libris digna cognitu, ſed ea per aetatem modice deguſtentur, ſobrie caſteque tractentur. nam hoc ſtudiorum genus olim apud theologos prorſus incognitum fuit; deinde poſteaquam irrepſit, vt fere ſit in rebus humanis, paullatim in immenſum increuit. vnde coepit in aliquot iam academiis parcius ac moderatius haberi, velut apud anglos in cantabrigienſi, apud brabantos in louanienſi: nec ideo minus florent haec ſtudia, ſed verius florent. quale vero ſpectaculum eſt, theologum octogenarium nihil aliud ſapere, quam mera ſophiſmata, et ad extremum vſque vitae nihil aliud, quam argutari? nam huiusmodi non paucos vidimus olim LVTECIAE, quibus ſi quid depromendum fuiſſet ex PAVLLO; videbantur ſibi prorſus in alium mundum translati.

§. LXXIII. PROINDE ſi cui contigit tanta ingenii vis, vt vtrumque ſtudiorum genus complecti poſſit, eat ſane per nos, eat, quo illum ſua virtus vocat, eat pede fauſto: ſed ab iis tamen, quae nos praeculimus, incipiendum, his maiorem ac melio-

rem

rem vitae partem impartiendam cenſeo. quod ſi alterutrum ſit deſerendum, non poſſum non fateri, quod veriſſimum eſt, malim in hoc latus deflectere. praeſtat, paullo minus eſſe ſophiſtam, quam minus ſapere in euangelicis et apoſtolicis litteris: ſatius eſt, ignorare quaedam ARISTOTELIS dogmata, quam neſcire CHRISTI decreta. denique malim cum CHRYSOSTOMO pius eſſe theologus, quam cum SCOTO eſſe inuictus. illud certe negari non poteſt, per veteres illos illuſtratam ac defenſam CHRISTI doctrinam; quos ita demum patiar antiquari, ſi conſtet, horum argutiſſimis argutiis et ſubtiliſſimis ſubtilitatibus vel vnum ethnicum conuerſum ad CHRISTI fidem, vel vnum reuictum ac mutatum haereticum. nam quod hodie pauciores ſunt, aut certe exſtant haereſes; id ſi verum fateri volumus, faſciculis debemus verius, quam ſyllogiſmis. quis enim omnino nodus dialectica ſubtilitate necti poteſt, qui non eadem ſubtilitate diſſoluatur, ſi liberum ſit vtrisque, quod voluerint, aſſumere? quis vero fructus, ſi nectas, quod explicare non poteſt, qui tamen non aſſentitur, immo aliquoties ne is quidem, qui nectit? ſed ſimplices illae litterae, veritate, non argutia efficaces; totius orbis populos pauculis annis innouare potuerunt.

§. LXXIIII. VERVM miſſam faciamus ſtudiorum collationem, ſit in his ſuum cuique pulcrum, et vt PAVLLINIS verbis vtar, in ſuo quiſque ſenſu acquieſcat. cui placent ſcholaſticae conflictationes, ſequatur ſuo quidem arbitratu, quod in ſcholis receptum eſt; modo ne ſolum hoc agat; modo ne nimium tribuat ſcholae dogmatis; modo ne nimium diu. nam vidi complures, qui iam ſemicani, cum priſca illa theologia conati ſunt redire in gratiam: ſed parum feliciter ſucceſſit conatus, nimium ſerus. at ſi quis magis cupit inſtructus eſſe ad

ſe ad pietatem, quam ad diſputationem; ſtatim ac potiſſimum verſetur in fontibus, verſetur in his ſcriptoribus, qui proxime biberunt de fontibus. ſi quid exſtiterit dubitationis; in his, quae pertinent ad pietatem, non deerit integro prudentique viro, quod e diuinis oraculis ſalubriter reſpondeat. habet PAVLLVS fidele conſilium, vbi domini praeceptum non habet. quod diminutum erit in ſyllogiſmis; id penſabit ſancta ad deum precatio. denique ſatis inuictus fueris theologus, ſi nulli ſuccumbas vitio, nullis cedas cupiditatibus, etiamſi a contentioſa diſputatione diſceſſeris inferior. abunde magnus doctor eſt, qui pure docet CHRISTVM. ſi turpe ducunt, neſcire, quid definiat SCOTVS; turpius eſt, neſcire, quid decernat CHRISTVS. ſi parum theologicum eſt, non aſſequi, quae ſcripſit DVRANDVS; minus theologicum eſt, non aſſequi, quae ſcripſit PAVLLVS. a diuinis oraculis nomen habet theologus, non ab humanis opinionibus. et bona theologiae pars afflatus eſt, qui non contingit, niſi moribus purgatiſſimis: et tamen hanc facultatem nulli ſibi maiore ſupercilio vindicant, quam quorum tota vita ſeruit ambitioni, ſeruit auaritiae, frequenter et libidini gulaeque, vndique ſycophantiis, fucis et hypocriſi correptae. hi ſe iactant euangelicae doctrinae praecones, hi ſe faciunt chriſtianae religionis columnas, ab horum ore pendet imperita multitudo. nimirum horum facta cernebat CHRISTVS, quum deploraret ſortem populi, diſſipatarum ac paſtore deſtitutarum ouium in morem errantis. habent enim et noſtra tempora ſuos phariſaeos ac rabbinos: habent ſuos hypocritas: habent ſua phylacteria, quibus ſe commendent ſtultae plebeculae. orandus igitur CHRISTVS, vt hoc phariſaicum genus aut mutet in melius, aut abigat a grege ſuo. atque haec dicta ſunt, non vt laedamus bonos, ſed vt malos admoneamus officii.

PARACLESIS

ID EST

ADHORTATIO AD SANCTISSIMVM AC SALVBERRIMVM CHRISTIANAE PHILOSOPHIAE STVDIVM VT VIDELICET EVANGELICIS AC APOSTOLICIS LITTERIS LEGENDIS SI NON SOLA SALTEM PRIMA CVRA TRIBVATVR

AVCTORE

DES. ERASMO ROTER.

ERASMI ROTERODAMI PARACLESIS ID EST ADHORTATIO AD CHRISTIANAE PHILOSOPHIAE STVDIVM.

§. I.

LACTANTIVS ille FIRMIANVS, optime lector, cuius linguam vnice miratur HIERONYMVS, chriſtianae religioni patrocinaturus aduerſus ethnicos, cumprimis optat, ſibi dari eloquentiam tullianae proximam, improbum ratus, opinor, optaſſe parem. at ego ſane, ſi quid huiusmodi votis proficitur, tantiſper dum mortales omnes ad ſanctiſſimum ac ſaluberrimum chriſtianae philoſophiae ſtudium adhortor, ac veluti claſſicum canens euoco; vehementer optarim, eloquentiam mihi dari longe aliam, quam fuerit CICERONI; ſi minus picturatam, quam fuit illius, certe multo magis efficacem. immo ſi cui vmquam talis contigit dicendi vis, qualem non omnino ſine cauſſa, veterum poëtarum fabulae ſubnotarunt in MERCVRIO, qui ceu magica virga diuinaque cithara ſomnum immittit, quum libet, et idem adimit, quos vult, ad inferos impellens, ac rurſus ab inferis euocans; aut qualem ſignarunt in AMPHIONE ORPHEOQVE, quorum alter rigida mouiſſe ſaxa, alter quercus et ornos traxiſſe cithara fingitur; aut qualem OGMIO ſuo tribuebant galli, mortales omnes catenulis a lingua in aures infixis, quo vellet circumducenti; aut qualem MARSYAE fabuloſa tribuit antiquitas; aut certe, ne nimium diu fabulis immoremur, qualem SOCRATI tribuit ALCIBIADES; PERICLI vetus comoedia, quae non aures tantum mox peritura voluptate deliniat, ſed quae tenaces aculeos

 leos

leos relinquat in animis auditorum, quae rapiat, quae transformet, quae multo alium dimittat auditorem, quam acceperit. TIMOTHEVS muſicus ille nobilis, DORIOS occinens modos, ALEXANDRVM MAGNVM ad belli ſtudium inflammare ſolitus legitur. neque defuerunt olim, qui precaminibus, quas graeci vocant ἐπῳδὰς, nihil ducerent efficacius. quod ſi quod vſquam eſſet huiusmodi genus incantamenti, ſi qua vis harmoniae, quae verum habeat ἐνθουσιασμὸν; ſi qua PITHO vere flexanima: eam mihi cupiam in praeſentia ſuppetere, quo rem omnium ſaluberrimam omnibus perſuadeam. quamquam illud potius optandum, vt CHRISTVS ipſe, cuius negotium agitur; ita citharae noſtrae chordas temperet, vt haec cantilena penitus afficiat ac moueat animos omnium. ad quod quidem efficiendum nihil opus rhetorum epicherematis, aut epiphonematis. hoc quod optamus, non alia res certius praeſtet, quam ipſa veritas, cuius quo ſimplicior, hoc efficacior eſt oratio.

§. II. AC primum quidem non libet in praeſentia refricare querelam illam, non omnino nouam, ſed heu nimium iuſtam; et haud ſcio, an vmquam iuſtiorem, quam hiſce temporibus, quum tam ardentibus animis in ſua quiſque ſtudia mortales incumbant; hanc unam CHRISTI philoſophiam a nonnullis etiam chriſtianis rideri, a plerisque negligi, a paucis tractari, ſed frigide: non enim dicam inſincere. at in ceteris diſciplinis omnibus, quas humana prodidit induſtria, nihil eſt tam abditum ac retruſum, quod non perueſtigarit ingenii ſagacitas; nihil tam difficile, quod non expugnarit labor improbus. qui fit autem, vt hanc vnam philoſophiam, non his, quibus par eſt, animis amplectamur, quotquot ipſo etiam cognomine CHRISTI nomen profitemur? PLATONICI, PYTHAGORICI,

AGA-

ACADEMICI, STOICI, CYNICI, PERIPATETICI, EPICVREI, ſuae quiſque ſectae dogmata tam penitus habent cognita, tum memoriter tenent: pro his digladiantur illi, vel emorituri citius, quam auctoris ſui patrocinium deſerant. at cur non multo magis tales animos praeſtamus auctori noſtro et principi CHRISTO? quis non vehementer foedum cenſeat ariſtotelicam profitenti philoſophiam, neſcire, quid vir ille ſenſerit de cauſſis fulminum, de prima materia, de infinito? quae nec cognita felicem, nec ignorata reddunt infelicem. et nos tot modis initiati, tot ſacramentis adacti CHRISTO, non foedum ac turpe putamus, illius neſcire dogmata, quae certiſſimam omnibus praeſtent felicitatem?

§. III. NAM quorſum attinet, hic contentione rem exaggerare, quum hoc ipſum impiae cuiusdam dementiae ſit, CHRISTVM cum ZENONE aut ARISTOTELE, et huius doctrinam cum illorum, vt modeſtiſſime dicam, praeceptiunculis conferre velle? affingant illi ſuae ſectae principibus, quantum poſſint, aut quantum libet; certe, ſolus hic e caelo profectus eſt doctor: ſolus certa docere potuit, quum ſit aeterna ſapientia: ſolus ſalutaria docuit, vnicus humanae ſalutis auctor: ſolus abſolute praeſtitit, quidquid vmquam docuit: ſolus exhibere poteſt, quidquid promiſit. ſi quid a chaldaeis aut aegyptiis adfertur, id ob hoc ipſum acrius auemus cognoſcere, quod e peregrino ſit orbe deportatum, et pretii pars eſt, e longinquo veniſſe; et ſaepenumero in ſomniis homunculi, ne dicam impoſtoris, tam anxie diſtorquemur, non ſolum nullo fructu, ſed magno temporis diſpendio, vt ne quid addam grauius; tametſi iam hoc ipſum, vt nihil accedat, grauiſſimum eſt. at qui fit, vt huiusmodi cupiditas non item chriſtianos titillet animos, quibus perſuaſum eſt, id quod res eſt,

 hanc

hanc doctrinam non ex AEGYPTO SYRIAVE, ſed ex ipſo veniſſe caelo? cur non ita nobiſcum cogitamus omnes? nouum et admirabile philoſophiae genus ſit, oportet, quod, vt traderet mortalibus, is, qui deus erat, factus eſt homo; qui immortalis, factus eſt mortalis; qui in corde patris erat, ſeſe demiſit in terras. magnum quiddam et haudquaquam triuiale ſit, oportet, quidquid illud eſt, quod ille tam admirandus auctor poſt tot excellentium philoſophorum familias, poſt tot inſignes prophetas, docturus aduenerit. cur non hic pia curioſitate ſingula cognoſcimus, diſquirimus, excutimus? praeſertim quum hoc ſapientiae genus tam eximium, vt ſemel ſtultam reddiderit vniuerſam huius mundi ſapientiam; ex paucis hiſce libris, velut e limpidiſſimis fontibus, haurire liceat longe minore negotio, quam ex tot voluminibus ſpinoſis, ex tam immenſis, iisque inter ſe pugnantibus interpretum commentariis, ariſtotelicam doctrinam, vt ne addam, quanto maiore cum fructu.

§. IIII. NIHIL enim hic neceſſe eſt, vt tot anxiis diſciplinis inſtructus accedas. ſimplex et cuiuis paratum eſt viaticum. tantum fac adferas pium ac promtum animum, et in primis ſimplici puraque praeditum fide. tantum eſto docilis, et multum in hac philoſophia promouiſti: ipſa ſuppeditat doctorem ſpiritum, qui nulli ſeſe lubentius impartit, quam ſimplicibus animis. illorum diſciplinae, praeterquam quod falſam promittunt felicitatem, multorum ingenia ſubmouent, ipſa videlicet praeceptorum difficultate. haec omnibus ex aequo ſeſe accommodat, ſubmittit ſe paruulis, ad illorum modulum ſeſe attemperat, lacte illos alens, ferens, confouens, ſuſtinens, omnia faciens, donec grandeſcamus in CHRISTO. at rurſum ita non deeſt infimis, vt ſummis etiam ſit admirabilis. immo quo

longius

longius in huius opes progreſſus fueris, hoc longius illius maieſtate ſubmoueris. paruis puſilla eſt; magnis plusquam maxima. nullam haec aetatem, nullam ſexum, nullam fortunam, nullam reiicit conditionem. ſol hic non perinde communis, et expoſitus eſt omnibus, atque CHRISTI doctrina. non arcet omnino quemquam, niſi quis ſemet arceat, ipſe ſibi inuidens. vehementer enim ab iſtis diſſentio, qui nolint ab idiotis legi diuinas litteras, in vulgi linguam transfuſas, ſiue quaſi CHRISTVS tam inuoluta docuerit, vt vix a pauculis theologis poſſint intelligi, ſiue quaſi religionis chriſtianae praeſidium in hoc ſitum ſit, ſi neſciatur. regum myſteria celare fortaſſe ſatius eſt: at CHRISTVS ſua myſteria quam maxime cupit euulgari.

§. V. OPTARIM, vt omnes mulierculae legant euangelium, legant PAVLLINAS epiſtolas. atque vtinam haec in omnes hominum linguas eſſent transfuſa, vt non ſolum a SCOTIS et HYBERNIS, ſed a TVRCIS quoque et ſaracenis legi cognoſcique poſſint. primus certe gradus eſt, vtcumque cognoſcere. esto, riderent multi, at caperentur aliquot. vtinam hinc ad ſtiuam aliquid decantet agricola, hinc non nihil ad radios ſuos moduletur textor, huiusmodi fabulis itineris taedium leuet viator! ex his ſint omnia chriſtianorum omnium colloquia. tales enim ferme ſumus, quales ſunt quotidianae noſtrae confabulationes. aſſequatur quisque, quod poteſt; exprimat quiſque, quod poteſt. qui poſterior eſt, non inuideat praecedenti; qui prior eſt, inuitet ſequentem, non deſperet. cur profeſſionem omnium communem ad paucos contrahimus? neque enim conſentaneum eſt, quum baptiſmus ex aequo communis ſit chriſtianorum omnium, in quo prima chriſtianae philoſophiae profeſſio eſt, quum ſacramenta cetera, denique quum praemium illud im-

mortalitatis ad omnes ex aequo pertineat, ſola dogmata in pauculos iſtos eſſe releganda, quos hodie vulgus theologos aut monachos vocat; quos ipſos tamen, tametſi minima quaepiam portio ſunt ad populum chriſtiani nominis; tamen hos, inquam, ipſos optarim maiorem in modum eſſe, quod audiunt.

§. VI. VEREOR enim, ne inter theologos reperire liceat, qui multum abſint a ſuo titulo, hoc eſt, qui terrena loquantur, non diuina; et inter monachos, qui CHRISTI paupertatem et mundi contemtum profitentur, pluſquam mundum reperies. is mihi vere theologus eſt, qui non ſyllogiſmis arte contortis, ſed affectu, ſed ipſo vultu atque oculis, ſed ipſa vita doceat adſpernandas opes; chriſtiano non eſſe fidendum huius mundi praeſidiis, ſed totum oportere pendere de caelo; non eſſe retaliandam iniuriam, bene precandum male precantibus; bene merendum de male merentibus; bonos omnes velut eiusdem corporis membra diligendos ac fouendos ex aequo; malos tolerandos, ſi corrigi nequeant; qui ſuis exuuntur bonis, qui depelluntur poſſeſſionibus, qui lugent, hos beatos eſſe, non deplorandos; mortem optandam etiam piis, vt quae nihil ſit aliud, quam traiectus ad immortalitatem. haec, inquam, et huiusmodi, ſi quis afflatus ſpiritu CHRISTI praedicet, inculcet, ad haec hortetur, inuitet, animet, is demum vere theologus eſt, etiamſi foſſor fuerit aut textor. haec ſi quis et ipſis praeſtet moribus, is denique magnus eſt doctor. qua ratione intelligant angeli, fortaſſe ſubtilius diſſerat alius, vel non chriſtianus: at illud perſuadere, vt hic puri ab omnibus inquinamentis vitam exigamus angelicam, id demum chriſtiani theologi munus eſt.

§. VII.

§. VII. QVOD ſi quis obſtrepet, haec eſſe craſſula et idiotica; nihil aliud huic reſponderim, niſi quod haec craſſa CHRISTVS precipue docuit; haec inculcant apoſtoli, haec quantumuis idiotica, tot germane chriſtianos, tot inſignium martyrum examina nobis prodiderunt. haec, inquam, illitterata, vt ipſis videtur, philoſophia, ſummos orbis principes, tot regna, tot gentes in ſuas pertraxit leges, id quod nulla tyrannorum vis, nulla philoſophorum poterat eruditio. neque vero repugno, quo minus ſapientiam iſtam, ſi videtur, loquantur inter perfectos. at hoc certe nomine conſoletur ſeſe humile chriſtianorum vulgus, quod iſtas ſubtilitates, an ſciuerint apoſtoli, viderint alii; certe non docuerunt. haec, inquam, plebeia, ſi praeſtarent pro ſua ſorte principes, ſi in concionibus inculcarent ſacerdotes, ſi pueris inſtillarent ludimagiſtri, potius quam erudita illa, ex ARISTOTELIS et AVERROIS depromta fontibus; non ſic perpetuis pene bellis tumultuaretur vndique res chriſtiana, non tam inſano ſtudio, per fas, nefasque congerendi diuitias feruerent omnia, non tot litibus vbique perſtreperent ſacra pariter ac profana, denique non titulo tam et ceremoniis differremus ab iis, qui CHRISTI philoſophiam non profitentur. ſiquidem in his tribus hominum ordinibus praecipue ſitum eſt chriſtianae religionis vel inſtaurandae, vel augendae negotium; in principibus, et qui horum gerunt vices, magiſtratibus; in epiſcopis, et horum vicariis; ſacerdotibus, et in iis, qui primam illam aetatem ad omnia ſequacem inſtituunt. quos ſi, omiſſo ſuo negotio, contingat ex animo conſpirare in CHRISTVM, nimirum videremus haud ita multis annis verum quoddam, et vt PAVLLVS inquit, γνήσιον chriſtianorum genus paſſim emergere, quod CHRISTI phi-

loſophiam non ceremoniis tantum, et propoſitionibus, ſed ipſo pectore, totaque vita referret.

§. VIII. HIS armis longe citius pellicerentur ad CHRISTI fidem chriſtiani nominis hoſtes, quam minis aut armis. vt omnia iungamus praeſidia, nihil ipſa veritate potentius. PLATONICVS non eſt, qui PLATONIS libros non legerit; et theologus eſt, non modo chriſtianus, qui CHRISTI litteras non legerit? qui diligit, inquit, me, ſermones meos ſeruat; hanc ipſe notam praeſcripſit. proinde ſi vere ex animo ſumus chriſtiani; ſi vere credimus, illum e caelo miſſum, vt ea nos doceret, quae philoſophorum ſapientia non poterat; ſi vere exſpectamus ab eo, quod nulli principes, quantumuis opulenti, donare queunt; cur eſt nobis quidquam huius litteris antiquius? cur omnino quidquam videtur eruditum, quod ab huius decretis diſſidet? cur in his adorandis litteris, idem, ac pene dixerim, plus nobis permittimus, quam in caeſareis legibus, aut medicorum libris ſibi permittunt interpretes profani? vt perinde quaſi in re ludicra verſemur; ita quidquid in buccam venerit, commentemur, detorqueamus, inuoluamus. caeleſtia dogmata, ceu lydiam regulam, ad noſtram pertrahimus vitam; et dum omnibus modis fugimus, ne parum multa ſciſſe videamur; quidquid vsquam eſt profanarum litterarum, huc prouehentes, id quod eſt in chriſtiana philoſophia praecipuum, non dicam, corrumpimus, ſed, quod negari non poteſt, ad paucos homines contrahimus rem, qua CHRISTVS nihil voluit eſſe communius. hoc philoſophiae genus in affectibus ſitum verius, quam in ſyllogiſmis; vita eſt magis, quam diſputatio; afflatus potius, quam eruditio; transformatio magis, quam ratio. doctos eſſe, vix paucis contingit: at nulli non licet eſſe chriſtianum; nulli non licet eſſe pium, addam audacter illud,

illud, nulli non licet eſſe theologum. iam facile deſcendit in animos omnium, quod maxime ſecundum naturam eſt. quid autem aliud eſt CHRISTI philoſophia, quam ipſe renaſcentiam vocat, quam inſtauratio bene conditae naturae?

§. VIIII. PROINDE quamquam nemo tradidit haec abſolutius, nemo efficacius, quam CHRISTVS; tamen permulta reperire licet in ethnicorum libris, quae cum huius doctrina conſentiant. nulla fuit vmquam tam craſſa factio philoſophiae, quae docuerit, pecuniam hominem reddere felicem; nulla tam impudens, quae in vulgaribus iſtis honoribus aut voluptatibus finem boni conſtituerit. viderunt STOICI, neminem eſſe ſapientem, niſi bonum virum; viderunt, nihil eſſe vere bonum aut honeſtum, praeter veram virtutem; nihil horrendum aut malum, praeter vnam turpitudinem. iniuriam non eſſe penſandam iniuria, multis modis apud PLATONEM docet SOCRATES; item, quum immortalis ſit anima, non eſſe deplorandos, qui cum fiducia bene actae vitae hinc demigrant in vitam feliciorem; praeterea animam omnibus modis abducendam ab affectibus corporis, et ad ea traducendam, quae vere ſunt, quum non videantur. nullam rem nobis ſuauem eſſe poſſe, quae non aliquo modo contemnatur, in politicis ſcripſit ARISTOTELES, vna virtute excepta. nihil in vita homini ſuaue eſſe poſſe, niſi adſit animus nullius mali ſibi conſcius, vnde ceu fonte ſcatet vera voluptas, fatetur et EPICVRVS. quid? quod magnam huius doctrinae partem praeſtitere non pauci, praecipue SOCRATES, DIOGENES, et EPICTETVS.

§. X. AT eadem quum tanto plenius et docuerit et praeſtiterit CHRISTVS; an non prodigii ſimile, haec a chriſtianis vel ignorari, vel negligi, vel etiam rideri? ſi ſunt, quae propius pertinent

ad

ad chriſtianiſmum; his antiquatis, illa ſequamur: ſin haec ſola ſunt, quae vere chriſtianum poſſint efficere; cur haec propemodum magis pro obſoletis et abrogatis habemus, quam libros MOSAICOS? primum autem eſt, ſcire, quid docuerit; proximum eſt, praeſtare. neque enim ob id, opinor, quisquam ſibi chriſtianus eſſe videatur, ſi ſpinoſa, moleſtaque verborum perplexitate, de inſtantibus, de relationibus, de quidditatibus ac formalitatibus diſputet; ſed ſi, quod CHRISTVS docuit et exhibuit, id teneat exprimatque. non quod horum ſtudium damnem, qui in argutiis huiusmodi non ſine laude exercuerunt ingenii ſui vires; nolim enim offendi quemquam: ſed quod exiſtimem, et vere, ni fallor, exiſtimo, puram ac germanam illam CHRISTI philoſophiam non aliunde felicius hauriri, quam ex euangelicis libris, quam ex apoſtolicis litteris: in quibus, ſi quis pie philoſophetur, orans magis, quam argumentans, et transformari ſtudens potius, quam armari; is nimirum comperiet, nihil eſſe, quod ad hominis felicitatem, nihil quod ad vllam huius vitae functionem pertineat, quod in his non ſit traditum, diſcuſſum, et abſolutum.

§. XI. SIVE quid diſcere cupimus, cur alius auctor magis placet, quam ipſe CHRISTVS? ſiue viuendi formam requirimus, cur aliud nobis prius eſt exemplum, quam archetypus ipſe CHRISTVS? ſiue pharmacum aliquod aduerſus moleſtas animi cupiditates deſideramus, cur alibi putamus remedium eſſe praeſentius? ſiue cupimus reſidem ac langueſcentem animum expergeſacere lectione; quaeſo, vbi reperias igniculos aeque viuos et efficaces? ſiue viſum eſt animum ab huius vitae moleſtiis auocare, cur aliae magis placent deliciae? cur ſtatim malumus ex hominum litteris CHRISTI ſapien-

pientiam diſcere, quam ex ipſo CHRISTO? qui, quod pollicitus eſt, ſe ſemper nobiſcum fore vsque ad conſummationem ſeculi, in his litteris praecipue praeſtat, in quibus nobis etiamnum viuit, ſpirat, loquitur, pene dixerim, efficacius, quam quum inter homines verſaretur. minus videbant, minus audiebant iudaei, quam tu vides et audis in euangelicis litteris; tantum vt oculos et aures adferas, quibus ille cerni et audiri poſſit.

§. XII. QVID tandem hoc rei eſt? litteras ab amiculo ſcriptas ſeruamus, exoſculamur, circumferimus, iterum atque iterum relegimus: et tot ſunt millia chriſtianorum, qui quum alioqui docti ſint, euangelicos et apoſtolicos libros ne legerint quidem vnquam in omni vita. mahumetaei ſua tenent dogmata: iudaei et hodie ab ipſis cunabulis ſuum ediſcunt MOSEN. cur nos non idem praestamus CHRISTO? qui BENEDICTI profitentur inſtitutum, regulam ab homine, eoque pene idiota, et idiotis ſcriptam, tenent, ediſcunt, imbibunt. qui auguſtiniani ſunt ordinis, auctoris ſui regulam callent. franciſcani FRANCISCI ſui traditiunculas adorant, amplectuntur, et quoquo terrarum ſe contulerint, ſecum circumferunt, tutos ſe non credunt, niſi libellus adſit in ſinu. cur illi plus tribuunt regulae ab homine ſcriptae, quam vniuerſi chriſtiani ſuae regulae, quam omnibus tradidit CHRISTVS, quam omnes ex aequo profeſſi ſunt in baptiſmo? denique qua, vt ſexcentas etiam addas, nulla poſſit eſſe ſanctior?

§. XIII. ATQVE vtinam fiat, vt quemadmodum PAVLLVS ſcripſit, MOSI legem non fuiſſe glorioſam prae gloria ſuccedentis euangelii; ita chriſtianis omnibus euangelia et apoſtolorum litterae ita ſanctae habeantur, vt haec prae illis non videantur eſſe ſancta. quid ALBERTO MAGNO, quid

ALEXAN-

ALEXANDRO, quid THOMAE, quid AEGIDIO, quid RICARDO, quid OCCAM alii velint tribuere, per me ſane cuique liberum erit: nolim enim cuiusquam imminuere gloriam, aut cum inueteratis iam hominum ſtudiis dimicare. ſint illa quantumuis erudita, quantumuis ſubtilia, quantumuis, ſi velint, ſeraphica; haec tamen certiſſima fateantur oportet. PAVLLVS diiudicari vult ſpiritus prophetarum, num ex deo ſint. AVGVSTINVS omnes omnium libros cum iudicio legens, nihilo plus iuris poſtulat et ſuis. in his ſolis litteris, et quod non aſſequor, tamen adoro.

§. XIIII. HVNC auctorem nobis non ſchola theologorum, ſed ipſe pater caeleſtis diuinae vocis teſtimonio comprobauit, idque bis, primum ad IORDANEM in baptiſmo, deinde in monte THABOR in transfiguratione, hic, inquit, eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacitum eſt, ipſum audite. o ſolidam auctoritatem, vereque, vt iſti vocant, irrefragabilem. quid eſt, ipſum audite? nimirum, hic vnicus eſt doctor, huius vnius diſcipuli ſitis. attollat ſtudiis ſuum quisque, quantum volet, auctorem; hoc de vno citra exceptionem dictum eſt CHRISTO. in hunc primum deſcendit columba, paterni teſtimonii comprobatrix. huius ſpiritum proxime refert PETRVS, cui ſummus ille paſtor oues ſuas ſemel, iterum, ac tertio paſcendas commiſit, paſcendas autem, haud dubium, quin chriſtianae doctrinae pabulo. hic in PAVLLO veluti renatus eſt, quem ipſe vocauit organum electum, et inſignem ſui nominis praeconem. IOHANNES quod e ſacroſancto illo pectoris fonte hauſerat, id ſuis expreſſit litteris. quid quaeſo ſimile in SCOTO, nolim id contumeliae cauſſa dictum videri, quid ſimile in THOMA? quamquam illius ingenium admiror, huius etiam veneror ſanctimoniam?

§. XV.

§. XV. CVR non in tantis auctoribus philoſophamur omnes? quin hos ſinu circumſerimus, hos ſemper habemus in manibus, quin in his venamur, ſcrutamur, diſquirimus aſſidue. cur maior vitae portio datur AVERROI, quam euangeliis? cur tota pene aetas in hominum decretis, et inter ſe pugnantibus opinionibus conteritur? iam vero ſint illa ſane, ſi libet, ſublimium theologorum: at in his certe ſit futuri quondam magni theologi tyrocinium. quotquot in baptiſmo iurauimus in verba CHRISTI, ſi tamen ex animo iurauimus; mox inter ipſos parentum complexus, et nutricum blanditias, CHRISTI dogmatis imbuamur. nam et altiſſime inſidet, et tenaciſſime haeret, quod primum rudis illa teſtula combiberit. CHRISTVM prima ſonet balbuties, ex huius euangeliis prima formetur infantia, quem ita cum primis tradi cupiam, vt et a pueris ametur.

§. XVI. IN his deinde verſentur ſtudiis, donec tacitis auctibus adoleſcant in virum robuſtum in CHRISTO. aliorum litterae ſunt eiusmodi, vt non parum multos poenituerit inſumtae in illis operae, ac ſaepenumero fit, vt qui per omnem vitam pro tuendis illarum decretis ad mortem vsque depugnarunt, in ipſa morte ab auctoris ſui factione deſciſcant: at felix ille, quem in hisce litteris meditantem mors occupat. has igitur toto pectore ſitiamus omnes, has amplectamur, in his iugiter verſemur, has exoſculemur, his demum immoriamur, in has transformemur, quandoquidem abeunt ſtudia in mores. qui conſequi non poteſt, (quis autem id non poteſt, ſi modo velit) is ſaltem adoret haſce litteras, ceu thecam illius diuini pectoris. ſi quis oſtendat CHRISTI pedibus impreſſum veſtigium, quam procumbimus chriſtiani, quam adoramus? at cur non potius viuam illius et ſpirantem

rantem imaginem in hiſce veneramur libris? ſi quis CHRISTI tunicam exhibeat, quo non terrarum prouolaturi ſimus, vt eam oſculari liceat? atque vt totam illius ſupellectilem proferas, nihil erit, quod CHRISTVM expreſſius ac verius repraeſentet, quam euangelicae litterae. ligneam aut ſaxeam ſtatuam, amore CHRISTI, gemmis auroque decoramus: quin haec potius auro gemmisque, et ſi quid his praetioſius, inſigniuntur, quae tanto praeſentius CHRISTVM nobis referunt, quam vlla imaguncula? ſiquidem illa, quid aliud, quam corporis figuram exprimit? ſi tamen illius quidquam exprimit: at hae tibi ſacroſanctae mentis illius viuam referunt imaginem, ipſumque CHRISTVM loquentem, ſanantem, morientem, reſurgentem, denique totum ita praeſentem reddunt, vt minus viſurus ſis, ſi coram oculis conſpicias.

IENAE

excuſum in orphanotropheo LITT. BVCHIANIS.

00567918 6